

april 2013
Hayk Vervoort
3150488

Conservatiefchristelijke genderopvattingen in een geëmancipeerde samenleving

Scriptie ter afsluiting van de Master *Religies in Hedendaagse Samenlevingen*,
Departement Religiewetenschappen en Theologie,
Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht

Aangeboden aan:
Prof. dr. Anne-Marie Korte, scriptiebegeleider
Dr. Freek Bakker, tweede beoordelaar

Inhoudsopgave

<u>Abstract</u>	<u>3</u>
<u>Voorwoord</u>	<u>4</u>
<u>Inleiding</u>	<u>5</u>
- Onderzoeksvraag	6
- Methode	6
<u>Hoofdstuk 1) Evangelische en pinksterkerken</u>	<u>9</u>
- Geschiedenis van het evangelisch christendom	9
- Definitie van evangelisch christendom	10
- Conservatief christendom	10
- Gender	12
- Levensdomeinen	14
- Gender als sleutelthema	15
- Kritiek op de secularisatiethese	16
- De dubbelslachtigheid van religie	17
- Genderopvattingen in het evangelisch christendom	18
- Evangelische en pinksterkerken in Nederland	19
- Aglow	20
- Besluit	26
<u>Hoofdstuk 2) Interviews met leden van Aglow Nederland</u>	<u>27</u>
- De interviews	27
- Besluit	33
<u>Hoofdstuk 3) Analyse en theoretische reflectie</u>	<u>34</u>
- Theoretisch kader bij het ‘waarom en hoe’ van conservatieve genderopvattingen in de seculiere samenleving	34
- Waarom? Het belang van keuze en van interpretatie	34
- Agency	38
- Wedergeboorte	39
- Hoe? Houdingen die religie kan aannemen in en tegenover de moderne, seculiere maatschappij	40
- Symbolische rolverdeling	44
- Notie van ‘de praktijk’	46
- Ontwikkelingen binnen Aglow	46
- Spiritual Warfare	48
<u>Conclusie</u>	<u>50</u>
<u>Terugblik en vragen voor verder onderzoek</u>	<u>54</u>
<u>Bibliografie</u>	<u>56</u>
<u>Bijlage; de uitgewerkte interviews</u>	<u>59</u>

Abstract

This thesis investigates the explanations for the existence of conservative Christian conceptions of gender in contemporary secular and emancipated western society. I thereby focus on Evangelical and Pentecostal Christianity, in response to American research that uncovered antifeminist sentiments within this strand of Christianity. In order to find explanations of these conservative Christian gender conceptions I posit the question: do conservative Christian women assign different roles to themselves in different life domains?

Beside researching scientific literature I carried out a small explorative research by interviewing four Dutch women; one Pentecostal Christian and three Evangelicals. The development of traditional Christian gender conceptions has been interpreted in different ways. On the one hand these conservative conceptions are seen as a cause of the decline of traditional Christian churches in the west. On the other hand it appears that there are women who are attracted to conservative gender ideologies. Literature shows that for some women submission to husband headship can lead to empowerment. The interviews immediately show that in The Netherlands the conservative discourse as described in the first chapter of the thesis is much less present than it is in America. However, the interviews do indicate different roles being distinguished in different life domains. The women with a clear family domain comply with the traditional ideal of husband's headship. Sociologist Sally Gallagher defines certain stances religion could adopt towards modernity in order to survive. One of these stances is 'accommodating and compartmentalizing religion, work and family'. The results of the interviews bear witness to such stance and it can also be found in the literature on conservative Christian women.

In addition Gallagher rightly points at the complex shapes traditional gender conceptions in contemporary society can adopt. she stresses the symbolism of the gender roles and the differences between traditional gender conceptions as an ideology and the pragmatic implementations thereof.

Beside providing the findings on the subject of conservative Christian women and how they adhere to their traditional gender conceptions this thesis also critically approaches certain prevalent scientific conceptions of feminism and emancipation.

Voorwoord

Het is wellicht opmerkelijk dat ik als man een eindwerkstuk heb geschreven over vrouwen. Ik heb vrouwen geïnterviewd, ben begeleid door een vrouw en bijna alle literatuur die ik heb gebruikt is door vrouwen geschreven. De verklaring van mijn keuze voor dit onderwerp zit hem in een samenloop van omstandigheden. In 2011, het jaar dat ik met de Masteropleiding begon was het 100 jaar geleden dat Anne Zernike werd aangesteld als eerste vrouwelijke predikant in Nederland. Deze gebeurtenis was voor *Museum Catharijneconvent* in Utrecht de aanleiding voor de tentoonstelling *Vrouwen voor het Voetlicht*, over de rol die vrouwen door de eeuwen heen in de christelijke kerk hebben gespeeld. In de tweede helft van mijn Masterjaar deed zich de mogelijkheid voor om stage te lopen bij culturele organisatie *Kosmopolis Utrecht*, die toevallig van plan was om in samenwerking met Museum Catharijneconvent een aantal culturele evenementen te organiseren en blogs te publiceren betrekking hebbend op de tentoonstelling over vrouwen in de kerk. Een mooie kans natuurlijk, en zodoende ben ik gaan kijken naar de mogelijkheden om mijn eindwerkstuk te schrijven over een onderwerp dat hierop aansloot. Via verschillende personen binnen het departement Religiewetenschap en Theologie ben ik terechtgekomen bij Anne-Marie Korte, expert op het gebied van religie en gender. In overleg met haar ben ik me gaan verdiepen in de ontwikkeling van genderopvattingen binnen het evangelisch- en pinstchristendom; een actueel onderwerp vanwege de sterke wereldwijde groei van de beweging en vanwege de schijnbare tegenstellingen tussen de binnen de beweging heersende opvattingen over man-vrouwverhoudingen en algemene westerse waarden.

Voor mijn onderzoek heb ik een aantal interviews afgenomen bij leden van Aglow Nederland, een christelijke, interkerkelijke vrouwenorganisatie (die zich tegenwoordig ook richt op mannen). Ik wil de respondenten bij deze hartelijk bedanken voor hun medewerking en open en enthousiaste houding. Daarnaast wil ik Anne-Marie Korte hartelijk danken voor het begeleiden van het proces van het maken van mijn eindwerkstuk, alsook voor de erg interessante literatuur die ik maandenlang van haar heb kunnen lenen.

Inleiding

In de wetenschappelijke literatuur over vrouwen in evangelische en pinksterkerken komt naar voren dat er binnen deze groepen sprake is van controversiële ideeën over man-vrouwverhoudingen, ook wel geduid met 'genderopvattingen'. R. Marie Griffith schrijft in haar boek *God's Daughters* over vrouwen uit deze hoek van het protestants christendom in Amerika.¹ Zij observeert dat deze vrouwen feminisme verwerpen en een theologie aanhangen die vrouwelijke onderwerping aan mannelijke autoriteit met zich meebrengt. Er is zodoende sprake van zogenaamd 'antifeminisme'.

Dit werkstuk onderzoekt met behulp van wetenschappelijke literatuur hoe het aanhangen van dergelijke, vaak als controversieel bestempelde, genderopvattingen mogelijk is in de moderne seculiere en geëmancipeerde samenleving. Daarbij spits ik me toe op de geloofsbeleving van conservatiefchristelijke vrouwen in Nederland. De voorhanden literatuur over dit onderwerp is meestal Amerikaans, en behandelt ook Amerikaanse casussen, zoals Griffith doet in haar werk. De wijze waarop ik de Nederlandse situatie onderzoek is niet empirisch, maar eerder een *exploratie* om een bepaald idee of begrip te krijgen van dit fenomeen. Dit is zodoende een zogenaamd exploratief onderzoek; een manier van onderzoeken die nader wordt toegelicht bij de beschrijving van de methode. Ik wil geenszins zeggen dat Amerikaanse (of in ieder geval niet-Nederlandse) theorieën en interpretaties geen recht kunnen doen aan de Nederlandse situatie, integendeel. Ik gebruik deze literatuur en pas het toe op het Nederlands onderzoeksveld.

De wereldwijde populariteit van kerken met - volgens studies als die van Griffith - controversiële genderopvattingen roept vragen op over hoe deze kerken zich manifesteren in een seculiere tijd. Secularisering kan zeker niet een wereldwijd fenomeen genoemd worden en wordt meestal met (West-)Europa in verband gebracht, en zeker ook met Nederland.² Zo stelt de Britse godsdienstsociologe Linda Woodhead dat het vasthouden van kerken aan traditionele genderopvattingen wel eens een oorzaak zou kunnen zijn voor hun verval; het verval waar vooral in Europa sprake van is. In de huidige tijd met haar moderne opvattingen over man-vrouwverhoudingen raken mensen steeds meer vervreemd van deze conservatieve opvattingen, aldus Woodhead.³ Nu wijzen de statistieken uit dat het met het verval van bepaalde christelijke kerken wel meevalt, ook in Nederland.⁴ Zodoende moet de stelling van Woodhead kritisch benaderd worden, of misschien wel worden herzien, net zoals de oorspronkelijke secularisatiethese (religie verdwijnt naarmate een samenleving moderner wordt) herzien is. Er is gebleken dat conservatiefchristelijke genderopvattingen, die beschouwd kunnen worden als object van mijn onderzoek, zich handhaven in de hedendaagse westerse samenleving, die toch al geruime tijd wordt gezien als gemoderniseerd, gesecculariseerd en geëmancipeerd.

Naast simpelweg het *verval* van (christelijke) kerken kan de *reductie van religie tot het private terrein* worden aangewezen als onderdeel van secularisering.⁵ Vanuit deze gedachte is het interessant om de verschillende genderrollen die conservatiefchristelijke vrouwen voor zich zien weggelegd in verschillende domeinen

---

¹ Griffith, Ruth Marie. *God's Daughters; Evangelical Women and the Power of Submission*. Berkely, California: University of California Press, 1997.

² Knippenberg, Hans (redacteur). *The Changing Religious Landscape of Europe*. Amsterdam: Uitgeverij Het Spinhuis, 2005, 3.

³ Woodhead, Linda. *Sex and Secularization*. Queer Theology: Rethinking the Western Body, pp. 230-244. Oxford: Blackwell, 2007, 1.

⁴ Donk, W.B.H.J. van de; Jonkers, A.P.; Kronjee, G.J.; Plum, R.J.J.M. *WRR-rapport: Geloven in het Publieke Domein*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006, 75.

⁵Knippenberg, 3.

van het leven (thuis, kerk, werk) te onderzoeken. In hoeverre spelen de traditionele genderopvattingen van conservatiefchristelijke vrouwen een rol in hun arbeidscarrière? Door dergelijke vragen te beantwoorden kan er een nieuw licht worden gescheden op de manier waarop conservatiefchristelijke genderopvattingen (kunnen) worden aangehangen in de moderne seculiere samenleving.

De genderrollen die conservatiefchristelijke vrouwen voor zich zien weggelegd in verschillende domeinen van het leven onderzoek ik door uitgebreide literatuurstudie en door middel van een viertal interviews, om zo inzicht te krijgen in het belang van verschillende levenssferen bij het aanhangen van een traditioneel geloof in een moderne, seculiere samenleving. De geïnterviewde vrouwen zijn lid van christelijke gemeenschappen die volgens wetenschappelijke literatuur gekarakteriseerd worden door conservatieve (ook wel geduid als ‘antifeministische’) genderopvattingen. Daarnaast hebben zij een bepaalde positie op de arbeidsmarkt.

Onderzoeksvraag

De eerste onderzoeksvraag luidt:

Zijn er verschillen in de rollen die conservatiefchristelijke vrouwen voor zich zien weggelegd in verschillende domeinen van het leven?

Door middel van interviews met vrouwelijke leden van evangelische- en pinksterkerken wil ik een eerste antwoord op deze vraag krijgen. Ik noem het een eerste antwoord, of indicatie, omdat het niet om een uitgebreid kwalitatief onderzoek gaat.

In vervolg op de bevindingen van de interviews wil ik via literatuuronderzoek een antwoord vinden op de vraag:

Wat zeggen deze verschillen over de manier waarop conservatiefchristelijke genderopvattingen (kunnen) worden aangehangen in deze moderne seculiere samenleving?

Uiteindelijk past deze vraag in een groter geheel van denken over hoe religie zich ‘handhaaft’ in de moderne maatschappij. Er zijn bijvoorbeeld religiewetenschappers die bepaalde strategieën herkennen bij godsdiensten teneinde ‘staande te blijven’ in de gesecculariseerde samenleving.⁶ Na uitgebreid literatuuronderzoek en een klein praktijkonderzoek worden ook dergelijke theorieën van ‘overlevingsstrategieën’ toegepast op het verzamelde materiaal, en ga ik na of daar sprake van is bij evangelische en pinksterkerken en hun genderopvattingen.

Methode

In de inleiding heb ik het over evangelisch christendom, pinksterkerken en over conservatiefchristelijke vrouwen. In deze terminologie wordt in hoofdstuk 1 duidelijkheid geschapen. Ik geef aan op welke stromingen ik mij in dit onderzoek richt en welke aspecten daarvan vanwege mijn onderzoeksvraag van belang zijn. Voor de beschrijving van de herkomst en geschiedenis van het evangelisch christendom heb ik het boek *Fundamentalism and Gender* van Margaret Lamberts Bendroth geraadpleegd, omdat dit boek bij het behandelen van die geschiedenis focust op het thema ‘gender’, zoals de titel al aangeeft.⁷ Hoewel het boek van Lamberts Bendroth al

---

⁶ Gallagher, Sally K. *Evangelical Identity & Gendered Family Life*. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press, 2003.

⁷ Lamberts Bendroth, Margaret. *Fundamentalism and Gender; 1875 to the Present*. New Haven, Verenigde Staten: Yale University Press, 1993.

een definitie geeft van evangelisch christendom gebruik ik ook de definitie uit het rapport *Geloven in Publieke Domein* van de Wetenschappelijk Raad voor Regeringsbeleid. Dit rapport gaat over religie in de hedendaagse Nederlandse maatschappij en hiermee wil ik het onderwerp wat ‘dichter bij huis’ brengen. Naast de beschrijving en definitie van evangelisch- en pinksterchristendom hanteer ik de definitie van *conservatief christendom* zoals Ludger Viefhues-Bailey die formuleert. Viefhues-Bailey onderzoekt (religieus) conservatisme als eigenschap, en richt zich dus niet op specifieke conservatieve kerken of bewegingen.⁸ In mijn onderzoek richt ik me ook niet op specifieke denominaties; de vrouwen die ik heb geïnterviewd zijn ook lid van een *interkerkelijke* christelijke vrouwenorganisatie. Verder definieer ik in hoofdstuk 1 wat ik onder gender versta met behulp van een definitie van genderwetenschappers Rosemarie Buikema en Iris van der Tuin.⁹

Daarnaast wordt de notie van verschillende levensdomeinen uitgewerkt met behulp van uit de sociologie afkomstige ideeën daarover. Hierbij gebruik ik literatuur van de Vlaamse sociologen Maarten Moens en Karel Dobbelaere.¹⁰

Het doel van dit onderzoek is bij te dragen aan het geheel van denken over hoe religie zich handhaaft of manifesteert in de hedendaagse maatschappij. Daarom behandelt het eerste hoofdstuk ook verschillende denkers met hun ideeën over religie in de hedendaagse seculiere samenleving, zoals socioloog José Casanova en de verschillende wetenschappers die hebben bijgedragen aan het boek *Women and Religion in the West*.¹¹ Via deze theorieën kom ik uit bij conservatiefchristelijke genderopvattingen als een ‘sleutelthema’ in de discussie over welke plaats religie in de gesecculariseerde maatschappij inneemt.

De meeste relevante literatuur heeft betrekking op de Noord-Amerikaanse situatie. Deze literatuur gebruik ik ook in mijn onderzoek naar de Nederlandse situatie. Daarbij ga ik na in hoeverre die inzichten op de Nederlandse situatie van toepassing zijn.

Om een beeld te krijgen van de Nederlandse situatie als het gaat om (conservatief-) christelijke opvattingen over gender en hoe die tot uiting komen in verschillende levensdomeinen van gelovige vrouwen in de hedendaagse maatschappij heb ik een viertal interviews afgenomen, waarvoor ik de charismatisch-christelijke vrouwenorganisatie Aglow Nederland heb benaderd. De uitwerking van de interviews komt in hoofdstuk 2 aan bod. De interviews die ik heb afgenomen zijn in aantal niet afdoende om een empirisch onderzoek te noemen. Ik noem het een *exploratief onderzoek* waarbij ik een algemeen idee genereer van de manier waarop conservatiefchristelijke vrouwen uiting geven aan hun genderopvattingen in een gesecculariseerde maatschappij, door na te gaan of deze vrouwen verschillende rollen voor zich zien weggelegd in verschillende levensdomeinen. Bij een exploratief

---

⁸ Viefhues-Bailey, Ludger. *Between a man and a Woman? Why Conservatives oppose Same-Sex Marriages*. New York; Columbia University Press, 2010, 1-9.

⁹ Buikema, R., Tuin, I. van der. *Gender in media, kunst en cultuur*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, 2007.

¹⁰ Wit, Kurt de. <http://www.kennislink.nl/publicaties/waarom-we-altijd-te-weinig-tijd-hebben> (geraadpleegd op 14-3-2013)

¹¹ Casanova, J., Phillips, A. *A Debate on the Public Role of Religion and its Social and Gender Implications*. United Nations Research Institute for Social Development; Gender and Development Programme Paper Number 5, september 2009.

Aune, K., Sharma, S. en Vincett, G. (redactie). *Women and Religion in the West; Challenging Secularization*. Aldershot, Hampshire, Engeland: Ashgate Publishing, 2008.

onderzoek ligt de nadruk op het genereren van vermoedens met als doel een idee te krijgen van een bepaald fenomeen.¹²

Het derde en afsluitende hoofdstuk koppelt de in hoofdstuk 2 geanalyseerde interviews aan de theorieën over overlevingsstrategieën van godsdienstsociologe Sally Gallagher en grijpt terug op de theorieën over religie in de hedendaagse samenleving die in het eerste hoofdstuk al zijn uitgediept. Daarnaast worden er parallellen gemaakt met andere religieuze stromingen zoals het Jodendom en de islam. Hierbij ga ik in op een studie van antropologe Saba Mahmood naar een islamitische vrouwenbeweging in Egypte.¹³ Verder gaat hoofdstuk 3 in op de kritiek op een vorm van wetenschappelijk feminisme die schuilt in de in dit werkstuk behandelde literatuur over vrouwen en conservatieve genderopvattingen. Daarbij hanteer ik een studie van theologe Mary McClintock Fulkerson, die kritisch ingaat op een in de feministische theologie heersend idee van hoe een vrouw zou moeten zijn.¹⁴

Vanzelfsprekend eindig ik met een conclusie waarin de vragen die in deze inleiding worden gesteld worden beantwoord met behulp van het materiaal dat het literatuuronderzoek en de interviews hebben voortgebracht.

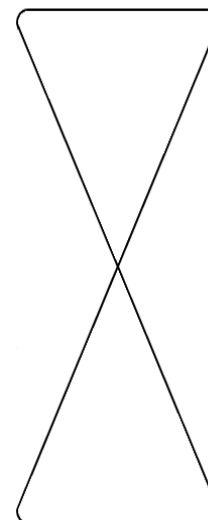
Structuur

De structuur van deze scriptie is volgens een zogenaamd *zandlopermodel*. Dit model geeft de verschuiving van de mate van algemeenheid in de tekst weer; deze gaat van het algemene naar het specifieke en weer terug naar het algemene.¹⁵

Deel 1) Wijdt uit over algemene theorieën in het denken over christelijke vrouwen en conservatieve genderrollen.

Deel 2) Spits toe - met de uitgewerkte interviews met leden van Aglow - op een bepaalde groep christelijke vrouwen in Nederland

Deel 3) Verbindt de resultaten van de interviews uit hoofdstuk 2 met theorieën over zogenaamde 'overlevingsstrategieën' van religie en koppelt terug op de in hoofdstuk 1 behandelde algemene literatuur over christelijke vrouwen, gender en de seculiere samenleving. Verder worden er in dit hoofdstuk parallellen gemaakt met ontwikkelingen in andere religies wat betreft dit thema.

¹² Website Universiteit Leiden: <http://www.leidenuniv.nl/fsw/psychologielexicon/index.php3-c=91.htm> (geraadpleegd op 4-9-2012)

¹³ - Mahmood, Saba. Essay: *Feminist Theory, Agency, and the Liberatory Subject*, in: *On Shifting Ground; Muslim Women in the Global Era*. New York: Feminist Press at the City University of New York, 2005.

- Mahmood, Saba. *Feminist Theory, Embodiment, and the Docile Agent: Some Reflections on the Egyptian Islamic Revival*. Cultural Anthropology, 2001.

¹⁴ - Woodhead, Linda. *God, Gender, and Identity* (behandelt o.a. Fulkerson):

<http://www.womenreligious.org/~education/FemTheol/Readings/gender.htm> (geraadpleegd op 9-1-2013).

- McClintock Fulkerson, Mary. *Changing the Subject; Women's Discourses and Feminist Theology*. Minneapolis: Fortress Press, 1994.

¹⁵ Website Hong Kong University:

<http://www4.caes.hku.hk/acadgrammar/general/organize/hourglass.htm> (geraadpleegd op 5-9-2012)

Hoofdstuk 1

Evangelische en pinksterkerken

Deze scriptie gaat in op de controversiële genderopvattingen binnen evangelische en pinksterkerken. Voordat ik, met behulp van de theorieën van verschillende wetenschappers binnen dit thema, tot theorievorming hierover kan overgaan, zal ik drie stappen moeten nemen. Allereerst dient het onderzoeksveld duidelijk te worden afgebakend. Vervolgens dienen belangrijke begrippen binnen dit onderzoek gedefinieerd te worden, denk aan *gender* en *conservatief christendom*. Daarbij leg ik ook uit waarom ik kies voor juist deze begrippen. Ook wordt de Nederlandse situatie beschreven, door na te gaan op welke manier er in Nederland sprake is van deze tak van het christendom en welke genderopvattingen daarin een rol spelen.

Wat zijn evangelische kerken en welke genderopvattingen worden hierin gehanteerd?

Geschiedenis van het evangelisch christendom

Om te beginnen is het evangelisch christendom geworteld in het fundamentalistische christendom van de twintigste eeuw. Deze stroming ontstond aan het eind van de negentiende eeuw, voornamelijk in de Verenigde Staten, in de vorm van een coalitie van protestantse bewegingen als reactie op de modernisering van de samenleving. Zo is bekend dat zij zich fel tegen de evolutietheorie keerden en kritisch waren over de liberalisering van de maatschappij en van protestantse instituties. Om onder meer deze redenen werden er vijf 'fundamentals' opgesteld waar aan vastgehouden diende te worden, te weten:

- 1) De maagdelijke geboorte van Jezus
- 2) De idee dat Jezus voor de mensheid gestorven is
- 3) De lichamelijke opstanding van Jezus
- 4) De bovennatuurlijke realiteit van wonderen
- 5) De onfeilbaarheid van de Bijbel¹⁶

Dit fundamentalisme van de twintigste eeuw was de opvolger van het fundamentalisme dat in de negentiende eeuw opkwam en was naast een reactie op de moderne maatschappij en haar liberalisering en individualisering ook een reactie op de conventionele Victoriaanse vroomheid¹⁷; de ingetogen, zedelijke fatsoensnorm waar sprake van was in de regeringsperiode van koningin Victoria van het Verenigd Koninkrijk (1837-1901).

Waarom kan er niet gezegd worden dat het evangelisch christendom geworteld is in de fundamentalistische stroming van de negentiende eeuw (of: om welke reden is het evangelisch christendom geworteld in het fundamentalisme van specifiek de twintigste eeuw)? Dat ligt aan het feit dat het fundamentalistisch christendom een aantal veranderingen heeft doorstaan waardoor er een onderscheid gemaakt kan worden tussen het fundamentalisme van de negentiende eeuw en het fundamentalisme van de twintigste eeuw. In de negentiende eeuw was de aanname populair dat vrouwen een bepaalde, onderscheidende ontvankelijkheid voor religie hadden, waardoor ze werden gezien als bewaarders van moraliteit. Tegen de jaren twintig van de twintigste eeuw was deze gedachte compleet omgedraaid. De fundamentalisten gingen nu uit van de idee dat mannen deze speciale aanleg voor religie hadden, waardoor vrouwen als het ware werden ontdaan van een superieure positie.¹⁸ Het

---

¹⁶ Lamberts Bendroth, 4.

¹⁷ Ibid., 4.

¹⁸ Ibid., 2-5.

fundamentalistisch christendom positioneerde zichzelf steeds meer tegenover feministische trends die zichtbaar waren in tal van andere protestants-christelijke stromingen. Dit opkomende feminisme paste volgens de fundamentalisten in een algemene maatschappelijke ontwikkeling naar individualisme en morele laksheid.¹⁹ Zodoende stond het thema gender op verschillende manieren centraal in deze nieuwe christelijke beweging.

Definitie van evangelisch christendom

In het WRR-rapport *Geloven in het Publieke Domein* (Van de Donk et al. 2006) wordt de definitie van 'evangelisch' van theoloog Klaas Runia gehanteerd, daar de Evangelische Alliantie (een koepelorganisatie van evangelische kerken) deze definitie ook gebruikt. Hierin wordt evangelisch christendom gekenmerkt door:

- onvoorwaardelijke aanvaarding van de Bijbel als het gezaghebbende Woord van God;
- een persoonlijke geloofsband met Jezus Christus, door het werk met de Heilige Geest; evangelische christenen leggen veel nadruk op het verzoenend werk van Christus en de noodzaak van wedergeboorte;
- nadruk op de missionaire taak van alle gelovigen.²⁰

De overeenkomsten met de eerder beschreven 'fundamentals' van het Amerikaans fundamentalisme, waarin het evangelisch christendom geworteld is, zijn duidelijk.

Het rapport is zeer uitgebreid en gaat in op vrijwel elke vorm van religie waar in Nederland sprake van is. Het rapport schaaft evangelische- en pinksterkerken onder een kopje. Dat wordt zo gedaan omdat de christelijke leer van beide stromingen overeenkomstig is. De pinksterbeweging, ook wel pentecostalisme genoemd, dient immers gezien te worden als een onderdeel van de evangelische beweging. Het is een aftakking die zich heeft onderscheiden door de nadruk te leggen op de gave van de Heilige Geest. Kerken binnen de evangelische stroming (en dus ook de pinksterstroming) zijn vrij congregationalistisch, dat betekent dat de afzonderlijke kerkgemeenschappen een relatief hoge mate van zelfstandigheid genieten.²¹ Dat zou een reden kunnen zijn om de term 'evangelische- en pinksterkerken' te hanteren; als een meervoud omdat de afzonderlijke kerken een vrij zelfstandig, en dus mogelijk verschillend, bestaan leiden. De door mij geraadpleegde academische literatuur hanteert over het algemeen 'evangelisch christendom' als overkoepelende term.

Conservatief christendom

Het thema 'evangelisch christendom' of 'evangelische- en pinksterkerken' betekende voor mij weliswaar de aanleiding tot het maken van dit werkstuk, en het zijn gangbare academische termen, maar toch wil ik van deze begrippen deels afzien in mijn eigen werk. De term 'conservatief christendom' omvat duidelijker het specifieke thema waarover ik wil schrijven.

De Amerikaanse wetenschapper Ludger Viefhues-Bailey heeft onderzoek gedaan naar evangelisch christendom. Hij schaaft gelovigen uit deze hoek van het christendom onder de noemer 'conservative Christians'. In zijn boek *Between a Man and a Woman?* stelt hij dat deze conservatieven geen verenigde groep vormen, maar meer een veelheid aan groepen christenen die er een bepaalde overeenkomstige, complexe set ideeën en praktijken op na houden. Een mogelijk antwoord dat hij geeft

---

¹⁹ Ibid., 7-13.

²⁰ Van de Donk et al., 105.

²¹ Ibid., 105-106.

op de vraag wat deze christenen nou onder deze noemer verenigt is het naleven van deze set van deze specifieke *hervormde* overtuigingen, zoals de onfeilbaarheid van de Bijbel. De notie van hervormde overtuigingen is interessant, daar deze benaming verwijst naar de Reformatie. Viefhues-Bailey vindt het te ver gaan om hedendaagse conservatieve christenen qua gedachtegoed gelijk te stellen aan 16^e-eeuwse Reformatietheologie. Daarvoor is het verschil in context en betekenis te groot. Hij stelt echter wel een koppeling tussen de twee voor om daarmee het hedendaagse conservatieve christendom in Amerika te definiëren; Conservatieve christenen worden geclaimd door- en hebben een bepaalde manier van spreken; een manier van spreken waarvan de geschiedenis verbonden is met de Europese en Amerikaanse Reformaties.²² Verschillende groepen christenen worden volgens Viefhues-Bailey dus gekenmerkt door een verschil in vocabulaire. Zo legt hij uit dat de vraag of je Jezus als persoonlijke heer en verlosser ziet herkenbaar is voor pinksterchristenen, maar niet zo snel terugkomt in het Rooms-katholieke vocabulaire.²³ De manier van spreken van een groep is dus niet slechts een uiterlijk kenmerk volgens Viefhues-Bailey, maar impliceert ook de inhoudelijke opvattingen van die groep.

Op deze manier richt Viefhues-Bailey dus niet op een door historische doctrines bepaalde religieuze groep, maar op een conservatief *discours* waarvan binnen het evangelisch christendom sprake is. Dit discours wordt gekenmerkt door een bepaalde *taal* die binnen het evangelisch christendom gehanteerd wordt. In de hedendaagse tijd komt die taal voor een groot deel tot de gemeenschap via de media. De media hebben in de Verenigde staten dan ook aanzienlijke invloed op het christendom aldaar, en misschien ook op het hedendaagse christendom buiten Amerika. Viefhues-Bailey brengt James Dobson naar voren, grondlegger van de buitenkerkelijke, evangelische mediaorganisatie Focus on the Family, 'een van de meest invloedrijke organisaties als het gaat om het vormen van de conservatiefchristelijke cultuur.' Dobson kan gezien worden als een van de meest belangrijke Amerikaanse 'theologen' die richting hebben gegeven aan de manier waarop Amerikanen denken over God, de natie en de familie.²⁴ De taal die Focus on the Family verspreid is conservatief, ook als het gaat om genderopvattingen. De website van de organisatie formuleert duidelijke genderrollen voor vrouwen en mannen via de vele informatieve teksten en antwoorden op ingestuurde vragen.²⁵

Viefhues-Bailey gaat met zijn boek in op de vraag naar wat de christelijke weerstand tegen liefde tussen gelijke seksen motiveert. Mijn onderzoek richt zich net als dat van Viefhues-Bailey op christelijk conservatisme, zij het op een ander aspect van het christelijk conservatisme. Interessant aan Viefhues-Bailey is dat hij het verband tussen 'religieus' en 'conservatief' kritisch bekijkt. Zo haalt hij godsdienstsocioloog Adam Wolfe aan die stelt dat er binnen Amerika meningsverschillen zijn betreffende het homohuwelijk omdat sommige Amerikanen conservatief en anderen liberaal zijn, niet omdat sommigen religieus en anderen seculier zijn. Natuurlijk erkent hij dat het waarschijnlijker is dat een persoon met conservatieve opvattingen lid is van een religieuze groep waarvan over het algemeen wordt gezegd dat deze conservatief is, maar belangrijk is dat bepaalde groepen niet te snel gelabeld worden.²⁶

---

²² Viefhues-Bailey, 5.

²³ Ibid., 5.

²⁴ Ibid., 6-7.

²⁵ www.focusonthefamily.com (geraadpleegd op 26-9-2012)

²⁶ Viefhues-Bailey, 8-9.

De term 'conservatief christendom' heeft dus niet betrekking op een bepaalde groep christenen, maar het gaat erom dat deze term gericht is op een bepaalde eigenschap, namelijk het conservatief-zijn. Het gaat dus niet per se om christenen die lid zijn van kerken die officieel evangelisch of pentecostaal genoemd worden. Zo wordt de groep niet gedefinieerd door definities die ze zichzelf toekennen, of door kenmerken van de groep die in dit werkstuk minder van belang zijn, denk aan 'charismatisch christendom'. In principe is deze groep wel object van onderzoek, maar de nadruk die deze christenen leggen op de gave van de Heilige Geest is niet het aspect waarover ik wil schrijven. Juist het conservatieve van deze groep christenen is de karakteristiek waar ik me op richt; de conservatieve opvattingen over man-vrouwverhoudingen. Ludger Viefhues-Bailey formuleert een denominatie-overschrijdend politiek-ethisch discours van conservatief christendom als het gaat om gender. Dit discours heeft wel specifiek betrekking op de Amerikaanse situatie. De vraag is in hoeverre er ook in de Nederlandse situatie sprake van is.

Met de focus op de termen 'conservatief christendom' of 'conservatiefchristelijk' gaat mijn onderzoek dus voornamelijk uit naar een bepaalde eigenschap die te herkennen is binnen het evangelisch- en pinksterchristendom, en minder naar een specifieke religieuze beweging als geheel. Op die manier kunnen er makkelijker vergelijkingen worden gemaakt met andere religieuze stromingen waarin diezelfde eigenschap te herkennen is. Zo komen in het laatste hoofdstuk conservatieve genderopvattingen binnen het orthodox Jodendom en de Islam aan bod.

Gender

Onderzoek naar gender betekent onderzoek gericht op de analyse van machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen, maar ook *binnen* de categorie 'mannen' respectievelijk 'vrouwen'.²⁷ Gender is de sociaal-culturele tegenhanger van het (biologische) begrip 'seks'.²⁸ Dat blijkt uit een belangrijk inzicht dat ten grondslag ligt aan het denken over gender; de door Simone de Beauvoir geponeerde stelling dat je niet als vrouw geboren wordt, maar dat je vrouw gemaakt wordt.²⁹ Op die manier is vrouwelijkheid een zogenaamd sociaal-cultureel construct; gevormd door sociaal-culturele standaarden en idealen. De samenleving kent bepaalde rollen en eigenschappen toe aan een bepaalde groep mensen - in dit geval vrouwen - die zich a priori alleen biologisch onderscheidt. De term gender is niet alleen van toepassing op vrouwen. De Beauvoir bracht het zo vanuit haar feministische standpunt. Mannen, homo- en transseksuelen kunnen bijvoorbeeld ook tot gendercategorieën gerekend worden. Daarom gaat onderzoek naar gender zoals gezegd ook uit naar machtsverhoudingen *binnen* de categorieën 'mannen' en 'vrouwen'. Echter, binnen dit onderzoek naar genderopvattingen van conservatiefchristelijke vrouwen gaat het primair om opvattingen over de machtsverhouding tussen mannen en vrouwen.

Gender is oorspronkelijk een Engelse term en betekent letterlijk 'seks'. Dat is verwarrend. Enerzijds staat gender in het Engels dus simpelweg voor je biologische man-zijn of vrouw-zijn, ofwel je geslacht. Anderzijds verwijst de term naar de sociale en culturele betekenissen die worden toegekend aan geslachtsverschil; gender staat

---

²⁷ De term 'gender' is enerzijds een relatief nieuwe term in de geesteswetenschappen, anderzijds al wijdverspreid en algemeen geaccepteerd en gebruikt. Zo gaat het vakgebied dat vroeger 'vrouwenstudies' heette tegenwoordig door het leven als 'genderstudies', zo ook binnen de faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit Utrecht.

²⁸ Buikema & Van der Tuin, 10.

²⁹ Ibid., 15.

voor het sociaal en cultureel construct 'man' of 'vrouw'.³⁰ In het Nederlands wordt de term gender alleen in de tweede betekenis gebruikt. Om een voorbeeld te geven: 'De vrouw' kan als gendercategorie gezien worden. Bij een bepaalde gendercategorie horen bepaalde genderrollen. Zo zijn er tijden geweest waarin de heersende opvatting was dat de man voor het inkomen zorgde en dat de vrouw het huishouden en de zorg voor de kinderen op zich nam. Dat is dus een rol te noemen; een rol die de vrouw wordt opgelegd door de samenleving/cultuur. Er wordt een bepaalde betekenis toegekend aan geslachtsverschil.

Rosemarie Buikema en Iris van der Tuin stellen in hun boek *Gender in media, kunst en cultuur*: 'In genderstudiesonderzoek worden de verstarde, patriarchale verhoudingen kritisch gezien; wij verzanden niet in een biologisch-deterministische opvatting over mannen en vrouwen.'³¹ Op een later punt in dit onderzoek is het relevant om deze insteek te plaatsen tegenover vrouwen die zich voelen aangetrokken tot 'antifeministische' theologie, en daarmee te verhelderen hoe hun genderopvattingen geformuleerd worden.

Het is belangrijk om te benadrukken dat ik uitga van een bepaalde definitie van gender (een definitie waarbij de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen van belang zijn), terwijl ik me met dit onderzoek richt op teksten waarin verschillende modellen en opvattingen over gender voorkomen; ik ben immers op zoek naar de genderopvattingen van een bepaalde groep.

---

³⁰ Het onderscheid tussen geslacht en gender staat voorts weer ter discussie. Zo bestrijdt Judith Butler de idee dat sekse enkel op lichamelijke eigenschappen slaat en de idee dat gender enkel slaat op de sociaal-culturele betekenis die aan sekse(verschillen) wordt gegeven. Zie: Loes Derksen: http://www.bezinningscentrum.nl/tg/judith_butler.htm (geraadpleegd op 9-4-2013)

³¹ Buikema & Van der Tuin, 10

Levensdomeinen

Nu er een begrip van gender uiteengezet is dient de term 'levensdomeinen' te worden uitgelegd. Dit onderzoek probeert de genderopvattingen van een bepaalde groep christelijke vrouwen immers te lokaliseren in de verschillende segmenten die we kunnen onderscheiden in het dagelijks leven. In de inleiding werden al als voorbeeld genoemd: thuis, kerk en werk. Het domein waar ik me in de interviews voornamelijk op wil richten is de werkplek, en specifiek op de mate waarin traditionele genderopvattingen in dat domein tot uiting komen. Vervolgens wil ik dat vergelijken met de mate waarin hun traditionele genderopvattingen thuis of in de kerk tot uiting komen.

In de sociologie gaat men bij de bestudering van de hedendaagse maatschappij uit van het belang van verschillende levensdomeinen. Ook bij het bestuderen van hoe religie zich ontwikkelt is de idee van levensdomeinen belangrijk.

De Vlaamse socioloog Maarten Moens stelt dat mensen in deze tijd van *detraditionalisering* zich minder laten leiden door tradities, religie of ideologie: 'er zijn minder prioriteiten en beperkingen, waardoor mensen betrokken zijn in meer levenssferen, terwijl binnen elke levenssfeer hogere eisen worden gesteld.'³² De losse onderdelen in het dagelijks leven van mensen nemen een steeds belangrijker plaats in, omdat de overkoepelende ideologie of het overkoepelende geloof wegvalt, of verkleint tot een niet-overkoepelend onderdeel van het leven. Moens formuleert deze stelling in zijn proefschrift *Handelen onder druk*; een sociologische analyse van tijdsdruk.³³ Conflicten tussen levenssferen zijn volgens hem een gevolg van een hogere waardering voor elke levenssfeer afzonderlijk. Karel Dobbelaere, een andere Vlaamse socioloog, spreekt in dit verband over de 'compartimentering' van het leven: 'Het is niet langer religie die het hele leven bepaalt, maar het leven is nu opgedeeld in levenssferen, die stuk voor stuk hun eisen stellen aan het individu. Er is sprake van een verregaande functionele differentiatie. Daarom ontstaan tijds-, waarde- en rolconflicten.'³⁴

Anders dan thuis of in de kerk bevind je je als gelovige in Nederland op je werk in een seculiere omgeving. Er is de mogelijkheid dat de gelovige zijn of haar traditionele normen en waarden in het thuisdomein wel gestalte geeft, maar op de werkplek niet. Het is waarschijnlijk dat het religieuze vocabulaire dat thuis of binnen de geloofsgemeenschap wordt gebezigd minder of niet wordt gehanteerd op het werk en de kans is groot dat men niet- of andersgelovige collega's heeft. Het is daarom denkbaar dat het een uitdaging kan betekenen, of dat er sprake is van een rolconflict (in de termen van Dobbelaere), wanneer bepaalde opvattingen vanuit het geloof niet kunnen worden geïmplementeerd in een van de levensdomeinen van de gelovige.

---

³² Wit, Kurt de. <http://www.kennislink.nl/publicaties/waarom-we-altijd-te-weinig-tijd-hebben> (geraadpleegd op 14-3-2013)

³³ Moens, Maarten. *Handelen onder druk. Een sociologische analyse van tijdsdruk als meervoudige ervaring*. Vrije Universiteit Brussel, 2006, 81.

³⁴ De Wit.

Gender als sleutelthema

Het thema gender kan een sleutelthema genoemd worden in het denken over religie in de moderne tijd. Dat toon ik aan door middel van verschillende religiewetenschappers en hun theorieën over de plaats die godsdienst in de hedendaagse seculiere maatschappij inneemt. Zo stelt Linda Woodhead dat het grote belang dat kerken tegenwoordig hechten aan het reguleren van genderrollen wel eens de oorzaak zou kunnen zijn voor hun verval.³⁵

In haar artikel beschrijft Woodhead de ontwikkeling van genderopvattingen in de moderne samenleving en koppelt deze aan de ontwikkeling van genderopvattingen binnen het geïnstitutionaliseerde christendom. In deze historische verhandeling omschrijft ze de jaren vijftig als een 'nostalgische terugkeer naar traditionele waarden',³⁶ als gevolg van de ontsteltenis die de Tweede Wereldoorlog had veroorzaakt en de heersende dreiging van de Koude Oorlog. Onderdeel van deze terugkeer naar traditionele waarden was een strikte rolverdeling tussen mannen en vrouwen. De man diende te arbeiden om zijn gezin te onderhouden en de vrouw hield zich normaliter bezig met het huishouden. In een korte tijdspanne was er een toenemende hang naar strikte opvattingen en regels over seksualiteit en huwelijk. In de jaren zestig sloeg deze ontwikkeling om. De strikte seksuele moraal werd als repressief ervaren en werd verworpen door voornamelijk de grote groep babyboomers. Deze generatie wilde zich bevrijden van de door de gevestigde orde opgelegde restricties. Veel van het veranderde denken over seksuele moraal en over gender ging in tegen zowel de katholieke als de protestantse kerkelijke leer. Dit onderscheid werd nog duidelijker naarmate de kerk als tegenreactie haar traditionele seksuele moraal intensiverde. Dit had een toenemende vervreemding van de kerk onder de grote groep babyboomers tot gevolg. Zij identificeerden zich meer met de geest van de seksuele revolutie.³⁷ De historische ontwikkelingen worden in het artikel weinig uitvoerig beschreven, en in deze recapitulatie nog beknopter, maar het gaat om de uiteindelijke stelling die Woodhead poneert van de toenemende vervreemding van de moderne mens van de kerk door haar intensiverende traditionele seksuele moraal.

Er kan een tweetal discussiepunten worden opgeworpen naar aanleiding van het artikel.

1) Woodhead lijkt uit te gaan van de secularisatiethese, die in het hedendaagse wetenschappelijk discours over het algemeen wordt verworpen. Ten eerste gaat deze stelling er van uit dat christelijke kerken in verval zijn. Woodhead wijst het reguleren van genderrollen door kerken aan als een van de oorzaken. De modernisering van de maatschappij brengt een seksualisering met zich mee, denk aan de seksuele revolutie in de jaren zestig, waardoor mensen met de moderne, vrije seksuele moraal zich steeds meer verwijderden van de kerk met haar ouderwetse of conservatieve opvattingen over seksualiteit. Dit lijkt te stroken met de beroemde secularisatiethese die onder andere door socioloog Peter Berger in zijn boek *The Sacred Canopy* (Ned: *Het Hemels Baldakijn*, 1967) werd aangedragen. De secularisatiethese (dus ook die van Berger uit de jaren zestig) gaat er van uit dat de betekenis van religie afneemt naarmate de maatschappij moderner wordt. De connectie tussen Woodhead en Berger kan worden bevestigd door het feit dat Woodhead hoofdredacteur was van een boek over Peter Berger en zijn werk, namelijk *Peter Berger and the Study of Religion* (2001).

---

³⁵ Woodhead, 1.

³⁶ Ibid., 17.

³⁷ Ibid., 17-20.

2) Hetgeen Woodhead omschrijft als een belangrijke oorzaak van secularisering (kerken die vasthouden aan traditionele genderopvattingen) wordt door sommigen juist gezien als een oorzaak van *deseccularisering* (zoals later in hoofdstuk 3 terugkomt bij het behandelen van de verklaringen voor het bestaan van conservatieve genderopvattingen in een samenleving die al geruime tijd als geëmancipeerd wordt gezien). Peter Berger bekritiseert nota bene zelf het discours waar hij vroeger deel van uitmaakte en dat uitging van secularisering. Zo heeft hij in de jaren negentig het boek *The Deseccularization of the World* (1999) geschreven.

Woodhead's uitspraken over het vasthouden door christelijke kerken aan conservatieve genderopvattingen en hun verval dat daardoor wordt veroorzaakt lijken vaak van algemene aard. Af en toe brengt ze echter enige nuance aan door te stellen dat haar theorie voornamelijk voor het Westen geldt: "In the West *at least*, 'sexualization' may be an important factor in secularization."³⁸ Daarnaast lijkt ze duidelijk te willen maken dat ze niet te stellig wil zijn in haar these: 'the modern churches' heightened concern with sexual regulation *may have served* as a significant factor in their recent decline.'³⁹ Ze formuleert de idee van verval van de kerk door conservatieve genderopvattingen dus erg voorzichtig en spitst het toe op het Westen.

Kritiek op de secularisatiethese

Het is enerzijds opvallend dat Linda Woodhead's werk terugkomt in het WRR-rapport *Geloven in het Publieke Domein*, en wel in de paragraaf *kritiek op de secularisatiethese*. Zij leek immers ideeën van de oorspronkelijk secularisatiethese te omarmen. Zij heeft de secularisatiethese inderdaad als startpunt genomen, maar bakent deze af. Daarnaast houdt ze rekening met het feit dat religie veranderlijk is. Een onderzoek van Woodhead en godsdienstsocioloog Paul Heelas wordt genoemd als voorbeeld van een beschrijving van de transformatie die religie doormaakt in de moderne wereld, tegenover opvattingen over het verdwijnen van religie.⁴⁰ Enerzijds kunnen theorieën van Woodhead onder de noemer van secularisatiethese geplaatst worden, en anderzijds worden ze juist gezien als kritiek op de secularisatiethese. Dit geeft aan dat het spreken over secularisatie en theorieën daarover lastig is, bovendien is er nog de term 'secularisering' die vaak als synoniem van secularisatie gehanteerd wordt. Ook in het WRR-rapport worden beide begrippen in dezelfde betekenis gebruikt. Er bestaan definities waarin secularisatie, in haar meer oorspronkelijke betekenis, wordt omschreven als het onteigenen van het bezit van de kerk. Secularisering duidt oorspronkelijk meer op verwereldlijking, en op het fenomeen van reductie (van het belang van) van religie dat in de sociologie veel aandacht heeft gekregen. Dat is dan weer verwarrend, omdat de term 'secularisatiethese' gangbaarder is dan 'seculariseringstheorie', en in die these gaat het niet om secularisatie zijnde het onteigenen van het bezit van de kerk, in ieder geval niet letterlijk. Wellicht is men de term secularisatie gaan gebruiken omdat het op het eerste gezicht de meest directe vertaling van het Engelse *secularization* lijkt, maar dat terzijde. Omdat ik schrijf binnen een bepaald wetenschappelijk veld, en inhoudelijk ook put uit bronnen uit dit veld, hanteer ik de gangbare terminologie uit dat veld. Zodoende spreek ik over 'secularisering' en 'de secularisatiethese'.

---

³⁸ Woodhead, 2.

³⁹ Ibid., 1.

⁴⁰ Van de Donk et al., 29-32.

Ook het WRR-rapport stelt dat deze termen niet zo eenduidig zijn en dat er geen sprake is van een strikte tegenstelling tussen de oorspronkelijke secularisatiethese en het hedendaagse discours waarin die weerlegd is. Het is niet zo dat de secularisatiethese compleet verworpen is. Er is zeker geen sprake van wereldwijde secularisering, maar van sommige plekken in de wereld, bijvoorbeeld West-Europa, kan nog steeds gezegd worden dat religie minder belangrijk wordt door een vermindering van de omvang, macht en invloed van religieuze instituten en de verwereldlijking en zogenaamde onttovering van de maatschappij. Maar religie bestaat natuurlijk niet alleen uit religieuze instituten. Spiritualiteit valt er ook onder en wint aan populariteit in de moderne samenleving. Vaak wordt er in de kritiek op de secularisatiethese gesproken over de terugkeer van religie. Het rapport stelt dat het begrip 'terugkeer' hier misleidend is. Het zou namelijk impliceren dat religie een tijd weg of gemarginaliseerd is geweest. Dat is niet zo. Dit foutieve idee zou te wijten zijn aan een weinig adequate waarneming waar een tijdlang sprake van is geweest. Religie is eerder vernieuwd of veranderd. De begrippen 'vernieuwing' of 'transformatie' zijn zodoende beter van toepassing.⁴¹

Ook godsdienstsocioloog Jose Casanova noemt de controversiële relatie tussen religie en gender een sleutelthema in het denken over religie en seculariteit. Zo legt hij ter illustratie uit dat er onder wetenschappers sprake is van verdeeldheid over de vraag of religie goed of slecht is voor de status van vrouwen in de hedendaagse maatschappij. Enerzijds wordt gesteld dat religie ongelijkheid en ongelijkwaardigheid tussen man en vrouw promoot. Anderzijds zijn er wetenschappers die wijzen op de lange traditie van religieus progressivisme met betrekking tot sociale thema's, en op de groeiende stem van religieus feminisme als indicators van de compatibiliteit van religie en gendergelijkheid. Er zijn ook discussies gaande over hoe gendergelijkheid gewaarborgd of beschermd moet worden. Sommigen zeggen dat de scheiding van kerk en staat voldoende is om mensenrechten te beschermen, terwijl anderen daar minder van overtuigd zijn. Zelfs nu wetenschappers zijn begonnen te herbezinnen over de tweedeling 'religieus-seculier' blijft gender een 'central marker' in nationale en internationale debatten over religie en seculariteit.⁴²

De dubbelslachtigheid van religie

De discussies rondom vrouwenreligiositeit en secularisering of desecularisering benadrukken de *dubbelslachtigheid* van religie. Dat wil zeggen dat religie verschillende uitwerkingen heeft in relatie tot de hedendaagse samenleving. Enerzijds kan religie door middel van strikte/conservatieve genderopvattingen vastigheid, houvast en structuur bieden voor vrouwen. Vrouwen krijgen een bepaalde waardevolle rol en/of identiteit toebedeeld. Dergelijke theologie zou vrouwen zodoende kunnen aantrekken (hier ga ik in Hoofdstuk 3 dieper op in). Anderzijds worden deze conservatieve genderopvattingen gezien als discriminatie en totaal achterhaald in de huidige geëmancipeerde westerse maatschappij. Op deze manier vormen ze een reden voor vrouwen om te breken met de kerk. Duidelijk is dat vrouwen een belangrijke rol spelen in het denken over religie in de hedendaagse maatschappij.

Het boek *Women and Religion in the West* probeert vrouwenreligiositeit in dialoog te brengen met seculariseringstheorieën, en biedt hiermee een context voor de dubbelslachtigheid die ik zojuist beschrijf. Allereerst benadrukt het boek het belang van het vrouwelijke aandeel als het gaat om religie in het Westen. Van de mensen die

---

⁴¹ Van de Donk et al., 27-32.

⁴² Casanova, J., Phillips, ii-iii.

een bepaalde geïnstitutionaliseerde religie aanhangen is de meerderheid vrouw. Dit typeert religie in de moderne samenleving. Aangenomen wordt dat de industriële revolutie een belangrijke oorzaak hiervan is. Een van de ontwikkelingen tijdens de industriële revolutie was het ontstaan van een nieuwe ‘gegenderde’ verdeling van arbeid. In Noordoost-Europa ontstond het zogenaamde nucleaire familie-ideaal. ‘De familie’ ontwikkelde zich steeds meer van een eenheid van productie naar een eenheid van consumptie. De vrouw werd steeds meer gezien als voornaamste producent van kinderen en onderhouder van religieuze vroomheid in de huiselijke/private sfeer. Het onbetaalde religieuze werk dat vrouwen verrichtten steunde de uitbreiding van religieuze instituties. Deze invloed van vrouwen op de religieuze instituties verminderde naarmate de maatschappij zich ontwikkelde tot een maatschappij van ‘equal opportunities’, en dus naar meer carrièremogelijkheden voor vrouwen. De protestantse ethiek die de geest van het westers industrieel kapitalisme voedde is nu een postindustriële en ‘global capitalist’ ethiek; gevoed door de geest van het evangelisch christendom van de rechtse kant, en door feministische spiritualiteit van de linkse kant. De voornaamste dragers van de expressieve post-christenheid zijn vrouwen.⁴³

Genderopvattingen in het evangelisch christendom

Nu het belang van vrouwen en gender in de ontwikkeling van religie in de westerse wereld is benadrukt, richt ik me op vrouwen en gender binnen het evangelisch christendom, om uit te komen bij de evangelische vrouwenorganisatie Aglow.

De begrippen *conservatief christendom* (als herkenbaar in evangelische en pinksterkerken) en *gender* zijn al uitgelegd. Nu wil ik ze bij elkaar brengen door gebruik te maken van het werk van Sally Gallagher. Haar boek *Evangelical Identity & Gendered Family Life* gaat in op de genderopvattingen die in het evangelisch christendom gehanteerd worden. Zoals de titel van haar boek al doet vermoeden, speelt de notie van familie een belangrijke rol bij het bepalen van het evangelisch gedachtegoed. Gallagher ziet ‘familie’ als een centrale metafoer voor de evangelische identiteit. Zij stelt dat ideeën over de kerk als een familie, of als een door genderopvattingen bepaalde orde, bepalen hoe er in evangelische kringen gedacht wordt over partnerschap, leiderschap en autoriteit.⁴⁴

Gallagher wijst vanzelfsprekend op het belang van de Bijbel en vooral de evangelische opvatting van zijn onfeilbaarheid als bron voor evangelische familie- en genderidealen. Zij wil in haar onderzoek de focus echter verschuiven van de historische achtergrond van genderopvattingen binnen het evangelisch christendom naar genderopvattingen van de ‘gewone’, hedendaagse evangelische christen. Derhalve heeft zij 300 interviews afgenomen met evangelische christenen in heel Amerika. Zij vroeg naar onderwerpen als: het huwelijk als een verband tussen gelijken en naar de rol van de man als hoofd van de familie. Een grote meerderheid is van opvatting dat de man het hoofd van het gezin dient te zijn. Binnen de evangelische stroming hangen relatief de meeste mensen deze opvatting aan, vergeleken met andere christelijke stromingen in de VS. De algemene redenering is: mannen en vrouwen zijn verschillend en hebben verschillende rollen; God heeft ze anders geschapen. Er worden ook andere argumenten gegeven om dit aan te nemen; niet-gelovige mensen zouden het onderscheid bijvoorbeeld ook vaak beamen; ‘iets is een mannending, of iets is een vrouwending’. De man heeft tegenover God de verantwoordelijkheid over het gezin, ook in spirituele zin. Dit betekent niet dat de vrouw als minderwaardig

⁴³ Aune, K., Sharma, S. en Vincett, G. (redactie), 23-24.

⁴⁴ Gallagher, xi.

beschouwd moet worden, zoals feministische kritiek op conservatiefchristelijke genderopvattingen vaak luidt. De vrouw wordt gezien als in een positie van onderwerping en de man niet, hoewel de man evengoed onderworpen is aan autoriteit: 'Men have to submit at work, on teams, in the realm of the law, and at church, just not in marriage.'⁴⁵ Voor vrouwen geldt hetzelfde, alleen kunnen zij niet rechtmatig een positie van autoriteit in het gezin verkrijgen.

Gallagher gaat verder door met recht te stellen dat de algemene genderopvattingen in het evangelisch christendom zichzelf lijken tegen te spreken. De meerderheid bevestigt mannelijk leiderschap alsook de idee dat het huwelijk een verbintenis tussen gelijken is.⁴⁶ Of is de term 'gelijkwaardigheid' hier meer op zijn plaats? Dan zou de algemene evangelische opvatting zijn dat het huwelijk een verbintenis is tussen 'gelijkwaardigen'. Maar is een relatie tussen twee personen waarin de een zich moet onderwerpen aan de autoriteit van de ander wel gelijkwaardig te noemen? Vanuit de geloofsgemeenschap spreekt men meer van zogenaamde 'wederzijdse onderwerping', maar van buitenaf lijkt het toch meer op een theologie van vrouwelijke onderwerping, waar ook de in de inleiding genoemde R. Marie Griffith over heeft geschreven.⁴⁷ Haar omschrijving van de genderopvattingen binnen evangelisch christendom komen later aan bod, wanneer ik me toespits op Aglow als onderzoeksveld.

Evangelische en pinksterkerken in Nederland

Als het gaat om de ontwikkelingen van evangelische en pinksterkerken in Nederland hanteer ik het boven al genoemde WRR-rapport *Geloven in het Publieke Domein*. Dit rapport meldt groei van deze groepen christenen of in ieder geval handhaving van het ledenaantal ten opzichte van dalende ledenaantallen bij vrijwel alle kerken in Nederland. Volgens het rapport kenden de gezamenlijke evangelische en pinksterkerken in 2006 ongeveer 150.000 leden.⁴⁸ Veel van deze kerken vinden hun oorsprong buiten Nederland. Zo ook de in Amerika opgerichte christelijke (vrouwen)organisatie Aglow, waarop ik in deze scriptie inzoom.

---

⁴⁵ Gallagher, 75.

⁴⁶ Ibid., 65-75.

⁴⁷ Griffith. *God's Daughters*.

⁴⁸ Van de Donk et al., 105-108. Kerkelijke denominaties die de WRR onder deze groep christenen schaarst zijn: Leger des Heils, Unie van Baptistengemeenten, Baptistengemeenten die niet behoren tot de Unie, CAMA gemeenten Nederland, Kerk van de Nazarener, Bond van Vrije Evangelische gemeenten, Vrije-evangelische gemeenten die niet behoren tot de Bond, Kerkgenootschap van de Zevende-dags Adventisten, Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten (lp), Rafael Nederland (lp), Bethel Pinksterkerk Nederland (lp), Volle Evangelie Bethel Kerk (lp), Bethel Pentecostal Temple Fellowship Nederland (lp), Victory Outreach Nederland (lp), Newfrontiers (lp), Johan Maasbach Wereld Zending, Evangelie Gemeente 'De Deur', Capitol Worship Centre, Evangelische broedergemeenten. Een aantal van deze denominaties is aangesloten bij de Vereniging Landelijk Platform Pinkster- en Volle Evangeliebeweging (LP).

Aglow

Hierboven is besproken dat vrouwen een belangrijke rol spelen in het hedendaagse christendom. Daarnaast blijkt het thema gender een sleutelthema is binnen het denken over religie in de moderne seculiere maatschappij. Evangelische en pinksterkerken worden gekenmerkt door de waarde die zij hechten aan familie en de onderlinge relaties binnen de familie. Vaak worden die relaties bestempeld als conservatief en controversieel in de huidige samenleving. Zodoende vormt het thema gender in specifiek het evangelisch christendom een interessant thema voor wetenschappers die een bijdrage willen leveren aan het denken over religie en seculariteit. Zo is de eerder aangekondigde interkerkelijke (evangelisch)christelijke vrouwenorganisatie Aglow al eens benaderd door religiewetenschapper R. Marie Griffith voor een onderzoek naar onder andere opvattingen over onderwerping bij evangelisch-christelijke vrouwen.⁴⁹ Dat is ook een van de redenen waarom Aglow ook voor mij een goede onderzoeksgroep is; er bestaat de mogelijkheid om vergelijkingen te maken met de Amerikaanse situatie. Daarnaast is Aglow een organisatie die zich nadrukkelijk publiekelijk manifesteert. Vanuit Aglow wordt regelmatig de dialoog gezocht met andersdenkenden, dus ook in seculiere sfeer, en ik ben ook precies op zoek naar de manier waarop de genderopvattingen van deze groep christenen een plaats hebben in de hedendaagse seculiere samenleving. Bovendien is het een interkerkelijke organisatie, wat betekent dat vrouwen van verschillende kerkelijke achtergrond er deel van uitmaken. Dit sluit aan bij het soort christendom dat ik met dit werkstuk wil onderzoeken: zoals eerder met behulp van Viefhues-Bailey is besproken richt ik me niet op een bepaalde beweging of kerk, maar op een bepaald algemeen conservatief kenmerk dat waarneembaar is binnen in ieder geval het evangelisch- en pinksterchristendom.

Aglow is in 1967 opgericht in Amerika en in de jaren zeventig overgewaaid naar Nederland. In mijn onderzoek hanteer ik oorspronkelijk Amerikaanse wetenschappelijke literatuur en laat deze als het ware ook overwaaien naar Nederland, door (net als Griffith) Aglow te benaderen voor mijn onderzoek naar conservatiefchristelijke genderopvattingen en vervolgens het materiaal dat ik daarbij verzamel terug te koppelen naar de literatuur.

Logo Aglow International⁵⁰

Allereerst zet ik uiteen wat voor organisatie Aglow Nederland is (alsook Aglow International, waar Aglow Nederland deel van uitmaakt), daarbij gebruik makende van informatie vanuit de organisatie zelf, maar ook van omschrijvingen van buitenaf.

Visie

Aglow Nederland is onderdeel van de koepelorganisatie *Aglow International*. Aglow is een interkerkelijke vrouwenorganisatie met een charismatische inslag en ontleent haar centrale boodschap aan het Bijbelboek Jesaja: '...om een blijde boodschap te brengen, te verbinden de verbrokenen van hart en om alle treurende te troosten'.⁵¹

⁴⁹ Griffith. *God's Daughters*.

⁵⁰ <http://myplace.frontier.com/~rgoding/AglowLogoPurple.jpg> (geraadpleegd op 16-7-2012)

⁵¹ Website Aglow Nederland: <http://www.aglow.nl/visie/> (geraadpleegd op 16-7-2012)

Volgens de website van Aglow Nederland biedt de organisatie een plek voor vrouwen om hen bekend te maken met het 'levend makende evangelie van Jezus Christus', Gods liefde te ervaren en de boodschap van verbondenheid maar ook van troost in hun levens tot uiting te laten komen. Om dit te bereiken heeft Aglow een zestal doelstellingen geformuleerd:

- *God te prijzen en te verheerlijken op alle terreinen van het leven*
- *vrouwen de weg te wijzen naar Jezus Christus die hun Verlosser, Heer, Doper in de Heilige Geest, Bevrijder en Geneesheer wil zijn*
- *bij te dragen tot de geestelijke eenheid van allen die in Jezus Christus geloven*
- *geestelijke verbondenheid en contact tussen vrouwen te bevorderen*
- *vrouwen aan te moedigen actief lid te worden van een plaatselijke gemeente*
- *vrouwen te helpen zich te ontwikkelen in de rol en creatieve mogelijkheden die de Bijbel voor hen aangeeft.*⁵²

Hiernaast formuleert de website in een paar punten waar Aglow binnen het christelijk geloof voor staat:

Aglow gelooft dat:

- *Jezus Christus Gods eniggeboren Zoon is en dat Hij onze Verlosser, Doper in de Heilige Geest, Bevrijder en Geneesheer wil zijn.*
- *Mannen en vrouwen als elkaars gelijke geschapen zijn naar het beeld van God.*
- *God een uniek doel heeft voor een ieder van ons, en ons toerust voor dat doel.*
- *Wij dat doel slechts kunnen bereiken als wij onze identiteit en ons herstel gevonden hebben in Jezus Christus en er verzoening is tussen man en vrouw in het Lichaam van Christus.*⁵³

Er zijn tegenwoordig in sommige landen ook enkele afdelingen speciaal voor mannen. Aglow Nederland kent 1 mannenafdeling, binnen het totaal van 45 afdelingen.

Geschiedenis

De organisatie vindt haar oorsprong in de Verenigde Staten. In 1967 kwamen vier charismatisch-christelijke vrouwen in Seattle bij elkaar omdat zij behoefte hadden aan het beleven van hun geloof zonder de beperkingen van kerkelijke scheidslijnen, dus op een *interconfessionele* of *interkerkelijke* manier. Aglow kent zodoende leden van verschillende christelijke achtergrond. Naast de behoefte aan een buitenkerkelijk charismatisch christelijk initiatief bestond de vraag naar het beleven van het geloof in een specifiek op vrouwen gerichte context. Dat bleek uit het succes van de eerste bijeenkomsten. Vijf jaar later, in 1972, waren er al 60 lokale afdelingen van Aglow in de VS, en reeds in 1974 ging de eerste Aglow-afdeling in Nederland van start. Het hoofdkwartier is gevestigd in Edmonds, Washington.⁵⁴

---

⁵² Website Aglow Nederland: <http://www.aglow.nl/visie/> (geraadpleegd op 16-7-2012)

⁵³ Ibid.: <http://www.aglow.nl/over-aglow/> (geraadpleegd op 16-7-2012)

⁵⁴ Ibid.: <http://www.aglow.nl/informatie/> & Website Aglow International: <http://aglow.org/about/history> (geraadpleegd op 17-7-2012)

Activiteiten Aglow

Aglow is als internationale organisatie ten eerste opgesplitst in aparte organisaties per land. Per land heeft Aglow dan weer plaatselijke afdelingen, in Nederland 45 dus. Vanuit deze afdelingen wordt de visie van Aglow in praktijk gebracht. Iedere maand vindt er een bijeenkomst plaats die wordt gekenmerkt door een sfeer van verbondenheid; er wordt samen gezongen, gebeden en een naar een preek geluisterd. Ook buiten de kerk, het buurthuis of andere vaste plek waar de afdelingen hun bijeenkomsten hebben is Aglow actief. Onder de noemer van 'Jezus bij de mensen brengen' worden bijvoorbeeld kerstdiensten in verzorgingshuizen georganiseerd, of openbare creatieve workshops.⁵⁵

Genderopvattingen binnen Aglow

In de inleiding heb ik religiewetenschapper en genderdeskundige R. Marie Griffith al genoemd in het kader van de bestudering van conservatieve genderopvattingen binnen het christendom. Zij heeft in de Verenigde Staten onderzoek gedaan naar de geloofsbeleving van vrouwen binnen Aglow. Haar studie richt zich enerzijds op de manier waarop deze charismatisch-evangelische vrouwen samen bidden en praten over gebed, en anderzijds op de genderopvattingen die deze groep christenen hanteren en meer specifiek op de betekenis van 'vrouwelijke onderwerping'. Zij behandelt in haar boek een aantal persoonlijke verhalen van charismatisch-christelijke en aan Aglow gelieerde vrouwen. Deze verhalen gaan over leed dat deze vrouwen hebben ervaren in een eerdere fase van hun leven door een crisis in familiale sfeer, zoals de ervaring van een vrouw die haar man probeerde lief te hebben terwijl ze van binnen intense teleurstelling en woede voelde jegens hem. Deze vrouwen verklaren allen te zijn bevrijd van dit leed door het christelijk geloof, meestal via een vriend, kennis, de kerk of Aglow. Volgens Griffith roepen deze verhalen het vrouwelijke publiek op zich over te geven aan God en zich te onderwerpen aan 'Zijn hiërarchie van aardse representatie': geestelijken en mannen. De verhalen zijn als het ware voorschriften voor een uitzonderlijk conservatief model van traditionele genderrollen.⁵⁶

Griffith omschrijft de les die deze verhalen de lezers meegeven als volgt: Wanneer worstelende vrouwen hun houding transformeren en hun onderworpen rol accepteren, dan worden hun mannen gelukkiger en welwillender, daarmee de welwillendheid van God reflecterend.⁵⁷ Zij stipt hier net als Sally Gallagher het belang van het familie-ideaal binnen het conservatief christendom aan. De opvatting binnen deze groep christenen is dat harmonie in de familie staat of valt bij de door God opgelegde rol die ieder lid van de familie al dan niet op de juiste manier tot uiting laat komen. Herstel van eventuele disharmonie is dan ook mogelijk door herstel van de juiste familiale (of gender-) rollen.⁵⁸

Naast de persoonlijke verhalen behandelt Griffith ook verschillende conservatief-christelijke zelfhulpboeken voor vrouwen. De boodschap die zij daarin tegenkomt, komt overeen met de boodschap die ze uit de persoonlijke verhalen destilleerde. Zo stelt een van die boeken, getiteld *You Can Be the Wife of a Happy Husband* en geschreven door Darien B. Cooper: "*In becoming submissive, wives will also see changes in their husbands, and they will find the greatest happiness possible fulfilling their role. [...] Submission never imprisons you. It liberates you, giving you*

---

⁵⁵ Website Aglow Nederland: <http://www.aglow.nl/overzicht/afdelingen/> (geraadpleegd op 17-7-2012)

⁵⁶ Griffith, 171-172.

⁵⁷ Ibid., 175.

⁵⁸ Ibid., 177.

the freedom to be creative under the protection of divinely appointed authority."⁵⁹

Cooper legt uit dat deze positieve opvatting over vrouwelijke onderwerping wordt versterkt door de idee dat de natuurlijke driften van mannen beteugeld moeten worden. Daarom moeten vrouwen volgens haar aan de seksuele behoefte van hun man voldoen. Ze concludeert: "*Your husband will be the happy man you want him to be when he feels that you accept him as he is, admire him for his masculinity, and put him first and foremost (after God) in your life.*"⁶⁰

Volgens Griffith is dergelijk advies lange tijd gebruikt door antifeministen. Een gesprek met een lokale leider binnen Aglow laat zien hoe deze conservatiefchristelijke genderopvattingen tegenover feminisme kunnen worden geplaatst. De Aglowleider verklaarde een voormalig feminist te zijn die eindelijk geleerd heeft om verder te kijken dan 'dat alles' en te focussen op 'Gods ware doel voor haar leven'. Ze realiseerde dat feminisme slecht was voor haar huwelijk en nam zich voor om niet meer te wedijveren met haar man en leerde de huwelijksprincipes van vrouwelijke onderwerping aan mannelijke autoriteit te volgen.⁶¹

Identiteit en Intimiteit

Een van de geïnterviewde vrouwen (de interviews worden in het volgende hoofdstuk behandeld) bracht het boek *Identiteit en Intimiteit* (origineel: *Fashioned for Intimacy*, 1997) naar voren als een leidraad voor het denken over man-vrouwverhoudingen binnen Aglow. Het boek is geschreven door de huidige (en al sinds 1980 zittende) president van Aglow International Jane Hansen, samen met Marie Powers. De ondertitel van het boek 'Gods blauwdruk voor man en vrouw' geeft aan dat het boek ingaat op de manier waarop er binnen Aglow gedacht wordt over man-vrouwverhoudingen.

Allereerst maakt het boek duidelijk dat de relatie tussen man en vrouw de meest fundamentele relatie is in Gods schepping: '*De man en de vrouw waren het vertrekpunt, het fundament van het Huis van de Heer, de plaats waar hij zou wonen en van waaruit Hij zich op aarde zou tonen. Gods bedoeling was om door middel van de man en de vrouw iets voor Hemzelf op aarde tot stand te brengen dat niet alleen van generatie tot generatie, maar tot in de eeuwigheid getuigenis zou geven.*'⁶²

Vervolgens wordt uiteengezet hoe deze relatie beschadigd is en dat God bezig is met het herstellen van deze relatie. Vooral in de huidige tijd zou Gods ijver voor herstel sterk merkbaar zijn. Het boek noemt de beweging van Gods Geest die in de late jaren zestig over de wereld ging, daarmee onder andere doelende op de Catholic Charismatic Renewal, die haar oorsprong heeft in 1967 en nu meer dan 100 miljoen leden telt.⁶³ Daarbij stellen Hansen en Powers dat vooral hetgeen in de levens van vrouwen is gebeurd bijzonder is. Zo werd ook Aglow in die tijd opgericht, 'als antwoord op de massale hartenkreet van vrouwen om God beter te leren kennen'. Dat strookt op zich met de opvatting dat religie in de huidige tijd meer een vrouwenaangelegenheid is, zoals ook terug te vinden bij de eerder behandelde teksten uit onder andere *Women and Religion in the West* over religie en seculariteit.⁶⁴

---

⁵⁹ Griffith, 179.

⁶⁰ Ibid., 180.

⁶¹ Ibid., 180-181.

⁶² Hansen, Jane en Powers, Marie. *Identiteit & Intimiteit; God's blauwdruk voor man en vrouw*.

Harderwijk: Uitgeverij Bread of Life, 2000. Oorspronkelijke titel: *Fashioned for Intimacy*, 1997, 11.

⁶³ Catholic Charismatic Renewal; National Service Committee: <http://www.nsc-chariscenter.org/aboutccr.htm>. (geraadpleegd op 6-8-2012)

⁶⁴ Aune, K., Sharma, S. en Vincett, G. (redactie), 23-24.

Als het gaat om man-vrouwverhoudingen grijpt het Bijbelgerichte boek vanzelfsprekend allereerst terug op het scheppingsverhaal. Daaruit wordt geconcludeerd dat 'de man wordt geëerd door de erkenning dat de vrouw voor hem geschapen werd, en dat de vrouw wordt geëerd door de erkenning dat de man zonder haar onvolkomen is.' Zo delen zij beiden in eenzelfde eer.⁶⁵

De zondeval heeft de verhouding tussen de man en de vrouw tot een gebroken relatie gemaakt. Door de eeuwen heen zijn de verwoestende gevolgen hiervan zichtbaar geweest, en vooral met betrekking tot de vrouw. Vrouwen zijn door de hele geschiedenis gekleineerd geweest. Men zag de vrouw vaak meer als dienster dan als aanvullende, beschermende hulp, en men had het over de typisch vrouwelijke eigenschappen, zoals de behoefte om te praten, als iets dat verdragen of getolereerd moest worden. Hansen en Powers stellen dat er ook vandaag de dag nog christelijke geloofsgemeenschappen zijn die de opvatting hanteren dat de vrouw onderdanig is aan de man. Het boek legt uit dat God een groots plan heeft voor de vrouw, dat Hij haar gemaakt heeft voor Hemzelf. Zij is uniek ontworpen zodat ze het verstand van haar man kan beïnvloeden. 'De eer en de invloed die God aan een vrouw heeft gegeven gaat het verstand bijna te boven. Geen wonder dat de vijand (de duivel) door de eeuwen heen geprobeerd om haar tot zwijgen te brengen en haar te vernederen.'⁶⁶ Wat de man betreft; volgens de auteurs lijkt heel het leven samen te spannen om de man in een emotioneel afgedichte positie te houden. Mannen worden in hun opvoeding en door hun omgeving aangemoedigd om geen blijk te geven van gevoelens, en om datgene wat er door gevoelens naar boven komt te onderdrukken.⁶⁷

Een van de elementen in de door Hansen en Powers disfunctioneel geduide relatie tussen mannen en vrouwen is de begeerte van de vrouw. Met die begeerte wordt bedoeld dat het hart vaak eerder op de man dan op God gericht is. En dat is niet de bedoeling van Gods schepping; 'Vanaf de zondeval gaat de begeerte van de vrouw naar haar man uit en dat maakt het dat zij haar bestaanszekerheid in de man vindt. De man daarentegen heeft de neiging om zijn bestaanszekerheid in zijn werk te vinden.'⁶⁸ Dit zal uiteindelijk tot teleurstelling en boosheid leiden. 'God verlangt ernaar om het hart van beiden, de man en de vrouw, om te keren zodat we onszelf volledig in Hem kunnen vinden.'⁶⁹

'Wij moeten, als vrouwen, te weten komen wie we zijn; en wij dienen te spreken als vertegenwoordigers van Christus. Een vrouw die dit doet, die daarin volhardend wordt, zal gaan ontdekken dat het hart van haar man geleidelijk op haar zal gaan vertrouwen.'⁷⁰

Hansen en Powers noemen de centrale Bijbelse les uit het Bijbelboek Efeziërs: 'Zoals Christus de Gemeente aanhangt, haar voedt en koestert, zo dient ook de man zijn vrouw aan te hangen.'⁷¹

Het boek geeft toe dat er vaak wordt gezegd dat vrouw aan de man gegeven werd als hulp en daarbij wordt de vraag gesteld of dit over het algemeen teveel wordt aangedikt. 'Hulp' dient volgens de auteurs niet in de 'onderdanige' zin van het woord

---

⁶⁵ Hansen & Powers, 47.

⁶⁶ Ibid., 115.

⁶⁷ Ibid., 87.

⁶⁸ Ibid., 67.

⁶⁹ Ibid., 76.

⁷⁰ Ibid., 85.

⁷¹ Ibid., 49.

te worden verstaan, maar bijvoorbeeld ook als 'bescherming'.⁷² Dat zorgt natuurlijk voor een betere waardering van de notie 'hulp'.

Het boek beschrijft ook enkele biologisch verklaarbare verschillen in karaktereigenschappen tussen mannen en vrouwen. Zo wordt gesteld dat het voor mannen moeilijker is dan voor vrouwen om verbaal uitdrukking te geven aan hun emoties. Nu de beschermde rol van de vrouw is belicht volgt hieruit dat Gods bedoeling voor de vrouw is dat zij het hart van de man dient te beschermen, en daarmee zijn verlangens, gevoelens en zijn innerlijke zelf.⁷³ Hansen en Powers koppelen een citaat uit Spreuken aan dit verhaal over hoe de vrouw volgens God bedoeld is: 'Een degelijke huisvrouw, wie zal haar vinden? Haar waarde gaat koralen te boven. Op haar vertrouwt het hart van haar man, het zal hem aan voordeel niet ontbreken. Zij doet hem goed en geen kwaad, al de dagen van haar leven' (Spreuken 31:10-12).⁷⁴

In hoofdstuk 9 geven Hansen en Powers vanuit hun christelijke traditie een duidelijke uiteenzetting van hoe een vrouw dient te zijn. Een slechte vrouw gebruikt haar uiterlijke aantrekkingskracht, seks en vleierende woorden om zich ervan te verzekeren dat aan haar agenda tegemoet wordt gekomen en om mannen te manipuleren. Zij is luidruchtig, losbandig en overspelig. Allemaal om te voldoen aan haar eigen behoeften; ook wel te omschrijven als ik-gerichtheid. Een goede, godvruchtige vrouw gaat verantwoordelijk om met haar woorden; haar woorden vleien niet op een oneerlijke manier. Zij gebruikt haar uiterlijk niet om mannen te manipuleren. Zij doet haar seksuele intimiteit gepaard gaan met emotionele intimiteit. Zij onthoudt haar man geen seks om hem te straffen en ze doet niet aan seks om haar man zoet te houden. 'In plaats van luidruchtig en opstandig te zijn, her en der rennend, is haar hart betrokken bij haar man en het gezin. Zij is aardig en op de juiste manier onderworpen aan haar man, goed wetend dat ze samen hun bestemming moeten bereiken.' Zij stelt Gods doel en plan voor haar als vrouw boven haar eigen verlangens.⁷⁵

Antifeminisme

Het boek waarschuwt voor stemmen die vertellen dat het gewenste model van het gezin ouderwets is, of zelfs onrealistisch in de huidige samenleving. Volgens Hansen en Powers is dat een van de redenen waarom we zoveel gezinnen om ons heen 'in elkaar zien storten'. Daarnaast is er de homobeweging die strijdt voor de mogelijkheid van huwelijk voor gelijke geslachten; 'minnaars die komen en gaan en beweren dat het huwelijk maar een stukje papier is'. Volgens de auteurs verklaren de feministen bovendien dat zij geen mannen nodig hebben omdat zij het wel alleen aankunnen.⁷⁶ Feministen en de homobeweging worden hier als het ware ingezet om een tegenstelling te creëren met de traditionele gezinswaarden die in conservatiefchristelijk perspectief bevorderd moeten worden. Volgens het boek waren de radicaal-seculiere feministen het oneens met de ongelijkheden in onze cultuur. Soms terecht, soms niet. Het feminisme verzette zich tegen het gezinsleven en heeft zo, sterker dan iedere andere beweging, de traditionele gezinswaarden zo grondig aangevallen. 'Een van de doelstellingen van radicale feministen is de zekerheid te verkrijgen dat vrouwen de middelen krijgen een

---

⁷² Ibid., 50-52.

⁷³ Hansen & Powers, 53.

⁷⁴ Ibid., 54, & *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Heerenveen: Uitgeverij NBG, 2005.

⁷⁵ Hansen & Powers, 106-107.

⁷⁶ Ibid., 15.

omgeving te creëren waar zij volledig onafhankelijk van mannen kunnen functioneren.⁷⁷ Op die manier valt het de fundering van de gemeenschap aan; het valt het hart van Gods plan voor mannen en vrouwen aan. Het boek gaat zo ver door te stellen dat de wortel daarvan demonisch, van de duivel afkomstig is.⁷⁸

Interessant is dat het boek net als Viefhues-Bailey eerder in mijn werkstuk James Dobson aanhaalt. Dobson pleit ook voor de gehuwde huisvrouw als bestemming voor iedere vrouw.⁷⁹

Anderzijds stellen Hansen en Powers, met verwijzing naar de Bijbel, dat je bestemming of machtspositie niet bepaald wordt door je vrouw-zijn of man-zijn, het gaat om de zalving, de roeping en toerusting van God die je maakt tot wat je bent. Dat geldt voor zowel mannen als vrouwen. Zo kent de Het Oude Testament verhalen over vrouwelijke leiders die ook zijn zoals God ze bedoeld heeft.⁸⁰

Besluit

Aglow is geschikt als onderzoeksgroep omdat het ten eerste een interkerkelijke organisatie is, dus niet gelieerd aan een bepaalde stroming binnen het evangelisch en pinksterchristendom. Daarnaast is Aglow niet een groep die zich afsluit van de rest van de (seculiere) samenleving, maar zich ook publiekelijk manifesteert. Haar centrale boodschap is het brengen van een ‘blijde boodschap’, en de ‘verbrokenen van hart te verbinden en treurende te troosten’. Aglow gelooft dat God voor ieder van ons een uniek doel heeft en ons toerust voor dat doel. Dat doel kan bereikt worden door onder andere verzoening tussen man en vrouw. Volgens Griffith roepen de gepubliceerde persoonlijke verhalen van Agowleden het vrouwelijke publiek op zich over te geven aan God en zich te onderwerpen aan Zijn hiërarchie van aardse representatie (geestelijken en mannen). Ook president van Aglow Jane Hansen stelt dat de relatie tussen man en vrouw de meest fundamentele relatie is in Gods schepping. Haar boek waarschuwt tevens voor stemmen die vertellen dat het gewenste model van het gezin ouderwets is, of onrealistisch in de huidige samenleving. Hierbij richt ze haar pijlen ook op feministen, die volgens haar zeggen geen mannen nodig te hebben. Er is zodoende antifeminisme te herkennen in de literatuur van Aglow.

Kort gezegd prevaleren er twee ogenschijnlijk tegenstrijdige genderopvattingen binnen Aglow. Enerzijds heeft God voor ieder van ons een uniek doel of een unieke rol weggelegd. Dat zou kunnen impliceren dat er niet zozeer sprake is van een algemene rol die voor alle vrouwen geldt. Anderzijds wordt er van uit gegaan dat vrouwen zich in een aan de man onderworpen rol dienen te schikken. Uitgaan van een dergelijke ondergeschikte rol voor vrouwen doet af aan de idee dat God voor iedereen een uniek doel heeft. Met deze achtergrondinformatie ben ik de vier interviews met leden van Aglow Nederland ingedoken. Het volgende hoofdstuk geeft de uitkomst van deze interviews.

---

⁷⁷ Hansen & Powers, 151.

⁷⁸ Ibid., 151-152.

⁷⁹ James Dobson is voorstander van een traditioneel huwelijk waarbij de man verantwoordelijk is voor het inkomen en de vrouw voor het huishouden en de opvoeding van de kinderen. Hiervoor pleit hij onder andere in zijn boeken *Children at Risk* (1994) en *Building Confidence in Your Child* (2010).

⁸⁰ Hansen & Powers, 163.

Hoofdstuk 2

Interviews met leden van Aglow Nederland

Dit hoofdstuk behandelt het viertal interviews die ik bij leden van Aglow heb afgenomen. De interviews komen niet in het geheel aan bod (zie daarvoor de bijlage), maar slechts het materiaal dat relevant is voor mijn onderzoek.

De vier geïnterviewde vrouwen zijn niet bepaald doorsnee-leden te noemen, daar zij allemaal ook een bepaalde functie bekleden binnen Aglow. Een punt van kritiek is dat deze interviews daardoor geen (empirisch-) objectief beeld geven van genderopvattingen bij charismatisch-christelijke vrouwen. Dat was echter niet het doel van dit onderzoek. Het gaat hier om een exploratief onderzoek, waarbij ik slechts een idee of vermoeden wil genereren over dit fenomeen. Bovendien bieden de interviews met vrouwen die een bepaalde (landelijke) functie betrekken bij Aglow meer inzicht in algemene trends en opvattingen binnen deze charismatisch-christelijke vrouwenorganisatie. De interviews worden uit integriteitsoverweging anoniem behandeld, maar omdat het gebruik van namen de helderheid van het hoofdstuk wel ten goede komt, hanteer ik fictieve namen, te weten:

- Emmy de Jongh
- Lidy Mulder
- Karin Willems
- Simone van den Brink

Karin Willems en Simone van den Brink behoren tot het nationale bestuur van Aglow Nederland en Emmy de Jongh en Lidy Mulder zijn sprekers binnen Aglow; zij spreken zodoende op bijeenkomsten van de verschillende afdelingen. Allemaal hebben zij naast het werk dat zij voor Aglow verrichten nog een baan; Willems als secretaresse, Mulder als neonatologieverpleegkundige (verpleegkundige bij pasgeborenen), De Jongh als administratief medewerker bij een autodealer en Van den Brink als zorgadministrateur bij de GGZ. Karin Willems en Simone van den Brink zijn alleenstaand, Lidy Mulder is getrouwd en Emmy de Jongh heeft een relatie (niet samenwonend).

Van tevoren heb ik een aantal vragen opgesteld voor de interviews. Deze vragen golden slechts als basis; ieder interview verloopt anders en vraagt om andere vervolgvragen of roept weer nieuwe vragen op. De vragenlijst die als basis gold voor de interviews ziet er als volgt uit:

- 1) *Wat doet u in het dagelijks leven? (Wat voor werk heeft u? Werkt u full-time of part-time?)*
- 2) *Wat houdt uw functie bij Aglow in?*
- 3) *Bent u lid van een kerk? Zo ja, welke? Is dat een evangelische- of pinksterkerk?*
- 4) *Hoe verhoudt het (actief) behoren tot een geloofsgemeenschap zich tot het deel uitmaken van de hedendaagse geseclariseerde maatschappij? Is dat een uitdaging?*

- 5) *Wat ziet u als kenmerkend in het denken over gender binnen uw geloof? Dus in het denken over man-vrouwverhoudingen. Is daarin sprake van een bepaalde rolverdeling tussen mannen en vrouwen?*
- 6) *Hoe uiten die rollen zich in uw thuissituatie?*
- 7) *Hoe uiten die rollen zich in de kerk?*
- 8) *Hoe uiten die rollen zich op uw werk? Hebt u (mannelijke) collega's en werkt u daar veel mee samen, of is het werk dat u doet vrij individueel?*

Ik behandel de vragen in de gegeven volgorde. Per vraag formuleer ik de relevante antwoorden van elke afzonderlijke respondent voordat ik naar de volgende vraag ga. Inmiddels is beknopt weergegeven hoe het arbeidsleven en het werk voor Aglow er voor de vier respondenten uitziet, zodoende is het antwoord op de eerste twee vragen al geformuleerd. De werkplek komt nog wat uitgebreider aan bod op een later moment in het interview, wanneer het gaat over het denken over genderrollen en hoe die tot uiting komen in verschillende levensdomeinen.

De volgende vraag dient zich aan: *'Van welke kerk bent u lid?'* (vraag 3). Aglow is een interkerkelijke organisatie en heeft naar eigen zeggen ook bijvoorbeeld katholieke leden. Het is dus goed om na te gaan wat de kerkelijke achtergrond is van de geïnterviewde vrouwen, daar dit werkstuk allereerst gericht is op pinkster- en evangelisch christendom als specifiek onderzoeksveld. Het blijkt dat drie van hen lid zijn van een evangelische kerk en een is aangesloten bij een pinksterkerk. Twee van de vier verschillende kerken die deze vrouwen bezoeken maken deel uit van het kerkgenootschap 'Verenigde Pinkster en Evangeliegemeenten' (VPE).

De vraag of het als uitdaging ervaren wordt om tot een geloofsgemeenschap te behoren in de hedendaagse geseculariseerde maatschappij wordt eenduidig beantwoord. Het wordt door alle respondenten als uitdaging ervaren. Zo zegt Simone van den Brink: *'Omgaan met andersdenkenden, bijvoorbeeld in de buurt of op mijn werk, kan moeilijk zijn, dan voel je je wel eens alleen staan'*, en merkt Lidy Mulder op dat het in de hedendaagse samenleving niet meer zo gewoon is om gelovig te zijn: *'Het is eigenlijk makkelijker om als christenen samen op een eilandje te gaan zitten. Dan is er niemand die je tegensprekt en je het vuur aan je schenen legt, maar dan kan je ook niet laten zien waarom het belangrijk voor je is. En ik denk dat de maatschappij gebaat is bij geloof, dus in die zin vind ik het een uitdaging.'* Wanneer ze het heeft over haar werk en hoe haar geloof daar tot uiting komt zegt ze: *'Ik merk dat ik me misschien wat terugtrek als ik ervaar dat mensen zich erg laatdunkend of kritisch opstellen tegenover geloof, maar in kern is het zo dat al mijn collega's weten dat ik christen ben en dat dat belangrijk voor me is.'*

Emmy de Jongh vertelt dat je je soms heel erg met mensen verbonden kan voelen, maar soms ook niet. Omdat ze zo vol is van Jezus praat ze altijd graag met mensen over wat hen beweegt en wat hun bron is. Wat dat betreft kan ze heel diep gaan; emoties heel diep met anderen beleven, hoewel de een daar God bij betreft en de ander niet, en dat kan volledig en probleemloos naast elkaar bestaan. In het interview spreekt zij ook over situaties waarin je je veel minder met mensen verbonden kan voelen. Ze geeft een voorbeeld van een personeelsfeest van de autodealer waar zij voor werkt. Op dat feest werd een bepaalde theateract met muziek opgevoerd waarbij zij zich erg ongemakkelijk voelde. Ze vertelt dat ze op zo'n

moment strijd heeft met zichzelf en in gesprek gaat met Jezus over wat ze hiermee moet. Omdat de vraag rijst ‘wat ga ik hiermee doen?’ is dit voor haar een uitdaging te noemen; een uitdaging die de hedendaagse samenleving kan vormen voor een christelijk gelovige als zij. Ze geeft aan dat ze zich op dat moment even heeft teruggetrokken, en is niet meteen ingegaan tegen hetgeen waar zij zich ongemakkelijk bij voelde: ‘...omdat ik niet wil veroordelen, hoewel ik voel dat er achter sommige dingen die mensen leuk of prettig vinden, dat daar soms iets anders achter zit. Iets dat niet altijd even leuk is en wat wel meer invloed op jezelf kan hebben dan je zelf denkt. Dat is een soort fijngevoeligheid die ik heb vanuit God.’

‘En als het gaat over waarden en normen: in een wereld waarin die soms heel erg vaag zijn wil ik er wel echt voor kiezen om dicht bij mijn eigen hart te blijven en dicht bij wat ik van God begrijp. Dat is soms lastig, want soms ben je een eenling daarin, en zo voelde ik me op dat feest ook wel. Maar al ben ik de enige, ik heb het er toch wel gewoon met mijn baas over gehad. [...] Soms merk je, als mensen in de duisternis leven, en ik kom dan te dichtbij, dat ze dat als onprettig ervaren. Mensen willen niet altijd met het licht geconfronteerd worden, want dat betekent dat ze dingen moeten opbiechten die niet goed gaan, dat doet het licht. In het licht kan je niet verborgen blijven.’

De Jongh heeft er in eerste instantie dus voor gekozen om zich terug te trekken van dat wat bij haar een ongemakkelijk gevoel opriep en zorgde voor innerlijke strijd in haar (religieuze) zelf over een voorval in de seculiere sfeer. Uiteindelijk heeft ze achteraf haar gevoelens erover nog geuit tegenover haar baas.

De volgende vraag wijst meer richting het centrale thema van dit werkstuk; *‘Wat ziet u als kenmerkend in het denken over gender binnen uw geloof? Dus in het denken over man-vrouwverhoudingen. Is daarin sprake van een bepaalde rolverdeling tussen mannen en vrouwen?’*

Karin Willems en Simone van den Brink gaan niet uit van de idee dat er bepaalde rollen voor vrouwen en mannen zijn weggelegd. Zij gaan uit van complementariteit tussen man en vrouw. Zij vullen elkaar aan en versterken elkaar. Maar God heeft voor ieder individu een uniek doel, dat verschilt van persoon tot persoon. Van den Brink zegt ook voorstander te zijn van dezelfde mogelijkheden voor mannen en vrouwen in de kerk.⁸¹ Zo was zij zelf de eerste vrouwelijke spreker binnen haar gemeente, op het moment dat de gemeente een ‘switch’ had gemaakt door vrouwelijke sprekers toe te staan. Dat zorgde wel voor enige moeilijkheden. Hoewel er over het algemeen positief gereageerd werd op deze verandering was niet iedereen het er mee eens. Niet alleen mannen, maar ook een vrouw binnen de gemeente had bezwaar. Enkelen van hen komen daarom ook niet naar de kerk als er een vrouw spreekt. Ik deed als interviewer de suggestie dat van die mensen gezegd kan worden dat zij er van uitgaan dat er verschillende rollen zijn weggelegd voor mannen en vrouwen, in ieder geval in de kerk. Dit beaamde Van den Brink.

Karin Willems voegt nog een noot toe aan de uitleg van de genderopvattingen die ze vanuit haar geloof heeft. Na uiteengezet te hebben dat God voor iedereen een uniek doel heeft stelt zij daar feministische idealen tegenover: *‘Feminisme gaat voorbij aan het feit dat God iedereen uniek heeft gemaakt. Feminisme is hierin te stellig. Man en*

---

⁸¹ De ander heeft hier geen uitspraak over gedaan, dus dit betekent niet dat zij geen voorstander is van dezelfde mogelijkheden voor mannen en vrouwen in de kerk.

vrouw kunnen wel verschillend zijn, maar we leggen de nadruk op de gelijkwaardigheid door het man-vrouw verzoeningsmandaat⁸² uit te dragen.

Van den Brink en Willems, die niet uitgaan van bepaalde rollen die voor mannen en vrouwen zijn weggelegd zijn alleenstaand, in tegenstelling tot de andere twee respondenten; Lidy Mulder en Emmy de Jongh, van wie de eerste getrouwd is en de tweede een relatie heeft. Dit zou meteen al iets kunnen zeggen over hoe religie zich manifesteert in verschillende levensdomeinen. In dit geval is van het thuisdomein in traditionele christelijke zin (gezin met man, vrouw en kinderen) geen sprake bij Simone van den Brink en Karin Willems. Dit zou in verband kunnen staan met het feit dat er bij hen geen spoor te herkennen is van het ideaal van mannelijk leiderschap. Zo wordt de notie van het gezin als de plek waar traditionele religieuze waarden en idealen bewaard worden bevestigd.

Lidy Mulder heeft kinderen en is van opvatting dat de Bijbel wel aangeeft dat de man bijvoorbeeld het hoofd van het gezin is. Daarmee bedoelt zij niet dat ze ‘slaafs ja en amen knikt’ op alles wat haar man haar zegt, maar wanneer zij samen een besluit moeten maken en ze verschillen in de besluitvorming van mening, dan overleggen ze hun beider meningen. Haar man kan daar dan over nadenken en maakt uiteindelijk de beslissing. Ze probeert hier dus te laten zien dat de idee van de man aan het hoofd van het gezin niet zo eenzijdig moet worden opgevat. Het is niet zo dat de macht bij de man ligt en de vrouw slechts onderdanig en volgzaam is, beiden hebben hun verantwoordelijkheden, en dat illustreert ze aan de hand van een Bijbeltekst: “*Dan staat er natuurlijk in Efeziërs: ‘vrouwen, weest uw man onderdanig’⁸³; en ik weet wel toen wij ooit gingen trouwen dat mijn collega’s daar zwaar over vielen, dat dat werd voorgelezen. Maar in datzelfde stukje, en dat werd ook voorgelezen, staat dat mannen hun vrouw moeten liefhebben zoals Christus zijn gemeente heeft liefgehad. Nou, dan weet ik niet wat een moeilijker opgave is.*” Lidy Mulder heeft voor zichzelf nog niet een dergelijk uitgesproken mening als het gaat om de positie van vrouwen in de kerk. Volgens haar hebben mannen altijd de eindverantwoording, maar kunnen vrouwen soms wel een hele goede inbreng hebben. Ze heeft er niet veel moeite mee als een vrouw spreekt in de gemeente, hoewel ze van mening is dat God mannen als verantwoordelijk heeft gesteld; ‘...maar als bijvoorbeeld de leiding van de gemeente uit mannen bestaan en zij staan achter wat de spreekster vertelt – het is misschien heel onbijbels - maar voor mij kan dat wel.’ Mulder is zelf ook eens benaderd door de gemeente om op zondag te spreken. ‘*Daar had ik voor mijzelf wel een beetje moeite mee, omdat mijn man dan in het gehoor zou zitten en alsof ik het hem ook allemaal even vertel. Oké, ik zou dan wel onder het gezag van de leiding van de gemeente vallen, maar voor mezelf had ik zoiets van; ik zeg niet dat het niet kan, ik ben daar nog niet uit.*’

Emmy de Jongh legt in eerste instantie net als Van den Brink en Willems de nadruk op de complementariteit van man en vrouw: ‘*Als man en vrouw samen dien je*

---

⁸² Aglow man&vrouw is een initiatief, gebaseerd op het man-vrouw verzoeningsmandaat van Aglow. Genesis 1:27 zegt dat God de mens schiep, man en vrouw, naar Zijn beeld. Man en vrouw weerspiegelen samen de heerlijkheid van God. Toch is er sinds de zondeval veel scheef gegroeid tussen de geslachten door de eeuwen heen. Er is verzoening, herstel nodig en daarvoor is het nu de tijd: <http://www.aglow.nl/aglow-man-vrouw> (geraadpleegd op 18-9-2012)

⁸³ ‘*Aanvaard elkaars gezag uit eerbied voor Christus. Vrouwen, erken het gezag van uw man als dat van de Heer, want een man is het hoofd van zijn vrouw, zoals Christus het hoofd is van de kerk, het lichaam dat hij gered heeft. En zoals de kerk het gezag van Christus erkent, zo moeten vrouwen in ieder opzicht het gezag van hun man erkennen. Mannen, heb uw vrouw lief, zoals Christus de kerk heeft liefgehad en zich voor haar heeft prijsgegeven.*’ (Efeziërs 5: 21-25. De Nieuwe Bijbelvertaling)

te leren je aan elkaar op te trekken. Een man weerspiegelt iets anders van God dan een vrouw. [...] God heeft man en vrouw samengebracht, dat heeft Hij niet voor niks gedaan, samen ben je veel krachtiger. Wat ik daarin ook terug zie is dat een vrouw vrouw mag zijn en een man man. Je moet elkaar kunnen eren en respecteren ondanks de verschillen.' De Bijbel ligt ten grondslag aan haar opvattingen. Zo vertelt ze dat de Bijbel zegt dat mannen voorzichtig met hun vrouw moeten omgaan en dat vrouwen hun man moeten respecteren. Ik vraag of deze leefregels ook in haar persoonlijke relatie tot uiting komen. Ze vertelt dat ze haar vriend nu twee jaar kent en de beginperiode van de relatie voor een groot deel gekenmerkt wordt door het elkaar leren kennen. Daarin noemt ze het belang van de vraag: *'Hoe gebruikt God hem en hoe gebruikt God mij? [...] En bij sommige dingen weet ik gewoon dat ik mijn vriend daarover moet laten beslissen omdat hij de man is. Dat vind ik niet altijd leuk, maar het is wel belangrijk. Ik merk ook als hij bepaalde keuzes maakt en ik luister daar naar, dan heeft het vaak wel een goed gevolg. In sommige dingen beslist de man, en ik denk dat het goed is als vrouwen zich daar naar voegen. In de Bijbel staan heel veel principes en richtlijnen die je kunnen helpen met hoe je het best met elkaar om kan gaan. Want als je verdeeldheid in je relatie hebt dan ben je gewoon niet sterk.'* Deze opvatting lijkt te rijmen met de ideeën van de vorige respondent over de man als hoofd van het gezin, of in dit geval de man als uiteindelijke gezaghebbende in een relatie.

De vraag naar wat voor genderopvattingen de vier vrouwen vanuit hun geloof hebben heeft ook voor antwoord gezorgd op de vraag hoe die opvattingen bij hen thuis en in de kerk tot uiting komen. Zo rest nu nog de vraag hoe die genderopvattingen op de werkplek van deze vrouwen tot uiting komen. Gaat men uit van bepaalde rollen voor mannen en vrouwen op de werkplek? Voor het onderzoek is dit de meest interessante vraag daar het gaat over op welke manier geloof zich al dan niet manifesteert in een seculier domein.

Eerder is gebleken dat Karin Willems en Simone van den Brink vanuit hun geloof überhaupt niet uitgaan van een bepaalde rolverdeling tussen mannen en vrouwen, dus ook niet wat betreft hun werkplek. Van den Brink herhaalt nog eens: *'De rol, zoals God die bedoeld heeft, hangt af van het individu'*, en vervolgt: *'Ik vind het bijvoorbeeld niet gek om bij de GGZ een vrouwelijke directeur in drukke functie te zien terwijl ze thuis kleine kinderen heeft die meer door haar man worden verzorgd.'* Dat is een interessante concretisering van de vraag of er op de werkplek vanuit het geloof wordt uitgegaan van verschillende rollen voor mannen en vrouwen. Ik heb besloten deze vraag ook te stellen aan de overige respondenten.

Karin Willems vertelt dat haar geloof vroeger überhaupt weinig tot geen plek had op haar werk: *'Ik beschouwde mijn werk als noodzakelijk en 'niet van God', maar dit is later veranderd. Het is nu één geheel, en niet zo dat ik mijn geloof 'even uitschakel' op mijn werk; het man-vrouw verzoeningsmandaat is iets dat ik ook terug wil zien, wil leven, op mijn werkplek.'* Ze onderkent dat het niet letterlijk 'een geheel' is; op haar werk komt haar karakter meer naar voren en in de privésfeer of bij Aglow komt haar identiteit in God en geloof meer naar voren: *'Dergelijk verschil is logisch; het gaat er haar om dat je kern, hoe je bedoeld bent, er maar uitkomt.'* Op die manier vindt ze verschillende geloofsbeleving in verschillende levensdomeinen niet erg. Net als Van den Brink zou Willems het niet raar vinden om een vrouwelijke collega in drukke functie te hebben, terwijl ze thuis kleine kinderen heeft. In deze dure tijden acht ze het ook deels noodzakelijk. Ze scherpt haar mening nog wel een beetje aan: *'Er zijn ook vrouwen die graag werken, die het nodig hebben om zich te ontwikkelen*

naast hun moederschap. Als dat zo is, moet er thuis wel een goede verdeling gemaakt worden in taken en zorg. Wel moet je als vrouw beseffen dat je niet alles kunt, en dat je hierin keuzes maakt, en bijvoorbeeld nadenkt over hulp in de huishouding zodat je je tijd thuis wel aan je kinderen, je man en jezelf kunt besteden.'

Voor Lidy Mulder en Emmy de Jongh, die in hun privésfeer wel tot op zekere hoogte uitgaan van een bepaalde rolverdeling tussen man en vrouw, is een dergelijk idee van rolverdeling op hun werkplek niet van toepassing. Zo zegt Mulder: *'Ik denk dat in het zakenleven, of in de zorg net zo goed vrouwelijke leidinggevendenden kunt hebben. Ja, dat zou natuurlijk heel erg in tegenspraak kunnen zijn met de opvatting dat de man het hoofd van het gezin is, maar dat vind ik niet eigenlijk. [...] Ik vind dat er in de samenleving niet per se een man aan het hoofd moet staan.'* *'Ik denk dat je zulke opvattingen meer in de reformatorische hoek van de kerk terug kan vinden. Mijn man heeft bijvoorbeeld vrienden die volop in de gereformeerde gemeente hebben gezeten. Zij keken er in het begin ook erg vreemd tegenaan dat ik zoveel werk en dat ik spreker bij Aglow was.'*

Mulder zou geen bezwaar hebben tegen een vrouwelijke collega in drukke functie met jonge kinderen thuis, hoewel ze het persoonlijk niet ideaal vindt als moeders vijf dagen in de week werken. Ze vindt het eigenlijk idealer wanneer de moeder iets meer voor de kinderen zorgt, maar ze begrijpt dat de situatie er soms naar kan zijn dat de moeder meer werkt en de vader zich meer bezighoudt met de zorg van de kinderen. Om niet te veel te focussen op de rol van de moeder in opvoeding benadrukt ze dat kinderen zowel een moeder als een vader nodig hebben: *'Ik denk wel dat moeders iets heel specifiek voor kinderen hebben, maar vaders ook. Ik denk dat onze maatschappij ook wel eens vaders mist, er zijn heel veel moeders die alleen hun kinderen opvoeden. Dat kan net zo goed een tekort zijn. Je kan klagen over al die moeders die werken, maar dan denk ik; en al die afwezige vaders dan? Ik vind wel dat kinderen heel veel geborgenheid en veiligheid nodig hebben en dat je daar als ouders samen voor staat. En daarbij moeten ze allebei hun eigen plek innemen, maar of nou de een stofzuigt of de ander, ik denk dat dat niet zo heel veel uitmaakt.'* Het belang van de rol van de vader wordt ook in het boek van Jane Hansen en Marie Powers benadrukt.⁸⁴

Interessant is dat Emmy de Jongh zou willen pleiten voor het gebruik van de term 'eigenschappen' in plaats van 'rollen'. Zij stelt vraagtekens bij het gebruik van de termen 'rollen' en 'rolverdeling', en zou liever willen benadrukken 'wie je als persoon bent' en over welke eigenschappen je beschikt. Zo kan volgens haar algemeen gezegd worden dat vrouwen andere eigenschappen en kwaliteiten hebben dan mannen. Ik vraag haar wat ze ervan zou vinden als de hoogste baas van het bedrijf waar ze werkt een vrouw zou zijn. Dat zou ze dan ook geenszins erg vinden. Het gaat erom welke talenten je hebt, en niet om een rol die je van buitenaf wordt opgelegd. Ze gaat dus helemaal niet uit van bijvoorbeeld de idee dat vrouwen gewoonlijk een niet-gezaghebbende rol innemen. Er is natuurlijk wel verschil, en een vrouwelijke leider zou een andere kleur geven aan het bedrijf dan een mannelijke. Ze zou het ook niet gek vinden wanneer ze een vrouwelijke collega zou hebben in drukke functie met kleine kinderen thuis die voor het grootste deel door de man worden opgevoed. Ook in de gemeente waar de Jongh lid van is hebben vrouwen evenveel mogelijkheden als mannen als het gaat om bepaalde functies uitoefenen binnen de kerk, zoals het predikantschap. Ik geef tijdens het interview aan dat er ook evangelische gemeenten zijn waarin vrouwen wat dat betreft minder ruimte krijgen.

---

⁸⁴ Hansen & Powers, 147-149.

Haar antwoord: *‘Dat klopt, maar als je de Bijbel leest zijn er zoveel dingen terug te vinden over vrouwen. Mensen die zeggen dat God de vrouwen minder ruimte geeft, die hebben de Bijbel niet goed gelezen.’*

Besluit

De geïnterviewde leden van Aglow zijn geen doorsnee-leden te noemen: zij hebben allen een bepaalde functie binnen Aglow; als bestuurslid of als spreker. Daarnaast hebben zij ook een baan. De respondenten ervaren het als uitdaging om tot een geloofsgemeenschap te behoren in de hedendaagse seculiere maatschappij. Op de vraag naar de genderopvattingen van de respondenten is verschillend geantwoord. Twee van hen zijn alleenstaand en gaan niet uit van de idee dat er bepaalde rollen zijn weggelegd voor mannen en vrouwen. Zij gaan uit van de idee dat God voor ieder individu een uniek doel heeft, maar daarnaast geloven zij ook in de complementariteit van man en vrouw. Een van hen uit kritiek op het feminisme, dat volgens haar voorbij gaat aan de idee dat God iedereen uniek heeft gemaakt.

De andere twee respondenten hebben respectievelijk een man en bij hen is wel een idee van rolverdeling tussen man en vrouw te herkennen. Lidy Mulder, die getrouwd is, is van opvatting dat de man het hoofd van het gezin dient te zijn, en Emmy de Jongh weet dat het beter is dat zij bij sommige kwesties haar vriend laat beslissen. Mulder en De Jongh leggen zo een bepaald gezag bij de man.

Karin Willems en Simone van den Brink, die niet uitgingen van een bepaalde rolverdeling tussen man en vrouw, gaan vanzelfsprekend ook niet uit van een bepaalde rolverdeling op het werk. Willems vertelt dat haar geloof vroeger überhaupt weinig tot geen plek had op haar werk. Wel zegt ze dat je als vrouw moet beseffen dat je niet alles kunt, en dat je keuzes moet maken en je tijd goed moet verdelen over werk en gezin. Interessant is dat Mulder en De Jongh evenmin uitgaan van een rolverdeling op de werkplek, terwijl zij in de privésfeer wel uitgaan van bepaalde rollen. Zo zou Mulder geen bezwaar hebben tegen een vrouwelijke collega in drukke functie met jonge kinderen thuis, hoewel ze het persoonlijk niet ideaal vindt als moeders vijf dagen in de week werken.

In het volgende hoofdstuk worden de interviews geanalyseerd met behulp van literatuur over de plaats die religie heeft in de hedendaagse seculiere samenleving. Er komen door Sally Gallagher geformuleerde houdingen aan bod die religie kan aannemen teneinde te 'overleven' in een seculiere context. Daarnaast wordt nagegaan of de manier waarop de genderopvattingen van de geïnterviewde Aglowleden tot uiting komen getuigen van een dergelijke houding.

Hoofdstuk 3

Analyse en theoretische reflectie

Theoretisch kader

Dit hoofdstuk biedt een theoretisch kader om het bestaan van bepaalde conservatief te noemen genderopvattingen binnen het pinkster- en evangelisch christendom in een seculiere tijd (zoals beschreven in hoofdstuk 1) te begrijpen. Met behulp van het theoretisch kader worden ook de interviews geanalyseerd, als casussen van al dan niet conservatieve-, maar in ieder geval vanuit christelijk geloof bepaalde genderopvattingen in een seculiere context. Met de combinatie van de literatuur en mijn exploratief onderzoek naar genderopvattingen in verschillende levensdomeinen onderzoek ik het ‘waarom en hoe’ van conservatieve genderopvattingen in de hedendaagse seculiere en geëmancipeerde samenleving. Afsluitend bekritiseer ik (een vorm van) wetenschappelijk feministisch denken met behulp van de behandelde onderzoeken naar genderopvattingen binnen patriarchale religieuze tradities.

Waarom?

Hoe is het bestaan van conservatieve genderopvattingen in de hedendaagse seculiere en geëmancipeerde samenleving te verklaren?

Het belang van keuze en van interpretatie

Vóór de uitvoerige beschrijving van christelijke vrouwen die er conservatieve genderopvattingen op na houden (hoofdstuk 1) was de eerste vraag simpelweg: Waarom zijn er nu nog vrouwen die dergelijk conservatief gedachtegoed aanhangen? Als de oorspronkelijke secularisatiethese in acht wordt genomen, alsook de stelling van Linda Woodhead dat het reguleren van conservatieve genderopvattingen door kerken wel eens de oorzaak voor hun eigen ondergang zou kunnen zijn, kan worden gezegd dat het om een steeds kleiner wordende groep gaat, die uiteindelijk zal verdwijnen. Een overblijfsel van de kerk die vroeger als instituut de algemene regels over moraal en machtsverhoudingen uitmaakte. Uit onderzoek zoals dat van Griffith blijkt echter dat religieus conservatisme ook als oorzaak van *deseccularisering* kan worden aangewezen, daar er vrouwen zijn die zich door voornamelijk die eigenschap voelen aangetrokken tot een religieuze stroming.

Het is niet zo dat alle conservatiefchristelijke vrouwen heel hun leven al deel uit maken van een conservatiefchristelijke stroming of gemeenschap. Er zijn genoeg vrouwen die geen achtergrond in deze traditie hebben en zich aansluiten bij een conservatiefchristelijke gemeenschap waarbij dus ook conservatieve genderopvattingen worden aangenomen die zij van tevoren niet aanhingen. Het gaat dus niet om een ‘steeds kleiner wordende groep’. Mogelijk zijn er aan de ene kant mensen die weggaan van de kerken die blijven vasthouden aan conservatieve genderopvattingen, maar er zijn dus ook mensen die daar juist door aangetrokken worden. Het gaat hier om bekeerlingen, zoals Marie Griffith in haar boek *God's Daughters* vrouwen beschrijft die zich aansluiten bij Aglow. Het was duidelijk dat het schikken naar een traditionele rolverdeling tussen man en vrouw een positieve uitwerking had op de levens van de vrouwen die in het boek van Griffith aan bod komen. Haar boek legt uit dat buitenstaanders zouden kunnen aannemen dat conservatief-christelijke vrouwen binnen Aglow zichzelf tot slachtoffer maken van patriarchale ideeën over vrouwelijke onderwerping die hun minderwaardigheid bevestigen, terwijl deze vrouwen zelf claimen dat onderwerping leidt tot vrijheid en

transformatie in de vorm van genezing en verzachting van pijn en verdriet door God. Zo kan onderwerping gezien worden als een manier om macht te verkrijgen over slechte (gezins-) situaties⁸⁵, en wordt het initiatief van de positieve transformaties van gezinsrelaties gelegd bij vrouwen. Deze transformaties zijn resultaat van bepalende handelingen ('decisive actions') van de vrouw, en niet van een passief schikken naar traditionele patriarchale structuren.⁸⁶

Het eerste dat opvalt betreffende de afgenomen interviews is dat de genderopvattingen van de respondenten weinig conservatief lijken, in tegenstelling tot het beeld dat in de studie van Griffith naar voren komt over Aglow. Zo lijken Karin Willems en Simone van den Brink niet uit te gaan van de idee dat er verschillende rollen zijn weggelegd voor mannen en vrouwen. Ze benadrukken dat God voor iedereen een uniek doel heeft. Iedereen heeft dus wel een bepaalde rol in het leven, maar die verschilt per persoon. Willems en van den Brink gaan echter wel uit van complementariteit tussen man en vrouw. Zo wijst Willems op het man-vrouwverzoeningsmandaat dat stelt dat man en vrouw samen de heerlijkheid van God weerspiegelen; als twee puzzelstukjes die alleen samen met elkaar het perfecte geheel vormen. Dit impliceert dat vrouwen wel een bepaalde rol vervullen ten opzichte van mannen (en andersom). Een mandaat is een opdracht; er wordt vrouwen een bepaalde richting of rol opgedragen; om samen met een man de heerlijkheid van God te weerspiegelen. Natuurlijk is het man-vrouwverzoeningsmandaat breed te interpreteren. Die verzoening hoeft niet per se plaats te vinden in partnerschap, maar ook in andere maatschappelijke domeinen. Zo is Karin Willems, die het mandaat naar voren bracht, alleenstaand.

Of Willems en Van den Brink nu helemaal niet, of toch wel een beetje uitgaan van een bepaalde rolverdeling tussen man en vrouw; conservatief zijn ze niet te noemen. De nadruk op de uniciteit van ieder individu kan misschien juist gezien worden als iets van deze tijd, die gekenmerkt wordt door individualisme. Er zijn verschillende verklaringen te bedenken voor het feit dat de respondenten over het algemeen weinig conservatief zijn als het gaat om genderopvattingen. Ten eerste gaat de literatuur waaraan ik mijn onderzoek spiegel over Amerikaanse evangelische- en pinksterchristenen, en de Amerikaanse cultuur is conservatiever te noemen dan de Nederlandse. Het evangelisch christendom contrasteert qua waarden en idealen niet heel erg met de Amerikaanse cultuur als geheel. Sterker nog, het evangelisch christendom is met een bevolkingsaandeel van 30% sterk bepalend voor de algemene Amerikaanse cultuur en ideologie.⁸⁷ In Nederland, waar het om een relatief zeer kleine groep gaat, is dat meer het geval. Er kan gesteld worden dat Nederlandse evangelisch-christenen over het algemeen minder conservatief zijn dan Amerikaanse, door de invloed van een meer seculiere en geëmancipeerde meerderheidscultuur als context. Daarnaast heb ik alleen werkende vrouwen geïnterviewd. Het feit dat zij werken zegt natuurlijk al iets over hun genderopvattingen; namelijk dat ze niet vinden dat vrouwen zich enkel en alleen met het huishouden en opvoeding van de kinderen moeten bezighouden.

---

⁸⁵ Griffith, 179.

⁸⁶ Ibid., 175.

⁸⁷ Gallup Poll; *Another Look at Evangelicals in America Today*:

<http://www.gallup.com/poll/20242/Another-Look-Evangelicals-America-Today.aspx> (geraadpleegd op 8-11-2012)

Griffith stelt vraagtekens bij de positieve uitleg van vrouwelijke onderwerping als bron van macht en kracht. Dat doet ze bij het bestudering van het conservatiefchristelijk zelfhulpboek voor vrouwen van auteur Darien B. Cooper (zie hoofdstuk 1). Griffith stelt: ‘het feit dat zij (Cooper) zich genoodzaakt voelt om onderwerping meer aanvaardbaar te maken voor vrouwen legt eigenlijk een conflict bloot over de notie van vrouwelijke onderwerping’.⁸⁸ Wellicht zou je voor een positieve interpretatie van vrouwelijke onderwerping een bepaalde uitleg nodig hebben. Ook godsdienstsociologe Sally Gallagher merkt dit op in haar studie naar opvattingen over gender en familie in het evangelisch christendom: ‘De meeste evangelisch-christenen doen erg hun best om de schijnbaar tegengestelde idealen van gelijkwaardig partnerschap en hiërarchisch mannelijk leiderschap binnen het huwelijk te combineren.’⁸⁹

Het belang van de uitleg of betekenis die gegeven wordt aan onderwerping is ook merkbaar bij een in 1974 door Aglow uitgegeven Bijbelstudie getiteld *God's Daughter*. Auteur Eadie Goodboy stelt daarin dat men van nature de neiging heeft om ‘onderwerping’ met ‘slaafsheid’ te verwarren en degene die onderworpen is voor te stellen als vertrappt en misbruikt, als ware hij of zij een deurmat. Zij zegt dat het tegenovergestelde het geval is. Net als de vrijwillige zelfopoffering van Jezus voor de mensheid zou het huwelijk een zelfopoffering zijn. God heeft de vrouw onder het gezag van de man gesteld omdat haar kwetsbaarheid de bescherming van een man vraagt, en alles wat van God komt is goed voor de mensheid.⁹⁰ Aldus Goodboy. Zij vervolgt met de metafoor van een trein: ‘Een trein is gemaakt om op rails te rijden. Zolang de trein op de rails rijdt, vervult hij het doel waarvoor hij is gemaakt. Wanneer de trein ontspoord, ontstaat er chaos.’⁹¹ Dit idee komt overeen met de opvattingen van de geïnterviewde leden van Aglow, die het belangrijk achten dat je wordt zoals God je bedoeld heeft. Nu verwerpt Goodboy de metafoor van de deurmat en komt met de metafoor van de trein, terwijl een deurmat die vertrappt en bevuild wordt toch ook het doel vervult waarvoor hij is gemaakt. Simpel gezegd: het is maar hoe je het interpreteert. Het belang van interpretatie is wellicht ook een verklaring voor de in hoofdstuk 1 opgeworpen dubbelslachtigheid van religie. Die hield in dat conservatiefchristelijke genderopvattingen enerzijds mensen naar de kerk toe kunnen trekken, maar anderzijds ook mensen kunnen afstoten. De metaforen van Goodboy in acht nemende kunnen deze twee groepen ook onder een andere noemer worden onderverdeeld als het gaat om conservatiefchristelijke genderopvattingen, namelijk: zij die de trein zien en zij die de deurmat zien.

James Dobson, de invloedrijke evangelische mediamagnaat (zie hoofdstuk 1), bestrijdt gewoonlijk de invloed die feminisme heeft op het Amerikaanse familieleven. Ook hij waarschuwt ervoor om de ondergeschikte positie van de vrouw in het evangelisch christendom niet met een deurmat te vergelijken. Hij wordt aangehaald door Judith Stacey en Susan Elizabeth Gerard in een essay over de invloed van feminisme op het hedendaags evangelisch christendom in de Verenigde Staten. Dit essay draagt de karakteristieke titel *We Are Not Doormats* en gaat in tegen de opvatting dat feminisme en evangelisch christendom niet te verenigen zijn, een idee dat heerst onder de meeste seculiere feministen. Stacey en Gerard laat zien dat er zelfs sprake is van feministische invloeden binnen het evangelisch christendom, hoewel

---

⁸⁸ Griffith, 180.

⁸⁹ Gallagher, 78.

⁹⁰ Griffith, 183-184.

⁹¹ Ibid., 184.

evangelisch-christenen zich over het algemeen verzetten tegen feminisme.⁹² Deze insteek komt overeen met de insteek van Griffith: 'R. Marie Griffith challenges the simple generalizations often made about charismatic or 'spirit-filled' Christian women and uncovers important connections between Women's Aglow members and the feminists to whom they so often seem opposed.'⁹³

Zowel feministische invloeden als verzet tegen het feminisme is ook te herkennen bij Karin Willems. Zij werkt en vindt dus dat vrouwen gewoon moeten kunnen werken, ook als ze thuis kleine kinderen hebben. Dat strookt met feministische ideeën over werk en gelijke mogelijkheden voor mannen en vrouwen. Daarnaast verzet zij zich juist tegen het feminisme, dat zij te stellig vindt. Daarvan zegt zij dat het voorbij gaat aan het feit dat God iedereen uniek heeft gemaakt.

De aanname van de incompatibiliteit van conservatief christendom en feminisme maakt het voor feministen moeilijk om te begrijpen waarom zoveel vrouwen, die in aanraking zijn gekomen met hedendaagse feministische waarden en ideeën, vrijwillig een christelijke ideologie van vrouwelijke onderwerping omarmen. Volgens Stacey en Gerard is een groot deel van de feministen er zich niet van bewust dat ondergeschikte christelijke vrouwen er voor *kiezen* die ondergeschikte positie in te nemen.⁹⁴ Zij stellen in hun artikel dat etnografisch onderzoek heeft uitgewezen dat het voor geen enkele conservatiefchristelijke man mogelijk is zijn vrouw te domineren zonder dat zij daar voor kiest. Julie Cabrera, coördinator van een bijbelstudiegroep voor vrouwen werd de evangelisch-feministische stelling voorgelegd dat onderworpen christelijke vrouwen zich niet van hun ondergeschikte rol ontdoen omdat ze bang zijn voor echtscheiding. Voor Cabrera is dit klinkklare onzin; zij *kies*t ervoor om zich aan haar man te onderwerpen.⁹⁵

Stacey en Gerard zijn het deels met beide kanten eens; zowel met de kritiek vanuit de feministische kant als met de verdediging van de conservatieve christenen. Deze twee kanten zijn te vergelijken met de hiervoor uitgelichte verschillende manieren van interpretatie. Uiteindelijk zijn niet zozeer de verschillende interpretaties of perspectieven op de conservatieve opvattingen van belang, maar meer de notie dat vrouwen ervoor *kiezen* een ondergeschikte rol aan te nemen. Sally Gallagher laat zien dat er wat dat betreft een ontwikkeling heeft plaatsgevonden; het aannemen van conservatieve genderrollen is steeds meer een bewuste keuze geworden voor evangelisch-christelijke vrouwen: 'By substituting the language of yielding for the language of obedience, conservative evangelical wives introduce *agency* - the free ability to act - into the very process of subordinating themselves to their husbands.'⁹⁶ Vrouwelijke onderwerping in het evangelisch christendom betekent dus niet het gehoorzaam opvolgen van bevelen, geboden en verboden van de man, maar meer het erkennen en toegeven aan mannelijk leiderschap.⁹⁷ Er is in het proces van onderwerping van deze vrouwen dus sprake van *agency*; de mogelijkheid om vrij te bewegen en autonoom keuzes te kunnen maken.

---

⁹² Stacey, Judith. Gerard, Susan Elizabeth. "We Are Not Doormats": *The Influence of Feminism on Contemporary Evangelicals in the United States*. Boston: Beacon Press, 1990.

⁹³ Feminist Bookstore News over God's Daughters.

⁹⁴ Stacey & Gerard, 111-112.

⁹⁵ Ibid., 111.

⁹⁶ Gallagher, 164.

⁹⁷ Op de persoonlijke website van een Amerikaanse evangelisch-christelijke vrouw wordt dit verschil tussen gehoorzamen en onderwerpen benadrukt: <http://www.mysecondlove.net/2008/08/difference-between-submission-and.html> (geraadpleegd op 12-11-2012)

Agency

Agency is een term die ook van belang is in studies van antropologe Saba Mahmood naar *The Women's Mosque Movement* in Egypte; een orthodox-islamitische vrouwenbeweging in Cairo. Deze beweging komt voort uit de religieuze ervaring die de islam sinds de jaren zeventig heeft doorgemaakt, ook wel de *Islamic revival*. De islamitische ervaring is mede ontstaan als reactie op trends van secularisering en verwestersing van islamitische samenlevingen zoals in Egypte. De Women's Mosque Movement richt zich zodoende op het onderwijzen van moslimleken in deugdelijkheid, ethiek en vormen van redeneren die niet meer beschikbaar of irrelevant zijn geworden voor de hedendaagse moslim.⁹⁸

Mahmood formuleert ten eerste een specifieke notie van *agency* die binnen de feministische wetenschap gangbaar is; de notie van *agency* die politieke en morele autonomie (het vermogen om zelf te kunnen bepalen wat goed en wat slecht is) van het subject probeert te lokaliseren in het licht van macht.⁹⁹ Dat wil zeggen; de idee dat de mate van politieke en morele autonomie die een persoon geniet afhangt van de machtspositie van die persoon. Ze onderzoekt hoe deze idee van *agency* kan worden toegepast bij het bestuderen van patriarchale religieuze tradities zoals de islam, en beargumenteert dat dit feministisch-wetenschappelijk model van *agency* ons vermogen beperkt om de levens van vrouwen die gevormd zijn in nonliberale tradities te begrijpen. Om de actieve en bewuste deelname van vrouwen aan religieuze bewegingen binnen een patriarchale traditie (in dit geval de islam) te kunnen analyseren kan *agency* niet gezien worden als verzet tegen relaties van dominantie (zoals mannelijk leiderschap). Naar aanleiding van dit fenomeen kan *agency* beter gezien worden als capaciteit voor actie mogelijk gemaakt door specifieke relaties van onderschikking.¹⁰⁰

De overeenkomst met het onderzoek van Griffith is groot, niet alleen het object van onderzoek – een vrouwenbeweging binnen een patriarchale religieuze traditie – maar ook de uitkomst. Ook Griffith concludeert dat onderwerping gezien kan worden als manier om invloed uit te oefenen en leefsituaties te verbeteren. Voor evangelisch-christelijke vrouwen bracht onderwerping positieve transformaties binnen het gezin teweeg. Die onderwerping is een autonome keuze, en zo kunnen de positieve transformaties worden gezien als 'decisive actions' van de vrouw, en niet als resultaat van een passief schikken naar patriarchale structuren.

Zowel Griffith als Mahmood bekritisieren met hun studie het feit dat de positie van vrouwen vaak wordt beoordeeld vanuit seculiere en liberale principes. Dergelijke beoordelingen gaan voorbij aan het idee dat ook binnen patriarchale religieuze gemeenschappen vrouwen over keuzevrijheid kunnen beschikken en de mogelijkheid hebben om situaties te veranderen en verbeteren, en daarbij het initiatief (kunnen) nemen.

Stacey en Gerard stellen dat vrouwen structureel achtergesteld blijven in de hedendaagse postindustriële maatschappij, maar dat zij vanuit die positie hun eigen keuzes maken en hun eigen strategieën ontwikkelen. Het feit dat vrouwen zich wenden tot conservatief christendom representeert een zoektocht naar niet alleen spiritualiteit, maar ook naar stabiliteit en zekerheid in deze turbulente en onvaste

---

⁹⁸ Mahmood, Saba. *Essay: Feminist Theory, Agency, and the Liberatory Subject*, 113-114.

⁹⁹ Mahmood, Saba. *Feminist Theory, Embodiment, and the Docile Agent: Some Reflections on the Egyptian Islamic Revival*, 203.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 203.

tijden.¹⁰¹ Hiermee zijn we aangekomen bij een praktische verklaring voor de (relatieve) populariteit van conservatiefchristelijke genderopvattingen in de hedendaagse gesecculariseerde en geëmancipeerde maatschappij.

Iemand die net als Saba Mahmood kritiek uit op de gangbare wetenschappelijke liberaalfeminisme waarmee genderopvattingen in patriarchale religieuze tradities als het evangelisch christendom of de islam beoordeeld worden is Mary McClintock Fulkerson. Zij doet dit zonder het gebruik van de term *agency*, dat werkt misschien verhelderend. Fulkerson stelt dat er binnen feministische theologie (een vorm van feministische wetenschap) simpel gezegd een idee heerst van ‘hoe een vrouw zou moeten zijn’, en daarmee dus ook ‘hoe een vrouw niet zou moeten zijn’; zoals bewust deel uitmakend van patriarchale, onderdrukkende instituties.¹⁰² Net als bij de studies van Mahmood merkt Fulkerson op dat de positie van vrouwen vanuit een bepaald kader van seculiere en liberale principes wordt beoordeeld. Het is interessant om terug te grijpen op de definitie van gender die ik in hoofdstuk 1 heb geformuleerd. Dit deed ik aan de hand van een boek van Rosemarie Buikema en Iris van der Tuin. Zij stellen: ‘In genderstudiesonderzoek worden de verstarde, patriarchale verhoudingen kritisch gezien; wij verzanden niet in een biologisch-deterministische opvatting over mannen en vrouwen.’¹⁰³ Een biologisch-deterministische opvatting gaat uit van de biologische ongelijkheid tussen mannen en vrouwen die zich ook uit in man-vrouwverhoudingen. Het standpunt dat Buikema en Van der Tuin hiermee innemen doet denken aan de liberaalfeministische principes in de wetenschap waar Mahmood en Fulkerson hun kritiek op richten. Ze stellen immers dat verstarde patriarchale verhoudingen kritisch moeten worden gezien, en dat zou kunnen impliceren dat dit ook de opvatting betreft dat een patriarchale institutie per definitie schadelijk is voor de positie van de vrouw. De onderzoeken en theorieën van Mahmood en Fulkerson en ook Griffith wijzen uit dat er sprake is van bewegingsvrijheid en de mogelijkheid om autonoom keuzes te maken voor vrouwen in conservatieve, patriarchale tradities.

Wedergeboorte

Nu het belang van keuze bij de beoordeling van conservatieve genderopvattingen is uitgelegd wil ik een zijspoor betreden door een terugkoppeling te maken naar de notie van wedergeboorte in het evangelisch christendom. In hoofdstuk 1 werd het WRR-rapport *Geloven in het Publieke Domein* aangehaald dat de noodzaak van wedergeboorte noemt als een van de kenmerken van evangelisch christendom. Zou het belang van keuzevrijheid als het gaat om genderopvattingen in verband kunnen worden gebracht met de notie van wedergeboorte in evangelisch christendom? Het evangelisch christendom biedt gelovigen *binnen hun geloof* de mogelijkheid te veranderen; oude structuren los te laten en opnieuw te beginnen. Dit is ook op te merken in de door Griffith vastgelegde persoonlijke verhalen van vrouwen die door het geloof een vrij radicale, positieve verandering doormaken in hun leven.¹⁰⁴ Op die manier hoeven vrouwen zich niet van hun geloof te verwijderen terwijl dat geloof voor hen teleurstelling en pijn veroorzaakt. En vormen conservatieve opvattingen

---

¹⁰¹ Stacey & Gerard, 111.

¹⁰² *God, Gender, and Identity*:

<http://www.womenreligious.org/~education/FemTheol/Readings/gender.htm> (geraadpleegd op 9-1-2013).

¹⁰³ Buikema & Van der Tuin, 10.

¹⁰⁴ Griffith. *God's Daughters*.

geen reden om te breken met de kerk. Integendeel, op die manier biedt het evangelisch christendom juist een constructie waarbij men op latere leeftijd nog kan herbezinnen op de waarden en idealen van het geloof. Er zou gesproken kunnen worden van een traditie van persoonlijke verandering waar binnen het evangelisch christendom op aangestuurd wordt. Karel Blei noemt wedergeboorte in zijn boek *De Charismatische Beweging* 'een bevrijdende, ontremmende, het emotionele integrerende beleving', en maakt een vergelijking met wat in de psychologie een 'piekervaring' of ervaring van 'disclosure' heet: iemand is al eerder geconfronteerd met een probleem, en dan gaat ineens het licht op.¹⁰⁵ 'Wanneer bij een mens, bij wedergeboorte, het licht opgaat, ziet hij helder waar het in het evangelie van Gods Koninkrijk om gaat.'¹⁰⁶

Hoe?

Op welke manier manifesteren conservatieve genderopvattingen zich in de hedendaagse seculiere en geëmancipeerde samenleving?

Houdingen die religie kan aannemen in en tegenover de moderne, seculiere samenleving

Bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag en om wetenschappelijk te reflecteren op de interviews biedt het werk van sociologe Sally Gallagher, uitkomst. In haar boek *Evangelical Identity & Gendered Family Life* legt ze uit dat (conservatieve) religie drie houdingen of strategieën kan aannemen tegenover moderniteit teneinde te 'overleven'. Gallagher maakt niet helemaal duidelijk wat wordt bedoeld met 'overleven', maar ik ga ervan uit dat het betekent dat door de beschreven houdingen aan te nemen religie een bepaalde mate van macht, status en reikwijdte kan handhaven, en haar belang niet afbrokkelt op de manier die de oorspronkelijke secularisatiethese beschrijft (bijvoorbeeld zoals Peter Berger de ondergang van religie voorspelde in de jaren zestig). De termen 'strategie' en 'overleven' doen vermoeden dat het gaat om bewuste keuzes die binnen religieuze stromingen gemaakt worden om hun positie in de hedendaagse samenleving te bepalen. Binnen de katholieke kerk bijvoorbeeld zijn er wat dat betreft inderdaad bewuste keuzes gemaakt tijdens het Tweede Vaticaans Concilie. Als het gaat om pinkster- en evangelisch christendom is er niet zozeer sprake van bewuste keuzes, maar meer van een ontwikkeling die het geloof doormaakt parallel aan en als reactie op de ontwikkeling die de samenleving doormaakt.

Een van de houdingen die Gallagher omschrijft is die van de *weerstand*. Een conservatiefreligieuze gemeenschap zou als het ware een enclave kunnen vormen, een culturele ruimte kunnen onderhouden om in te schuilen voor de invloeden van moderniteit. Deze houding benadrukt de conservatieve opvattingen van de geloofsgemeenschap en positioneert zich zo tegenover de algemene aannames die heersen in de moderne, hedendaagse maatschappij, dus ook als het gaat om genderrollen.¹⁰⁷

Een tweede houding wordt omschreven als *het afzien, herinterpreteren en gebruiken van traditie*. Deze houding gaat zodoende uit van de notie dat religie flexibel en aanpasbaar is, en houdt in dat er binnen de geloofsgemeenschap individuen

---

¹⁰⁵ Blei, Karel. *De charismatische beweging*. Serie Wegwijs Stromingen. Kampen: Uitgeverij Kok, 2006, 41-42.

¹⁰⁶ Ibid., 42.

¹⁰⁷ Gallagher, 9-10.

zijn die actief hun traditie uitpluizen en synthetiseren op een manier dat traditie een aanvulling is op de moderne, hedendaagse maatschappij. Zo is binnen sommige evangelische kringen het concept leiderschap gedefinieerd, waardoor broodwinning niet meer als slechts een mannenaangelegenheid wordt gezien en huiselijkheid niet meer als slechts een vrouwenaangelegenheid.¹⁰⁸

Ten slotte is er de houding van *het accommoderen en het compartimenteren van religie, werk en familie*. In deze doet religie er goed aan elementen van moderniteit te accommoderen; een plaats te geven in de eigen ideologie. Als het gaat om gender houdt deze houding in dat een bepaalde geloofsgemeenschap feministisch egalitarisme (gelijkheid tussen man en vrouw waarvoor de feministische beweging zich sterk heeft gemaakt) accommodeert, waardoor bijvoorbeeld de op gender gebaseerde hiërarchie in de kerk vermindert of verdwijnt.¹⁰⁹ Het succes van evangelisch christendom is door sommigen toegeschreven aan het feit dat evangelisch christendom zich heeft aangepast aan moderne feministische opvattingen, zoals in het essay van Stacey en Gerard. Stacey en Gerard focussen echter goeddeels op de elite van het evangelisch christendom; op invloedrijke geestelijken of mediafiguren zoals James Dobson, of op wat voor ideeën er verspreid worden via evangelische literatuur over familie en man-vrouwverhoudingen. Gallagher twijfelt of hetgeen aan deze elite onttrokken kan worden als het gaat om genderopvattingen ook geldt voor de alledaagse evangelisch-christenen. Daarom heeft zij ongeveer 300 interviews afgelegd met zogenaamde ‘doorsnee’-evangelische christenen om erachter te komen in hoeverre er een ‘overlevingsstrategie’ te herkennen is bij de genderopvattingen die zij aanhangen.¹¹⁰ Over het onderzoek van R. Marie Griffith, die ook een groot aantal interviews heeft gedaan, zegt zij dat het maar de vraag is of de uitkomsten daarvan kunnen worden toegepast op de 20 miljoen evangelisch-christelijke Amerikanen. Griffith richt zich volgens haar namelijk op vrouwen van een bepaalde subcultuur van het evangelisch christendom.

Hoe gaat het accommoderen en compartimenteren van religie, werk en familie in zijn werking? Gallagher geeft in haar boek het voorbeeld van het orthodox Jodendom dat elementen van moderniteit accommodeert in het geloof. Enerzijds gebruiken zij cultureel-feministische ideeën over vrouwenmoraliteit om de notie van huiselijkheid van vrouwen kracht bij te zetten. Cultureel feminisme gaat uit van onveranderlijke verschillen in ‘aard’ of ‘natuur’ tussen mannen en vrouwen. Het cultureel feminisme heeft de westerse cultuur waarin geen plaats is voor vrouwen verworpen en haar aanhangers geloven dat emancipatie van de vrouw ligt in het benadrukken van een specifieke ‘vrouwencultuur’.¹¹¹ Zo wordt op sommige gebieden vrouwelijke superioriteit aan mannen benadrukt; denk aan eigenschappen als zorgzaamheid of humaniteit. Het traditioneel denken over vrouwen als bewaarder van het huis en het huishouden wordt gehandhaafd, en ook nog eens uitgelegd in moderne, hedendaagse concepten. Op die manier zou gezegd kunnen worden: ‘het ligt in de natuur van vrouwen dat ze mannen qua zorgzaamheid en huiselijkheid de baas zijn’. Anderzijds worden liberaal-feministische ideeën over gelijke kansen gebruikt ter rechtvaardiging van arbeidsparticipatie van vrouwen. Liberaal feminisme, geïnspireerd door het achttiende eeuws verlichtingsdenken, ijvert voor gelijke

---

¹⁰⁸ Gallagher, 11.

¹⁰⁹ Ibid., 11.

¹¹⁰ Ibid., 13.

¹¹¹ Maerten, Mieke. *Feminisme en Feministische Stromingen*. Rosa; bibliotheek, documentatiecentrum en archief voor gelijke kansen, feminisme en vrouwenstudies: <http://www.rosadoc.be/pdf/factsheets/nr14.pdf>, 2002, 4. (geraadpleegd op 25-1-2013)

politieke, juridische en economische rechten voor vrouwen zoals het recht op onderwijs, werk en volwaardig burgerschap.¹¹² Op deze manier wordt aan verschillende levensdomeinen verschillende betekenis gegeven door selectief te grijpen naar elementen van de moderniteit (feminisme) en vervolgens toe te passen op de verschillende levensdomeinen.¹¹³

Een centrale boodschap in het boek van Gallagher is dat de taal van mannelijk leiderschap binnen evangelisch christendom geleidelijk heeft plaatsgemaakt voor een taal van dienstbaar leiderschap en pragmatisch partnerschap.¹¹⁴ Met ‘pragmatisch partnerschap’ wordt bedoeld dat er in praktische zin weinig sprake is van een ongelijke machtsverhouding tussen man en vrouw. Problemen in een relatie worden bijvoorbeeld samen opgelost, en niet, of misschien slechts in een uiterst geval, door een beslissing van de man waar de vrouw zich dan maar naar dient te schikken. Met dienstbaar leiderschap wordt de autoritaire positie van de man als hoofd van het gezin gerelativeerd door ook deze positie te kenmerken als ondergeschikt. De man als hoofd van het gezin moet ook dienstbaar zijn aan zijn vrouw en aan God.

Halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw is er binnen het evangelisch christendom een scheiding ontstaan tussen wat Gallagher ‘gender-essentialist-’ en ‘gender-egalitarian-’ gedachtegoed noemt. De gender-essentialisten hechten belang aan het traditionele, hiërarchische idee van de man als hoofd van het gezin, terwijl de gender-egalitaire positie meer voor gendergelijkheid staat.¹¹⁵ Als het gaat om de door Gallagher geïnterviewde ‘doorsnee’-evangelisch christenen bevestigen de meesten zowel leiderschap van de man als het huwelijk als een gelijkwaardig partnerschap.¹¹⁶ Het is dus niet zo dat er sprake is van twee stromingen, maar van twee op het eerste gezicht tegengestelde posities die toch vermengd zijn en beiden onderdeel uitmaken van de algemene evangelische genderopvattingen. Gallagher noemt deze verschillende posities ‘tools’ (instrumenten), afkomstig uit de ‘tool box’ van het evangelisch christendom. Deze tools worden door de doorsnee-evangelisch-christenen gebruikt bij de bepaling van hun genderopvattingen. Er is sprake van een bepaalde spanning tussen beide posities; welke positie laat je de boventoon voeren bij het bepalen van hoe je denkt over man-vrouwverhoudingen? Deze spanning laat zien dat de verschillende posities op een flexibele manier gebruikt kunnen worden. Gallagher wil daarmee zeggen dat de kracht van het evangelisch christendom niet ligt in haar striktheid, maar juist in haar elasticiteit.¹¹⁷

Toch moet gezegd worden dat de voornaamste uitleg van evangelische genderopvattingen uiteindelijk voortkomt uit de traditie van Bijbels literalisme; het letterlijk interpreteren van de Bijbel. Dit neigt naar striktheid, en naar bevestiging van het stereotype beeld van evangelisch-christenen als bijbelgetrouwe genderconservatieven. Echter, hoewel de meesten het ideaal van mannelijk leiderschap aanhangen, kan worden vastgesteld dat het letterlijk lezen van de Bijbel daar niet aan ten grondslag ligt. Gallagher stelt dat er eigenlijk geen specifieke basis is voor dit gedachtegoed, maar dat die meer bepaald wordt door een combinatie van

---

¹¹² Maerten, 3.

¹¹³ Gallagher, 11.

¹¹⁴ Ibid., 12.

¹¹⁵ Ibid., 56.

¹¹⁶ Ibid., 75.

¹¹⁷ Ibid., 78.

factoren. Wel blijkt dat evangelisch-christenen uit de pinkster- en charismatische beweging meer geneigd zijn het ideaal van mannelijk leiderschap aan te hangen.¹¹⁸

Opvallend is dat binnen het protestants christendom als geheel het ideaal van een gelijkwaardig huwelijk veel minder snel samengaat met het ideaal van mannelijk leiderschap.¹¹⁹ Dat is op zich niet opvallend, zelfs wel te verwachten, maar in het evangelisch christendom zitten die idealen elkaar niet in de weg maar worden ze juist vermengd. Gallagher probeert daar een verklaring voor te vinden. Ten eerste gaat ze in op het belang van persoonlijke ervaring binnen het evangelisch christendom en de daaruit volgende opvatting dat mannen en vrouwen gewoonweg verschillen. Mannen en vrouwen zijn anders, zodoende zijn de rollen die voor hen zijn weggelegd ook anders. Daarnaast loont het om te kijken *op welke manier* deze idealen vermengd worden. Er heeft namelijk wel een ontwikkeling plaatsgevonden wat dat betreft. Mannen hebben weliswaar de status van hoofd van het gezin behouden, maar de rollen van evangelische mannen en vrouwen als het gaat om ouderschap, beslissingen maken en werk demonstreren pragmatisch egalitarisme, dat ook door evangelische feministen in de Bijbel gelezen wordt.¹²⁰ Pragmatisme in deze betekent dat er praktische invulling wordt gegeven aan de man-vrouwverhoudingen, daarbij de geëmancipeerde context van de hedendaagse seculiere samenleving in acht nemende; omdat er in de context van de hedendaagse seculiere westerse maatschappij sprake is van gendergelijkheid en emancipatie is het ook voor degenen met een conservatieve genderideologie makkelijker om daar in de praktijk in mee te gaan. Dat heeft egalitarisme tot gevolg; het naleven van gelijkheid van man en vrouw. Zo blijkt uit het onderzoek van Gallagher dat vrijwel alle evangelisch christenen spiritueel leiderschap zien als component van mannelijk leiderschap binnen het gezin, terwijl over het algemeen vrouwen de leiding daarin nemen.¹²¹ Vrouwen dragen wat wordt gezien als een traditioneel mannelijke rol dus zelfs beter uit dan hun mannen.

Ook in de verdeling van werk is meer gelijkheid ontstaan. Bij de opvoeding van kinderen is de vader steeds actiever betrokken en vrouwen worden steeds actiever op de arbeidsmarkt. Als het gaat om werkende vrouwen bestaat er nog enige discussie in evangelisch-christelijke kringen, en wel over de vraag of dat geen negatieve gevolgen heeft voor het welzijn van de kinderen. Met het belang van het welzijn van kinderen en de rol van de moeder daarin onderscheiden evangelisch-christenen zich van de hedendaagse cultuur. Door in dit geval zorg voor anderen te plaatsen tegenover modern individualisme en zelfgenoegzaamheid.¹²² Interessant is dat binnen het evangelisch christendom van tegenwoordig, meer dan vroeger, de nadruk wordt gelegd op de uniciteit van ieder mens als het gaat om welke rol ze hebben in hun aardse leven. Zowel in de interviews als in verschillende evangelisch-christelijke literatuur zoals *Identiteit & Intimiteit* wordt de notie naar voren gebracht dat God voor ieder individu een uniek doel heeft. Zoals eerder aangegeven lijkt dit overeen te komen met de algemene moderne ontwikkeling naar een samenleving waarin steeds meer belang wordt gehecht aan het individu. Hiermee lijkt het evangelisch christendom een typisch element van de hedendaagse gesecculariseerde maatschappij, namelijk individualisme, te accommoderen in hun eigen traditie.

---

¹¹⁸ Ibid., 82.

¹¹⁹ Ibid., 82-83.

¹²⁰ Gallagher, 84.

¹²¹ Ibid., 92.

¹²² Ibid., 144-145.

Hoe is al het spreken over gelijkheid te rijmen met het stereotype van evangelisch-christenen als antifeministisch? Gallagher's onderzoek wijst uit dat hoewel 65% van de Amerikaanse evangelisch-christenen van mening is dat feminisme schadelijk is voor de waarden en idealen die zij vanuit hun geloof hebben, slechts een klein deel van de geïnterviewden kritisch was over de maatschappelijke veranderingen waar de feministische beweging aan heeft bijgedragen in de tweede helft van de twintigste eeuw.¹²³ Dit is ook te herkennen bij Karin Willems. Zij uit kritiek op het feminisme, maar tegelijkertijd staat zij ook voor het ideaal van gelijke rechten en kansen voor vrouwen. Echter, de kritiek die Willems formuleert verschilt van de algemene kritiek vanuit evangelische hoek zoals in de literatuur is beschreven. Het in de literatuur beschreven antifeminisme stelt dat het feminisme schadelijk is voor evangelische waarden en idealen, terwijl Karin Willems het simpelweg *oneens* is met feministische opvattingen: '*Feminisme gaat voorbij aan het feit dat God iedereen uniek heeft gemaakt. Feminisme is hierin te stellig*'.

Symbolische rolverdeling

Wat blijft er dan nog over van de traditionele rolverdeling? Gallagher merkt op dat vooral het symbolisme van de traditionele rolverdeling overeind blijft. We hebben immers gezien dat er in de praktijk (steeds) minder sprake van is. Ze stelt dat de man symbolisch verantwoordelijk blijft, zelfs wanneer een vrouw meer dan haar man het gezin onderhoudt en wanneer de man het laatste woord in besluitvorming aan zijn vrouw overlaat. Veel van de mensen die zij heeft geïnterviewd wijzen op het onderscheid tussen *verantwoordelijk zijn voor* het gezin, en *verantwoordelijkheid nemen in* het gezin. Mannen zijn verantwoordelijk *voor* het gezin ook al nemen vrouwen soms vaker de verantwoordelijkheid *in* het gezin. Gallagher: 'Evangelical men describe the ways in which they take responsibility in the household – at times by making sure things happen by making sure their wives make them happen. [...] In the end, being, not doing, is the essence of male leadership in evangelical homes.'¹²⁴

Het symbolisch mannelijk leiderschap kan wellicht worden vergeleken met de symbolische functie die onze koningin vaak wordt toegewezen. Zij is het staatshoofd en officieel verantwoordelijk, terwijl de premier met het regerende kabinet bepaalt welk beleid er gevoerd wordt en zodoende verantwoordelijkheid neemt.

Een logische vraag is: Waarom breekt men niet met het ideaal van mannelijk leiderschap als het toch slechts symbolisch is? Als het gaat om mannen wordt hier door de evangelisch-christenen weer een biologisch deterministisch argument gebruikt. Er wordt gesteld dat mannen van nature de motivatie missen om zich te committeren aan het huwelijk; de institutie die instabiele mannen transformeert tot verantwoordelijke burgers.¹²⁵ Wat vrouwen betreft heeft mannelijk leiderschap een hogere standaard van emotionele intimiteit tussen man en vrouw tot gevolg, dat een positieve invloed heeft op de vrouw als individu. Gallagher merkt op dat de taal die door de evangelisch-christenen gebruikt wordt bij deze uitleg veel wegheeft van taalgebruik dat vaak aan de feministische beweging wordt toegekend: 'Borrowing rhetoric from the women's movement, some husbands described themselves as responsible for *empowering* and *lifting up* their wives'.¹²⁶

---

¹²³ Ibid., 148.

¹²⁴ Gallagher, 104.

¹²⁵ Ibid., 156.

¹²⁶ Ibid., 157.

Nog maar weinig evangelisch-christenen zijn van opvatting dat vrouwen zich volgens Gods ontwerp fulltime moeten bezighouden met het huishouden en het opvoeden van het nageslacht. Zij die daar nog wel van uitgaan benadrukken het belang van de 'biologie van de vrouw' bij het bepalen van hun verantwoordelijkheid als moeder en vrouw.¹²⁷ Dit is zodoende een biologisch-deterministische opvatting. Biologisch determinisme is de idee dat het gedrag van mensen bepaald wordt door genetisch gedetermineerde eigenschappen. Deze term is in hoofdstuk 1 naar voren gekomen bij het definiëren van gender. Rosemarie Buikema en Iris van der Tuin stelden over genderonderzoek: 'In genderstudiesonderzoek worden de verstarde, patriarchale verhoudingen kritisch bezien; wij verzanden niet in een biologisch-deterministische opvatting over mannen en vrouwen.'¹²⁸ Dit lijkt te neigen naar feminisme zoals dat vaak tegenover conservatiefchristelijke genderopvattingen is geplaatst: kritiek op verstarde patriarchale verhoudingen versus evangelisch biologisch-determinisme. Nu is een biologisch deterministische opvatting helemaal niet representatief voor de genderopvattingen van de gemiddelde evangelisch-christen, en wordt gezegd dat een groot deel van de evangelische stroming beïnvloed is door het feminisme in haar opvattingen. Het lijkt erop dat feminisme haar pijlen te veel heeft gericht op enkele grondbeginselen binnen het evangelisch christendom, zoals mannelijk leiderschap, terwijl die idealen in de praktijk slechts een symbolische betekenis hebben en er sprake is van egalitarisme. Evangelisch-christenen op hun beurt zien feminisme als schadelijk voor hun waarden en idealen, terwijl ze in de praktijk idealen naleven waar feministen ook voor staan en voor hebben gestreden.

De invloed van feminisme op het denken over gender in het evangelisch christendom blijkt ook uit de volgende uitspraak: 'Most evangelicals are careful to maintain a boundary between work and family life and the benefits and dangers of feminism in both. As another woman put it: In principle, feminism has been a good idea for women in the workplace, but it is probably a bad idea for families.'¹²⁹ Dit is ook het geval bij de geïnterviewde leden van Aglow. Althans, bij de getrouwde respondenten. Thuis gaan zij wel uit van een bepaalde rolverdeling tussen man en vrouw, maar een dergelijk idee van rolverdeling is op hun werkplek niet van toepassing.

Een algemene kritische, of in ieder geval relativerende noot bij het duiden van genderopvattingen binnen het evangelisch christendom is: 'ongeacht welke religieuze stroming, mannen en vrouwen zijn vaak vaag en inconsistent over de meervoud van overtuigingen, waarden idealen en behoeften die hun acties motiveren.'¹³⁰ De mogelijkheid om uit verschillende bronnen te putten - de traditioneel-evangelische idealen en moderne hedendaagse gelijkheidsopvattingen - kan wellicht ook als voedingsbodem gezien worden van de dubbelslachtigheid van religie. Niet alleen is er regelmatig sprake van vaagheid en inconsistentie over genderopvattingen, ook voorzichtigheid speelt een rol. Zo werd in de interviews met spreker bij Aglow Lidy Mulder duidelijk dat zij uitgaat van de idee dat de man het hoofd van het gezin is. Ze brengt dat erg voorzichtig. Ze ziet onderdanig zijn niet als 'slaafs ja en amen knikken', maar wanneer haar man en zij iets moeten besluiten en ze komen er na lang overleg echt niet over uit, dan neemt hij uiteindelijk de beslissing. Deze vorm van mannelijke autoriteit wordt door Stacey en Gerard 'patriarchy in the

---

¹²⁷ Ibid., 149.

¹²⁸ Buikema & Van der Tuin, 10.

¹²⁹ Gallagher, 168.

¹³⁰ Ibid., 151.

last instance' genoemd¹³¹; in de praktijk wordt altijd gelijkheid nagestreefd, maar als het echt niet anders kan schikt de vrouw zich naar de wil van de man. Uit het interview met Lidy Mulder noem ik twee andere voorbeelden van voorzichtigheid of terughoudendheid:

‘...als de leiding van de gemeente uit mannen bestaan en zij staan achter wat de spreekster vertelt – *het is misschien heel onbijbels* - maar voor mij kan dat wel.’

‘Ik denk dat in het zakenleven, of in de zorg net zo goed vrouwelijke leidinggevendenden kunt hebben. Ja, *dat zou natuurlijk heel erg in tegenspraak kunnen zijn met de opvatting dat de man het hoofd van het gezin is*, maar dat vind ik niet eigenlijk.’

Hier lijkt Mulder moderne gelijkheidsopvattingen te accommoderen in haar genderopvattingen en doet dat met een enigszins voorzichtige of verontschuldigende toon ten aanzien van de traditie waar zij in staat.

Notie van ‘de praktijk’

Sally Gallagher wijst zoals aangegeven op het belang van ‘de praktijk’ als het gaat om genderopvattingen in het evangelisch christendom. Er is volgens haar een verschil tussen traditionele ideeën over man-vrouwverhoudingen en de praktische (of pragmatische) invulling daarvan. Ik vraag me hierbij af of dit onderscheid niet samenvalt met de notie van verschillende levensdomeinen. Immers, voorbeelden die Gallagher geeft van egalitarisme ‘in de praktijk’ gaan over de thuissituatie of werk, maar niet over de kerk. En kan de kerk ook niet nog worden gezien als een bastion van traditionele - in dit geval evangelische - waarden? Vaak wordt het gezin of het thuisdomein bestempeld als de plek waar traditionele religiositeit wordt bewaard. Dat probeer ik niet tegen te spreken. In eerste instantie lijkt dit idee ook te worden bevestigd door het interview met Lidy Mulder, die uitgaat van het ideaal van de man als hoofd van het gezin. In haar thuisdomein wordt dit traditionele religieuze ideaal bewaard. Daarbij moet gezegd worden dat ook Mulder in de praktijk egalitarisme naleeft. Echter, wanneer Mulder’s thuisdomein zich naar de kerk verplaatst, lijkt het traditioneel of conservatief te noemen ideaal van mannelijk leiderschap meer betekenis te krijgen. Ze vertelde dat ze eens gevraagd werd om te spreken voor haar gemeente, en dat ze daar wel over twijfelde omdat haar man (en dus hoofd van het gezin) in het gehoor zat: ‘alsof ik het hem ook allemaal even vertel’.

Het is te bediscussiëren of dit betekent dat het gezinsdomein de moderniteit meer omarmt, of juist het domein van de kerk. Zoals aangegeven bevinden traditionele evangelische genderopvattingen zich (al dan niet symbolisch) in het gezin, maar ze komen in dit geval tot uiting in de kerk. In de kerk heeft Lidy Mulder haar twijfels wanneer de mogelijkheid zich voordoet als spreker voor het publiek ook haar eigen man - hoofd van het gezin, dus een waarde uit het gezinsdomein - toe te spreken.

Ontwikkelingen binnen Aglow

R. Marie Griffith beschrijft ook een zekere ontwikkeling die de genderopvattingen binnen Aglow doormaken. Haar studie onthult de paradox van de notie van onderwerping binnen deze groep christenen; om controle te krijgen over je leven moet je je overgeven; om controle te krijgen moet je je dus onder controle plaatsen. Zij stelt vervolgens dat deze diep in het evangelisch christendom gewortelde paradox ook naar

---

¹³¹ Stacey & Gerard, 108.

voren komt in noties van individuele autoriteit binnen Aglow.¹³² Aglow heeft als organisatie altijd expliciet egalitaire opvattingen gehad, en haar slogan luidde: 'a network of caring women'. Tegelijkertijd heeft de organisatie lang een sterk hiërarchische structuur gekend, alsook adviesraden die oorspronkelijk enkel uit mannelijke predikanten bestonden. Het werk van de adviesraden bestaat uit het richting geven aan en toezicht houden op het naleven van persoonlijke toegang tot de Bijbel, een kernwaarde van de evangelische kerk, en het naleven van een persoonlijke en ervaringsgerichte toegang tot God, een kernwaarde binnen het pinksterchristendom. Pas in 1993 werd het voor vrouwen mogelijk om een functie binnen een adviesraad te bekleden. Deze ontwikkeling is deels te danken aan het feit dat charismatische kerken steeds vaker het predikantschap hebben opengesteld voor vrouwen en zich bepaalde feministische ideeën hebben toegeëigend. Oorspronkelijk werd de opvatting dat de adviesraad alleen uit mannen zou mogen bestaan gerechtvaardigd door het op de Bijbel gebaseerde geloof dat vrouwen kwetsbaar zijn en onder bescherming van mannen moeten staan.¹³³

In de jaren negentig is de nadruk op mannelijk leiderschap verminderd en is men binnen Aglow het accent gaan leggen op wat Griffith 'gendersymmetrie' noemt. De organisatie benadrukte het belang van de balans tussen man en vrouw: 'Aglow International believes that male advisors bring an important balance to Aglow as a women's ministry.'¹³⁴ Hoewel de vrouwen die Griffith voor haar onderzoek heeft geïnterviewd over het algemeen de (adviserende) rol van mannen in hun organisatie verdedigen en prijzen, blijft de Amerikaanse Evangelische cultuur - en daarmee grotendeels ook de Amerikaanse cultuur als geheel - zich ontwikkelen en haar genderopvattingen bijstellen.¹³⁵ Zo is de Aglow-literatuur sinds midden jaren tachtig een andere koers gaan varen. De notie van vrouwelijke onderwerping heeft voor een deel plaatsgemaakt voor noties van zogenaamde 'wederzijdse onderwerping'.¹³⁶ De nadruk werd meer en meer gelegd op de idee dat ieder mens, zowel man als vrouw, zich moet overgeven aan God. Ook de Aglow-Bijbelstudie van Eadie Goodboy uit 1974 is in de jaren tachtig danig aangepast en is meer de nadruk gaan leggen op wederzijdse onderwerping. Daarbij maakt zij gebruik van een Bijbeltekst.

Het Bijbelboek Efeziërs speelt altijd al een belangrijke rol in discussies over de rol van de vrouw in het christendom, maar dus ook in de hier genoemde verschuiving in genderopvatting. Hoofdstuk 5 van dit boek doet menigeen de oren spitsen door de zegen dat een man het hoofd van zijn vrouw is en dat vrouwen zodoende het gezag van hun man moeten erkennen. Nu gaat het hoofdstuk verder door te zeggen dat mannen hun vrouw moeten liefhebben zoals Jezus de kerk heeft liefgehad.¹³⁷ Mannen dienen zich op die manier ook over te geven aan hun vrouw. Dit geeft ruimte voor een interpretatie van wederzijdse onderwerping ('mutual submission' genoemd in de literatuur). Het feit dat Lidy Mulder tijdens het interview teruggreep naar Efeziërs is illustratief te noemen. Ze vertelde dat de betreffende tekst op haar bruiloft werd voorgelezen en dat haar (seculiere) collega's daar zwaar over vielen. Ook zij heeft dan de behoefte om te wijzen op het wederzijdse karakter van onderwerping en te benadrukken dat God ook van de man verwacht dat hij zich aan zijn vrouw en aan Hem overgeeft. De tekst wordt dus op twee compleet verschillende,

---

¹³² Griffith, 150.

¹³³ Ibid., 150-155.

¹³⁴ Griffith, 152.

¹³⁵ Ibid., 156.

¹³⁶ Ibid., 183.

¹³⁷ Nieuwe Bijbelvertaling; Efeziërs 5: 21-25.

zelfs tegengestelde, manieren geïnterpreteerd. Ook Sally Gallagher wijst op het belang van interpretatie: 'Like their conservative counterparts, egalitarian evangelicals paraphrase the text of Ephesians to support the idea of mutual submission. Yet, whereas conservatives interpret these texts as teaching a hierarchy of responsibility and authority, egalitarians believe they present a single responsibility (sacrificial love) presented as a parallel command to husbands and wives.'¹³⁸ Nu is het te begrijpen dat de tekst van Efeziërs ook overgave van de man aan de vrouw impliceert, maar overgave is wel iets anders dan onderwerping. Om de idee van gelijkheid in onderwerping te behouden wordt ook wel het argument gebruikt dat stelt dat vrouwen weliswaar ondergeschikt zijn aan hun man, maar mannen zijn op hun beurt ook weer ondergeschikt aan anderen op het werk, op de sportclub en binnen het rechtssysteem.¹³⁹ Vrouwen zijn echter evengoed ondergeschikt aan anderen op het werk, bij de sportclub en binnen het rechtssysteem, en daarbij ook nog in het huwelijk. Zo blijft de balans scheef. Daarom wordt het idee van wederzijdse of gelijke onderwerping in de literatuur ook als enigszins geforceerd gezien: 'Christian feminists have developed an ingenious, and perhaps somewhat forced, doctrine of mutual submission.'¹⁴⁰

Spiritual Warfare

Een andere ontwikkeling binnen Aglow is de belangrijke rol die 'spiritual warfare' sinds de jaren tachtig is gaan spelen, aangezwengeld door een boodschap van God, ontvangen door Aglowpresident Jane Hansen. Hansen is zelf actief lid van het *Spiritual Warfare Network*, een groep die zich richt op het verzwakken van 'territoriale geesten en machten' die de verspreiding van het evangelie belemmeren. De boodschap die Hansen ontving hield in dat specifiek de vrouwen van Aglow door God geroepen zijn zich in te zetten voor deze spiritual warfare.¹⁴¹ Het accent op spiritual warfare en de onderscheidende rol die deze groep christelijke vrouwen daarin speelt contrasteert enigszins met de idee van vrouwelijke onderwerping. Het idee is dat vrouwen de gave hebben om dingen diep te voelen en ervaren. Zo kunnen zij, meer dan mannen, een bijdrage leveren aan de spiritual warfare. Griffith heeft laten zien dat de algemene genderopvattingen binnen Aglow uitleggen dat onderwerping voor vrouwen leidt tot vrijheid en geluk. Met de focus op spiritual warfare is Aglow verder gegaan door vrouwelijke onderwerping om te zetten in autoriteit. Hiermee wordt hen een bepaalde kracht toegeschreven. Terwijl feministen herhaaldelijk zijn bekritiseerd door leden van Aglow wordt de nadruk gelegd op de kracht die vrouwen hebben om grootse dingen te doen in de wereld. Daarmee lijken de opvattingen van deze vrouwen zich te bewegen richting egalitarisme.¹⁴²

Dit is een observatie die Griffith niet verder uitwerkt. Ze stelt alleen: 'Begrijpen hoe dit proces werkt kan leiden tot meer kennis over de betekenis van heling, transformatie en bevrijding; belangrijke onderdelen van het geloof van deze groep christenen. Dergelijke inzichten kunnen ook de platte interpretatie betwisten dat vrouwelijke onderwerping niet meer is dan 'een delicaat gebalanceerde vermenging

---

¹³⁸ Gallagher, 159.

¹³⁹ Ibid., 75.

¹⁴⁰ Stacey & Gerard, 102.

¹⁴¹ Griffith, 191.

¹⁴² Ibid., 196.

van vindingrijkheid is met een tekort aan zelf-respect', een interpretatie die door onder andere menig feminist gemaakt wordt.¹⁴³

Griffith sluit af door te verwijzen naar fundamentalisme-deskundige Margaret Lamberts Bendroth, wier studie in hoofdstuk 1 aan bod kwam in de context van de oorsprong van het conservatiefchristendom. Bendroth stelde dat de continue aantrekkingskracht die fundamentalistisch christendom op vrouwen uitoefent garant stond voor steeds weer nieuwe discussies over gender binnen het geloof. Volgens Griffith gold dat niet alleen voor het christelijk fundamentalisme, maar ook voor andere en hedendaagse vormen van conservatieve en traditionele religie, zoals het evangelisch christendom. Als het gaat om Aglow hebben oude idealen zich langzaam vermengd met moderne realiteiten, en daarmee een kenmerkend idee van christelijke vrouwelijkheid ontwikkeld.¹⁴⁴ Griffith geeft een tekenend voorbeeld, zeker in de context van deze scriptie: 'By the mid 1990's, Aglow publications not only recognized that a high percentage of their readership comprised women who worked at jobs outside the home, but authors actually provided models for career women.'¹⁴⁵ Dit laat zien dat het evangelisch christendom, als hedendaagse vorm van conservatieve religie een groot aanpassingsvermogen heeft.

---

¹⁴³ Griffith, 196. Dit citaat heb ik vertaald, daar het citaat in het Engels mijns inziens wat moeilijk te begrijpen is. In de rest van mijn scriptie heb ik citaten afkomstig uit Engelstalige literatuur niet vertaald omdat ik teksten van anderen zo authentiek mogelijk wil overnemen.

¹⁴⁴ Ibid., 197.

¹⁴⁵ Ibid., 197.

Conclusie

Ontwikkelingen van conservatiefchristelijke genderopvattingen in de hedendaagse seculiere maatschappij worden in de wetenschap op verschillende manieren geïnterpreteerd. Enerzijds worden de conservatieve opvattingen gezien als een oorzaak van het verval van de traditionele christelijke kerken in het Westen. Anderzijds blijkt dat vrouwen zich ook voelen aangetrokken tot conservatieve stromingen. Een verklaring daarvoor zou kunnen zijn dat dit een hedendaagse zoektocht representeert naar niet alleen spiritualiteit (die in de moderne westerse maatschappij erg in opkomst is), maar ook naar stabiliteit en zekerheid in deze turbulente en onvaste tijden. Verder blijkt dat het aannemen van conservatieve structuren een positief effect kan hebben op vrouwen. Het zich schikken in een ondergeschikte positie vormt voor veel vrouwen een bron van kracht. Met de interviews ben ik op zoek gegaan naar de manier waarop er sprake is van een bepaalde rolverdeling bij evangelisch en pinksterchristenen, door de respondenten te vragen naar hun genderopvattingen en hoe die in verschillende levensdomeinen tot uiting komen.

Een indicatie van rolverdeling

Afgaand op de afgenomen interviews kan gezegd worden dat er indicaties te herkennen zijn van verschillende rollen die conservatiefchristelijke vrouwen voor zich zien weggelegd in de geformuleerde levensdomeinen.¹⁴⁶ De twee alleenstaande respondenten gaan in het algemeen niet uit van bepaalde rollen voor mannen en voor vrouwen, dus ook niet binnen een specifiek levensdomein. Van de andere twee respondenten is er een getrouwd en heeft de ander een partner. Zij gaan wel uit van een bepaald verschil in rol tussen man en vrouw. De man is het hoofd van het gezin die de uiteindelijke beslissingen maakt over bepaalde dingen omdat hij de man is. Als partnerschap gezien wordt als voorwaarde voor een gezin, dan geven de interviews aan dat een notie van mannelijk leiderschap en vrouwelijke onderwerping pas ontstaat wanneer een evangelisch-christelijk gezin ontstaat. De notie van een gezin in de vorm van partnerschap (en eventueel kinderen) is bij de twee alleenstaande respondenten afwezig. Op een bepaalde manier is er bij Karin Willems en Simone van den Brink dus geen sprake van een thuisdomein. Dit zou kunnen verklaren dat zij ook niet uitgaan van een bepaalde rol die voor de vrouw is weggelegd, want van een bepaalde rol is bij de andere respondenten alleen in de gezinssituatie sprake. Wat de kerkelijke context betreft zegt Van den Brink voorstander te zijn van dezelfde mogelijkheden voor man en vrouw. Later kom ik terug op de plaats die traditionele rolverdeling voor deze vrouwen in de kerk heeft wanneer ik inga op het verschil tussen de traditionele genderopvattingen binnen het evangelisch christendom en de praktische invulling daarvan.

---

¹⁴⁶ Daar mijn onderzoek deels een *exploratie* is - waarmee ik bepaalde vermoedens wil genereren om daarmee een idee te krijgen van conservatiefchristelijke genderopvattingen - is 'conclusie' misschien een sterk woord. Wat betreft dat deel van dit werkstuk (de interviews) is de term 'indicatie' meer op zijn plaats. Ik pretendeer geen conclusies te trekken uit enkel de gevonden resultaten, maar wat dat betreft indicaties te formuleren. Naar aanleiding van de bestudeerde literatuur kunnen natuurlijk wel conclusies worden getrokken, ook in combinatie met de uitkomsten van de interviews. De conclusies die hier worden geformuleerd betreffen verschillende aspecten van de schijnbare tegenstelling tussen moderne gelijkheids- en emancipatie-idealen als het gaat om genderverhoudingen en die (niet-afnemende) deelname van vrouwen aan conservatiefchristelijke groeperingen. De resultaten van de interviews kunnen theorieën uit de literatuur daarover bevestigen dan wel betwisten en schetsen een beeld van de Nederlandse situatie.

De term onderwerping dient in deze nader te worden toegelicht. Ik heb uitgelegd dat er wat betreft de genderopvattingen van het hedendaags evangelisch christendom wordt gesproken over wederzijdse onderwerping, symbolische rolverdeling en ‘patriarchy in the last instance’. De opvatting van *wederzijdse onderwerping* houdt in dat niet alleen de vrouw zich overgeeft aan de man, maar de man ook aan de vrouw. In de literatuur wordt de idee van wederzijdse onderwerping als enigszins geforceerd gekenschetst. Een *symbolische rolverdeling* houdt in dat het mannelijk leiderschap in de praktijk eigenlijk niet tot uiting komt. Mannen *hebben* de verantwoordelijkheid, terwijl in sommige gevallen vrouwen vaker de verantwoordelijkheid *nemen*. Dan is er nog de term ‘*patriarchy in the last instance*’; een vorm van mannelijk leiderschap waarbij gelijkheid in de relatie wordt nagestreefd, maar de man uiteindelijk de beslissingen maakt in het geval van een meningsverschil waar man en vrouw echt niet uitkomen. Ook bij de geïnterviewde vrouwen van Aglow lijkt sprake te zijn van deze drie vormen van rolverdeling. Het feit dat er weinig sprake is van letterlijke onderwerping van de vrouw past in het weinig conservatieve beeld dat ik over het algemeen van de genderopvattingen van de respondenten heb. Vooral vergeleken met het beeld dat in de studie van Griffith naar voren komt over genderopvattingen binnen Aglow.

Er kunnen verschillende verklaringen geformuleerd worden voor het feit dat de respondenten in vergelijking met de in de literatuur beschreven Amerikaanse evangelische en pinksterchristenen weinig conservatief overkomen. Ten eerste is het van belang dat ik alleen werkende vrouwen geïnterviewd. Het feit dat zij werken zegt natuurlijk al iets over hun genderopvattingen; namelijk dat ze niet vinden dat vrouwen zich enkel en alleen met het huishouden en opvoeding van de kinderen moeten bezighouden.

Een tweede verklaring schuilt juist in het feit dat de gebruikte literatuur over de Amerikaanse situatie gaat. De Amerikaanse cultuur als geheel is conservatiever te noemen dan de Nederlandse. Het evangelisch christendom contrasteert qua waarden en idealen niet heel erg met de Amerikaanse cultuur als geheel, integendeel: het is met een bevolkingsaandeel van 30% sterk bepalend voor de algemene Amerikaanse cultuur en ideologie.¹⁴⁷ Er kan gesteld worden dat Nederlandse evangelisch-christenen over het algemeen minder conservatief zijn dan Amerikaanse, door de invloed van een meer seculiere en geëmancipeerde meerderheidscultuur als context. Het is dan ook de vraag in hoeverre de geïnterviewde leden van Aglow Nederland deel uitmaken van het door Viefhues-Bailey geformuleerde conservatiefchristelijke discours. Het gaat hier wel om vrouwen die lid zijn van een van oorsprong Amerikaanse organisatie, maar tegelijkertijd worden zij in hun ideologie waarschijnlijk weinig tot niet beïnvloed door de Amerikaanse evangelische media, terwijl Viefhues-Bailey de invloed van de Amerikaanse media juist benadrukt als het gaat om de conservatiefchristelijke ideologie.

Naar aanleiding van het verschil tussen de Nederlandse en Amerikaanse situatie als het gaat om genderopvattingen binnen het evangelisch- en pinksterchristendom kan desondanks wel gezegd worden dat het loonde om mijn onderzoek niet te richten op een specifieke christelijke groep, maar meer op een discours waar sprake van is binnen die groep. Evangelische en pinksterkerken zijn vrij congregationalistisch, en verschillen dus per kerk in geloofsleer. Mede daarom ligt het voor de hand dat de cultuur waarin de kerken zich bevinden de geloofsleer van die

---

¹⁴⁷ Gallup Poll; *Another Look at Evangelicals in America Today*:
<http://www.gallup.com/poll/20242/Another-Look-Evangelicals-America-Today.aspx>

kerken beïnvloedt. Zo is de Amerikaanse cultuur bepalend voor het conservatiefchristelijke discours waar bij Amerikaanse evangelische en pinksterchristenen sprake van is, en is dat discours in Nederland in veel mindere mate aanwezig.

De complexiteit van conservatiefchristelijke genderopvattingen

Het bestaan van verschillende vormen van rolverdeling en verschillende manieren waarop de idee van een rolverdeling in de praktijk tot uiting komt laat zien hoe complex het onderwerp van conservatiefchristelijke genderopvattingen en het spreken daarover is. Ook voor *insiders* is dat lastig, merkt Sally Gallagher op: ‘ongeacht welke religieuze stroming, mannen en vrouwen zijn vaak vaag en inconsistent over de meervoud van overtuigingen, waarden, idealen en behoeften die hun acties motiveren.’¹⁴⁸ Met behulp van Judith Stacey en Susan Elizabeth Gerard heb ik aangegeven dat evangelisch-christelijke genderopvattingen onderhevig zijn aan invloeden die kenmerkend zijn voor de hedendaagse seculiere en geëmancipeerde Westerse maatschappij. Er is zodoende de mogelijkheid om uit verschillende bronnen te putten; de traditioneel-evangelische idealen en moderne hedendaagse gelijkheidsopvattingen. Dit kan wellicht als een voedingsbodem gezien worden van de dubbelslachtigheid van religie; een bepaalde religieuze stroming is niet eenduidig en werkt meerdere kanten op omdat er sprake is van op verschillende bronnen gebaseerde genderopvattingen binnen die stroming.

Niet alleen is er regelmatig sprake van vaagheid en inconsistentie over genderopvattingen, ook voorzichtigheid of huiver speelt een rol, en is misschien ook gevolg van de mogelijkheid om uit verschillende bronnen te putten.

Verder is de manier waarop genderopvattingen binnen het evangelisch en pinksterchristendom worden geïnterpreteerd van belang. In hoofdstuk 3 legde ik uit dat de rol die de vrouw wordt toebedeeld op verschillende manier kan worden geïnterpreteerd, bijvoorbeeld als deurmat die vertrapt wordt of als trein die op de rails dient te rijden. Een negatieve interpretatie zou een reden kunnen zijn om te breken met de traditie, maar een positieve interpretatie of perceptie zou vrouwen juist naar de traditie toe kunnen trekken. Ook dit zou zodoende een indicatie én verklaring van de dubbelslachtigheid van religie kunnen zijn.

Sally Gallagher gaat in haar studie uitgebreid in op het verschil tussen de traditionele genderopvattingen binnen het evangelisch christendom en de praktische (of pragmatische) invulling daarvan. Kort gezegd: er is inderdaad sprake van conservatieve genderopvattingen, maar die komen in de praktijk weinig tot uiting; in de praktijk is veelal sprake van egalitarisme. Zo geeft Gallagher voorbeelden van egalitarisme op de werkplek en een gelijke verdeling van huishoudelijk werk tussen man en vrouw. Nu vraag ik mij af of dit onderscheid tussen ideologie en praktijk niet samenvalt met de notie dat religieuze waarden slechts in bepaalde levensdomeinen tot uiting komen. Gallagher geeft immers geen voorbeelden van egalitarisme in de kerk, maar wel van gelijkheid thuis en op de werkplek. Vaak wordt het thuisdomein of het gezin gezien als de plek waar traditionele - in dit geval evangelische - waarden worden bewaard. De interviews met de leden van Aglow bevestigen dat; zij die een vorm van een gezin hebben, gaan anders dan de alleenstaande vrouwen uit van mannelijk leiderschap. Deze opvatting van mannelijk leiderschap wordt echter vaak zoals ik eerder aangaf als symbolisch gezien. Een anekdote van Lidy Mulder is hierbij

---

¹⁴⁸ Gallagher, 151.

interessant. Zij vertelde over het voorval dat een traditionele waarde uit het thuisdomein - mannelijk leiderschap - in het domein van de kerk zijn invloed liet gelden. Mulder had de mogelijkheid te spreken in de kerk waarbij haar man in het gehoor zat. Dit zorgde voor twijfel bij haar, omdat het in tegenspraak lijkt te zijn met de idee dat de man het hoofd van het gezin is.

Dit voorbeeld kan een indicatie zijn voor het belang van verschillende domeinen bij het analyseren van conservatieve genderopvattingen in de hedendaagse samenleving. Er zou gezegd kunnen worden dat de notie van mannelijk leiderschap in de kerk een andere lading heeft dan binnen het gezin.

Het accommoderen en compartimenteren van religie

Sally Gallagher omschrijft drie houdingen die religie kan aannemen om te ‘overleven’ in de hedendaagse samenleving; de houding van *weerstand*; de houding van het *afzien, herinterpreteren en gebruiken van traditie*; en de houding van het *accommoderen en compartimenteren van religie, werk en familie*. Nu het belang van levensdomeinen bij de geloofsbeleving in de huidige tijd is vastgesteld is het interessant om na te gaan in hoeverre er sprake is van een houding van *accommoderen en compartimenteren van religie, werk en familie*. Gallagher geeft een voorbeeld uit het orthodox Jodendom. Orthodox Joden gebruiken verschillende moderne feministische opvattingen om daarmee hun geloof zo te regelen dat traditionele waarden en idealen in het thuisdomein gehandhaafd worden, terwijl ze op de werkplek – in seculiere sfeer – meer met moderne, seculiere opvattingen over man-vrouwverhoudingen meegaan.

Wat betreft conservatiefchristelijke vrouwen waar dit werkstuk zich op richt is de volgende uitspraak typerend: ‘Most evangelicals are careful to maintain a boundary between work and family life and the benefits and dangers of feminism in both. As another woman put it: In principle, feminism has been a good idea for women in the workplace, but it is probably a bad idea for families.’¹⁴⁹ Deze uitspraak getuigt ook van het accommoderen van moderne – in dit geval feministische – opvattingen in de eigen traditie. De nadruk die wordt gelegd op de uniciteit van ieder individu (God heeft voor iedereen een uniek doel) zou ook kunnen duiden op het in de eigen traditie accommoderen van individualisme. Dit valt een element van de moderne tijd te noemen.

De uitspraak van de evangelische vrouw (‘feminism has been a good idea for women in the workplace, but it is probably a bad idea for families’) getuigt niet alleen van het accommoderen van een modern opvatting in de eigen traditie, maar ook van compartimentering van het geloof: religie wordt verdeeld over de verschillende *compartimenten* van het leven; over verschillende levensdomeinen. Religie wordt minder belangrijk op de werkplek, waar ook moderne feministische idealen worden toegelaten, maar thuis wordt de traditionele religie behouden. Zo komt de idee van mannelijk leiderschap bij de respondenten op hun werkplek niet tot uiting.

De anekdote van Lidy Mulder over het moment dat zij gevraagd werd te spreken voor de kerkelijke gemeente waar ze lid van is getuigt ook van compartimentering van religie. Waar in het thuisdomein van Mulder wellicht sprake is van een symbolische rolverdeling tussen man en vrouw en ‘patriarchy in the last instance’, werd zij in het domein van de kerk overvallen door twijfel op het moment dat zij tegen de idee van mannelijk leiderschap zou kunnen ingaan door voor de gemeente, en dus ook voor haar eigen man, te spreken.

---

¹⁴⁹ Gallagher, 168.

Wat zegt dit onderzoek over feminisme?

In dit werkstuk zijn er twee vormen van kritiek op het feminisme te onderscheiden. Allereerst de kritiek vanuit de evangelische hoek, die stelt dat feministische opvattingen schadelijk zijn voor hun christelijke waarden en ideeën over gender. Interessant hierbij is dat het evangelisch christendom tegelijkertijd is beïnvloed door het feminisme. Dit kan kritiek *van binnenuit* genoemd worden. Een van de geïnterviewde leden van Aglow Karin Willems - wat dit werkstuk betreft dus ook een insider - is ook van mening dat feminisme te stellig is: 'Feminisme gaat voorbij aan het feit dat God iedereen uniek heeft gemaakt.' Deze kritiek verschilt enigszins van het standpunt dat stelt dat feminisme schadelijk is voor bepaalde religieuze idealen betreffende gender. Dat is opmerkelijk, want deze kritiek zou vergeleken kunnen worden met de tweede vorm die dit werkstuk belicht. Dat is de kritiek vanuit wetenschappers R. Marie Griffith, Saba Mahmood en Mary McClintock Fulkerson. Zij bekritisieren met hun studies het feit dat de positie van vrouwen vaak wordt beoordeeld vanuit seculiere en liberale principes. Als ware emancipatie van vrouwen alleen mogelijk door het verkrijgen van een bepaalde machtspositie. Dergelijke beoordelingen gaan voorbij aan het idee van zelfbeschikking, keuzevrijheid en autonomie van vrouwen binnen patriarchale instituties.

Terugblik en vragen voor verder onderzoek

In hoofdstuk 3 van deze scriptie wordt - de resultaten van de interviews in acht nemend - een terugkoppeling gemaakt naar de in het eerste hoofdstuk gepresenteerde theorieën over genderopvattingen in het evangelisch en pinksterchristendom. Een verwachte uitkomst daarbij was de ontstane discussie over de toepasbaarheid van 'Amerikaanse' theorieën op de Nederlandse context. Van het door Viefhues-Bailey beschreven conservatieve discours blijkt niet zomaar sprake te zijn in Nederland.

Ook verwachte ik met mijn scriptie de these van Linda Woodhead (het vasthouden van kerken aan conservatieve genderopvattingen is een oorzaak voor hun verval in de moderne samenleving) te bekritisieren. Ik had die these natuurlijk al als uitgangspunt genomen met als doel die te bekritisieren.

Een concept waardoor ik werd verrast was de notie van verschil tussen ideologie en praktijk, zoals Sally Gallagher naar voren brengt. Dat is natuurlijk ook een thema dat erg bruikbaar is bij de bestudering van het belang van verschillende levensdomeinen en in welke mate conservatieve genderopvattingen daarin tot uiting komen. Sowieso heb ik me tijdens het bestuderen van de literatuur erg verwant gevoeld met de literatuur van Gallagher. Zij heeft niet alleen interessante bevindingen, maar benadrukt ook de complexiteit van conservatiefchristelijke genderopvattingen.

Een mogelijke vraag voor verder onderzoek rees bij het behandelen van de door Gallagher geformuleerde houdingen die religie kan aannemen teneinde te overleven in de moderne seculiere maatschappij: in hoeverre religie overleeft als het moet veranderen om te overleven? Ik bedoel te zeggen dat het idee dat een fenomeen moet veranderen om te kunnen blijven bestaan ergens paradoxaal klinkt. Wanneer een fenomeen is veranderd kan namelijk gezegd worden dat het niet meer is zoals het was. De mate van verandering kan natuurlijk altijd variëren, maar het zou interessant zijn om te onderzoeken op welk punt een religie zo erg is aangepast (op een manier die Gallagher beschrijft bijvoorbeeld) dat er eigenlijk sprake is van een andere religie dan voor de aanpassing.

Een volgend punt van discussie gaat over in de algemene ideeën over feministische ideologie die in de literatuur naar voren komen. Veel van de gebruikte

wetenschappelijk literatuur over genderopvattingen in het evangelisch- en pinksterchristendom plaatst zich tegenover ‘door menig feminist aangehangen ideeën over conservatiefchristelijke genderopvattingen’. Daarbij geeft de literatuur weinig voorbeelden van- of slechts een korte uitleg over dergelijke feministische ideeën. Het heeft er de schijn van dat de auteurs zich afzetten tegen de feministische positie jegens conservatiefchristelijke genderopvattingen, maar daarbij (te) weinig achtergrondinformatie te verschaffen.

Het is wellicht een algemeen punt van discussie bij het schrijven van een wetenschappelijk stuk, maar vaak vraag ik me af in hoeverre de datering van de gebruikte literatuur van belang is. Ik schrijf wel over de hedendaagse samenleving, maar wat is hedendaags? En kan ik literatuur geschreven in het begin van de jaren negentig plaatsen tegenover literatuur die tien jaar later is geschreven?

Een kleinigheid, maar omdat het om een opmerking gaat van een van de respondenten wil ik het hier toch noemen. Zij stelde dat Aglow in principe geen leden kent. Het is geen organisatie waarvoor je je moet inschrijven of aanmelden. In andere literatuur (zoals in Griffith’s *God’s Daughters*) wordt er echter wel gesproken van leden, dus zodoende heb ik dat ook gedaan.

Er is vastgesteld dat evangelisch christenen uitgaan van de man als hoofd van het gezin. Nu is de man in andere levensdomeinen van de vrouw meestal afwezig, denk aan de werkplek of sportclub. Wanneer de man geen deel uitmaakt van het werkdomein van zijn vrouw zou je niet zomaar kunnen zeggen ‘evangelisch-christelijke vrouwen gaan thuis uit van mannelijk leiderschap, maar op hun werk niet.’ De man is immers afwezig. Wellicht is de term ‘mannelijk’ hier verwarrend. De term ‘mannelijk’ slaat niet op mannen in het algemeen, maar alleen op de man waar de vrouw mee getrouwd is. Er zou gezegd moeten worden dat evangelisch christelijk vrouwen uitgaan van het ideaal van leiderschap van hun *mannelijke echtgenoot*, zoals in de Engelstalige literatuur ook wel de term ‘*husband headship*’ wordt gehanteerd.

Anderzijds kan wellicht gesteld of in worden dat een bepaald door een individu aangehangen idee van rolverdeling in het huisdomein altijd haar weerslag heeft op ideeën over de rolverdeling in andere levensdomeinen van dat individu. Ook dit zou wellicht interessant zijn om te onderzoeken.

Het is in de conclusie al ter sprake gekomen dat wellicht gesteld kan worden dat er van het door Viefhues-Bailey geformuleerde conservatiefchristelijke discours weinig sprake is in Nederland. Een interessante vraag voor verder onderzoek die daaruit volgt is bijvoorbeeld: In hoeverre wordt dat discours bepaald door geografische/culturele context en in hoeverre door historische traditie?

Bibliografie

- Aune, K., Sharma, S. en Vincett, G. (redactie). *Women and Religion in the West; Challenging Secularization*. Aldershot, Hampshire, Engeland: Ashgate Publishing, 2008.
- Berger, Peter L. e.a. (redactie). *The Desecularization of the World; Resurgent Religion and World Politics*. Washington D.C: Ethics and Public Policy Center, 1999.
- Berger, Peter L. *Het Hemels Baldakijn; Bijdrage tot een Theoretische Godsdienstsociologie*. Utrecht: Uitgeverij Ambo, 1969.
- Blei, Karel. *De charismatische beweging*. Serie Wegwijs Stromingen. Kampen: Uitgeverij Kok, 2006.
- Buikema, R., Tuin, I. van der. *Gender in media, kunst en cultuur*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, 2007.
- Casanova, J., Phillips, A. *A Debate on the Public Role of Religion and its Social and Gender Implications*. United Nations Research Institute for Social Development; Gender and Development Programme Paper Number 5, september 2009.
- Donk, W.B.H.J. van de; Jonkers, A.P.; Kronjee, G.J.; Plum, R.J.J.M. *WRR-rapport: Geloven in het Publieke Domein*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006.
- Gallagher, Sally K. *Evangelical Identity & Gendered Family Life*. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press, 2003.
- Griffith, Ruth Marie. *God's Daughters; Evangelical Women and the Power of Submission*. Berkely, California: University of California Press, 1997.
- Hansen, Jane en Powers, Marie. *Identiteit & Intimiteit; God's blauwdruk voor man en vrouw*. Harderwijk: Uitgeverij Bread of Life, 2000. Oorspronkelijke titel: *Fashioned for Intimacy*, 1997.
- Knippenberg, Hans (redacteur). *The Changing Religious Landscape of Europe*. Amsterdam: Uitgeverij Het Spinhuis, 2005.
- Lamberts Bendroth, Margaret. *Fundamentalism and Gender; 1875 to the Present*. New Haven, Verenigde Staten: Yale University Press, 1993.
- Mahmood, Saba. *Feminist Theory, Embodiment, and the Docile Agent: Some Reflections on the Egyptian Islamic Revival*. Cultural Anthropology, 2001.
- Mahmood, Saba. Essay: *Feminist Theory, Agency, and the Liberatory Subject*, in: *On Shifting Ground; Muslim Women in the Global Era*. New York: Feminist Press at the City University of New York, 2005.

- McClintock Fulkerson, Mary. *Changing the Subject; Women's Discourses and Feminist Theology*. Minneapolis: Fortress Press, 1994.
- Moens, Maarten. *Handelen onder druk. Een sociologische analyse van tijdsdruk als meervoudige ervaring*. Vrije Universiteit Brussel, 2006.
- Stacey, Judith. Gerard, Susan Elizabeth. *"We Are Not Doormats": The Influence of Feminism on Contemporary Evangelicals in the United States*. Boston: Beacon Press, 1990.
- Viefhues-Bailey, Ludger. *Between a man and a Woman? Why Conservatives oppose Same-Sex Marriages*. New York; Columbia University Press, 2010.
- Woodhead, Linda. *Sex and Secularization. Queer Theology: Rethinking the Western Body*, pp. 230-244. Oxford: Blackwell, 2007.
Noot bij de paginering: p 1 is p 230 in het originele tijdschrift. De paginering van de documentvorm waarin ik dit artikel heb gelezen loopt niet gelijk met de paginering van het origineel (ik kan dus niet zeggen: 'pagina 1 in mijn document is pagina 230 in het origineel, dus pagina 3 in mijn document is pagina 232 in het origineel').
- *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Heerenveen: Uitgeverij NBG, 2005.

Geraadpleegde websites

- <http://www.leidenuniv.nl/fsw/psychologielexicon/index.php3-c=91.htm>, definitie exploratief onderzoek, Universiteit Leiden.
- www.aglow.nl, website Aglow Nederland.
- www.aglow.org, website Aglow International.
- www.focusonthefamily.com, website Focus on the Family.
- <http://hrr.hartsem.edu/ency/secularization.htm>, Encyclopedia of Religion and Society: Secularization.
- <http://www.nsc-chariscenter.org/aboutccr.htm>, Catholic Charismatic Renewal; National Service Committee.
- Hong Kong University, pagina over het zandlopermodel in werkstukken: <http://www4.caes.hku.hk/acadgrammar/general/organize/hourglass.htm>
- <http://www.gallup.com/poll/20242/Another-Look-Evangelicals-America-Today.aspx>; Gallup Poll; *Another Look at Evangelicals in America Today*.
- <http://www.rosadoc.be/pdf/factsheets/nr14.pdf> ; Mieke Maerten. *Feminisme en Feministische Stromingen*. Rosa; bibliotheek, documentatiecentrum en archief voor gelijke kansen, feminisme en vrouwenstudies, 2002.

- <http://www.womenreligious.org/~education/FemTheol/Readings/gender.htm>; Linda Woodhead. *God, Gender, and Identity*.
- <http://www.mysecondlove.net/2008/08/difference-between-submission-and.html#.URquJR12Rxu>; *The Difference Between Submission and Obedience*.
- http://www.bezinningscentrum.nl/tg/judith_butler.htm; Loes Derksen.

Bronnen afbeeldingen voorpagina

- Afbeelding man en vrouw achter de computer:
http://www.serradinho.com/Blog/wp-content/uploads/2009/05/office_animation.gif
- Afbeelding duif:
<http://us.123rf.com/400wm/400/400/cienpies/cienpies1211/cienpies121100121/16555827-vintage-hand-craft-xmas-embroidery-dove-seamless-pattern-vector-illustration-layered-for-easy-manipu.jpg> (geraadpleegd op 23-4-2013)

BIJLAGE: UITWERKINGEN VAN DE INTERVIEWS

INTERVIEW KARIN WILLEM S, BESTUUR AGLOW NEDERLAND.

Afgenomen op 30 juli 2012

Karin Willems (43, alleenstaand) is binnen het landelijk bestuur van Aglow Nederland verantwoordelijk voor het gebedswerk. Zij coördineert het gebed binnen Aglow, in verschillende vormen en uitingen. Gebed wordt gezien als een motor binnen Aglow en neemt een belangrijke plaats in. Verder is ze betrokken bij de zogenaamde regiogebeden, die door verschillende afdelingen samen worden gehouden, en bij het organiseren van gebedswandelingen en andere gebedsacties. Ook is ze verantwoordelijk voor het regiogebed dat door de verschillende afdelingen door het land wordt gehouden en voor het organiseren van gebedswandeling en andere gebedsacties. Zo organiseert Aglow in september een gebeds- en aanbiddingsavond voor de Tweede Kamerverkiezingen.

Aglow volgens Ingrid

Aglow biedt vrouwen herstel, groei en ontwikkeling door het geloof in God, Jezus en door de kracht van de Heilige Geest.

Aglow heeft vrouwen en mannen uit zeer verschillende kerken. Niet alleen uit evangelische- of pinksterkerken, wat je zou denken bij de charismatische inslag van Aglow, maar ook uit de katholieke kerk of baptistenkerken bijvoorbeeld. Dit betekent niet dat aglow als een oecumenisch initiatief gezien kan worden, daar de focus op het charismatische, de Heilige Geest, centraal staat. Dat vormt als het ware het DNA van de organisatie.

Compassion/barmhartigheid is ook een belangrijk speerpunt van Aglow. Aglow wil steun bieden aan verschillende goede doelen. Dat gebeurt door middel van korte termijn projecten zoals het helpen bij de opbouw van een christelijk conferentiecentrum, maar ook door middel van lange termijn projecten, zoals de hulp die aan de zogenaamde adoptielanden van Aglow wordt geboden. De adoptielanden zijn Tsjechië, Slowakije, Hongarije, Polen en Israël. In deze landen wordt het Aglownetwerk financieel gesteund en hun werk bemoedigd, totdat de organisatie op die plekken zelfstandig kan functioneren.

Geschiedenis Ingrid in Aglow

Ik ben niet opgegroeid binnen het charismatisch christendom, maar was als kind lid van de Hervormde Kerk. Mijn moeder is op een gegeven moment overgestapt naar een evangelische kerk, toen ik tussen de 10 en 15 jaar was. Ik ging daar niet direct in mee, de overgang naar de andere kerk was moeilijk. Maar uiteindelijk, toen ik wat ouder was en het gevoel had geheel zelfbewust en autonoom te kunnen kiezen, ging ik ook helemaal voor een charismatische gemeente. Op het moment ben ik lid van de Levend Woord gemeente Rotterdam, aangesloten bij de VPE (Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten).

Sinds 1997 ben ik verbonden aan Aglow en heb altijd een actieve rol gespeeld binnen de organisatie. Indertijd werd ik gevraagd om deel te nemen aan een nieuw initiatief waarmee Aglow zich speciaal richtte op jonge vrouwen. Een aantal jaren later werd ik gevraagd voor het landelijk team.

Hoe verhoudt het behoren tot een geloofsgemeenschap zich tot het deel uitmaken van de hedendaagse gesecculariseerde maatschappij? Is dat een uitdaging?

Dat is zeker een uitdaging.

Wat ziet u als kenmerkend in het denken over gender binnen uw geloof? Dus het denken over man-vrouwverhoudingen? Zijn er bepaalde rollen weggelegd voor vrouwen en voor mannen?

God bestaat uit zowel een mannelijk als een vrouwelijk deel. Man en vrouw vullen elkaar aan, versterken elkaar.

Aglow ziet in het algemeen geen eenduidig levenspad of rol voor vrouwen uitgelegd. God heeft voor ieder mens een bepaald doel, een bepaalde richting. Voor ieder individu heeft God een uniek doel. Dit verschilt dus per persoon.

Deze opvatting staat tegenover feministische idealen. Feminisme gaat voorbij aan het feit dat God iedereen uniek heeft gemaakt. Feminisme is hierin te stellig.

Man en vrouw kunnen wel verschillend zijn, maar we leggen de nadruk op de gelijkwaardigheid door het man-vrouw verzoeningsmandaat* uit te dragen.

Hoe uiten deze genderopvattingen zich in de verschillende domeinen van uw leven (thuis, kerk en werk)?

Naast haar vrijwillige functie als eindverantwoordelijke voor het gebedswerk bij Aglow heeft mevr. Karel een baan als managementassistente. Vroeger was er meer scheiding merkbaar tussen de verschillende domeinen in mijn leven wat mijn geloof betreft. Ik beschouwde mijn werk als noodzakelijk en 'niet van God', maar dit is later veranderd. Het is nu één geheel, en niet zo dat ik mijn geloof 'even uitschakel' op mijn werk; het man-vrouw verzoeningsmandaat is iets dat ik ook terug wil zien, wil leven, op mijn werkplek.

Verschillende beleving van je geloof in verschillende domeinen is niet erg. Want natuurlijk is er verschil; op mijn werk komt mijn karakter meer naar voren, en in de privé sfeer of bij Aglow komt mijn identiteit in God en geloof meer naar voren, dat is logisch. Verschil is dus niet erg. Als je kern, hoe je bedoeld bent, er maar uitkomt.

Zou je het raar vinden om op je werk een vrouwelijke collega te hebben met een erg drukke functie, terwijl ze thuis ook nog kleine kinderen heeft? Ik ben benieuwd wat jij daar over denkt.

Nee, ik vind het niet raar, in deze tijd is het bijna noodzakelijk dat man en vrouw beiden werken doordat het leven erg duur is geworden. Daardoor zijn er ook vrouwen die graag werken, het nodig hebben om zich te ontwikkelen naast hun moederschap. Als dat zo is, wel een goede verdeling thuis maken in taken en zorg. Wel moet je als vrouw beseffen dat je niet alles kunt, en dat je hierin keuzes maakt bv. hulp in de huishouding zodat je je tijd thuis wel aan je kinderen, man en je zelf kunt besteden.

* Aglow man&vrouw is een initiatief, gebaseerd op het man-vrouw verzoeningsmandaat van aglow. Genesis 1:27 zegt dat God de mens schiep, man en vrouw, naar Zijn beeld. Man en vrouw weerspiegelen samen de heerlijkheid van God. Toch is er sinds de zondeval veel scheef gegroeid tussen de geslachten door de eeuwen heen. Er is verzoening, herstel nodig en daarvoor is het nu de tijd! (<http://www.aglow.nl/aglow-man-vrouw>)

INTERVIEW SIMONE VAN DEN BRINK, BESTUUR AGLOW NEDERLAND.

Afgenomen op 11 september 2012

Simone van den Brink is binnen Aglow de eindverantwoordelijke voor de training. Dit houdt in dat zij bezig is met hoe de visie van Aglow wordt uitgedragen in de verschillende afdelingen en lighthouses van Aglow Nederland. Deze functie bekleedt zij sinds januari 2011.

Simone maakt deel uit van de evangelische gemeente in Drachten, de Open Thuis Gemeente.

Vroeger heeft zij gewerkt voor Jeugd met een Opdracht (Youth with a Mission). Zij had haar baan opgezegd om zich in te zetten voor missiewerk, ook in het buitenland. Later ervoer zij dat het voor haar als christen belangrijker is om in de eigen maatschappij, in haar eigen omgeving het christelijk geloof tot bloei te laten komen.

Hoe verhoudt het behoren tot een geloofsgemeenschap zich tot het deel uitmaken van de hedendaagse gesecculariseerde maatschappij? Is dat een uitdaging?

Dat is wel een uitdaging ja. Ik ervaar in deze tijd wel meer openheid en tolerantie wanneer er wordt gesproken over spiritualiteit en verschillende, ook de wat kleinere en meer onbekende geloofsgemeenschappen zoals de gemeente waar ik deel van uitmaak. Omgaan met andersdenkenden bijvoorbeeld in de buurt of op mijn werk kan moeilijk zijn, dan voel je je wel eens alleen staan.

Wat ziet u als kenmerkend in het denken over gender binnen uw geloof? Dus het denken over man-vrouwverhoudingen? Zijn er bepaalde rollen weggelegd voor vrouwen en voor mannen?

Vroeger was het binnen onze gemeente voor vrouwen niet mogelijk om 'oudste' te zijn en was het niet mogelijk om te spreken. Daar is inmiddels verandering in gekomen, zo was ik binnen onze gemeente de eerste vrouwelijke spreker. Dit zorgde wel voor wat moeilijkheden, niet iedereen was het eens met deze ontwikkeling. Ook een vrouw binnen de gemeente had bezwaar en sommigen komen niet naar de kerk als er een vrouw spreekt. Zij die moeite hebben met een vrouwelijke oudste of spreker gaan dus vanuit dat er verschillende rollen zijn weggelegd voor man en vrouw. Over het algemeen is er positief gereageerd op deze verandering.

Ik ga persoonlijk uit van het idee dat mannen en vrouwen elkaar aanvullen, van de complementariteit tussen man en vrouw. Mannen en vrouwen verschillen van elkaar, maar vullen elkaar aan, of zouden elkaar aan moeten vullen. Een voorbeeld: Over het algemeen zijn vrouwen meer gericht op relaties en bespreken van zaken die hen bezighouden en gevoelens die dit oproept. Het is belangrijk dat dit een plek heeft in onderwijs in een kerk. Als alleen mannen onderwijs geven, komen bepaalde zaken niet of minder aan de orde.

Ik ben ook voor dezelfde mogelijkheden voor man en vrouw in de kerk.

Ik vind ook niet dat er onderscheid in rollen voor mannen en vrouwen gemaakt moet worden. God heeft voor ieder individu een uniek doel. Dat verschilt van persoon tot persoon.

Hoe uiten deze genderopvattingen zich in de verschillende domeinen van uw leven (thuis, kerk en werk)?

Naast haar vrijwillige functie als eindverantwoordelijke voor de training bij Aglow heeft Simone een baan als zorgadministrateur bij de GGZ. *Ik heb vanuit mijn geloof dus niet de opvatting dat er een vaststaande rolverdeling is tussen mannen en vrouwen. De rol, zoals God die bedoeld heeft, hangt af van het individu. Ik vind het bijvoorbeeld niet gek om bij de GGZ een vrouwelijke directeur in drukke functie te zien terwijl ze thuis kleine kinderen heeft die meer door haar man worden verzorgd.*

INTERVIEW LIDY MULDER, SPREEKSTER AGLOW NEDERLAND.

Afgenomen op 12 oktober 2012. Audio-opname.

Wie ben je en wat doe je?

‘ik ben huisvrouw en moeder ten dele, en ik werk drie dagen per week als neonatologieverpleegkundige, dus bij pasgeborene die ziek zijn. We hebben vier zoons, waarvan de jongste nu ook net is gaan studeren, dus tegenwoordig is er eigenlijk niemand meer thuis. Hoewel de tweede in Groningen heeft gestudeerd en sinds kort in Amsterdam werkt, en daarom tijdelijk weer hier woont. Onze jongens zijn een beetje aan het uitvliegen. De jaren dat ze allemaal klein waren werkte ik minder maar ben ik wel altijd wat blijven werken als kinderverpleegkundige.

Nu werkt u dan iets meer.

‘Ja’

Ik begreep dat u, naast uw lidmaatschap, ook het een en ander voor Aglow betekent?

‘Ik ben jarenlang president bij Aglow in Hilversum geweest. Toen, in de laatste jaren hebben ze me gevraagd als coach. Dus nu ben ik alweer een paar jaar opgevolgd in Hilversum en coach ik de afdeling in Bunschoten. Dat houdt in dat je eigenlijk een beetje aan de zijlijn met ze meekijkt en je wel eens wat doet met vragen als ‘Hoe werk je goed samen?’ en ‘Waarin kan ik jullie helpen en ondersteunen?’. Daarnaast spreek ik wel eens bij verschillende afdelingen.’

Daar ben u wekelijks wel tijd mee kwijt.

‘Nou, niet meer sinds ik zelf bij de afdeling Hilversum actief was. In Hilversum had ik natuurlijk elke maand weer bijeenkomst en een vergadering, soms bidstonden of een celvoorbereiding. Dus daar was ik elke week wel een paar uur mee bezig. Ik pas het nu meer aan in mijn werkrooster. Ik werk heel onregelmatig, dus als ik vrij ben op een ochtend dat Bunschoten vergadert dan ga ik daarheen. Voorheen, als president, moest ik natuurlijk altijd zorgen dat ik op zo’n dag vrij was. En wat het spreken betreft, dat hangt af van wanneer ze je daarvoor vragen. Het ene jaar is dat meer dan het andere jaar. Ik heb nu bijvoorbeeld in november een spreekbeurt, en dan ben ik al wel een tijdje daar af en toe over aan het nadenken en dingen aan het opschrijven.’ ‘Nou ja, eigenlijk ben ik wel elke week met Aglow bezig, door me op de hoogte te houden van het blog van de internationale presidente, Jane Hansen en de ontwikkelingen te volgen, maar ook door de gebedsmail te ontvangen en daar actief mee bezig te zijn.’

Ik neem aan dat u naast uw betrokkenheid bij Aglow ook lid bent van een kerk?

‘Ja, dat is een beetje een ingewikkeld verhaal. Eigenlijk was ik lid van een evangelische gemeente, maar mijn man is een aantal jaren terug de Sabbath gaan vieren omdat hij zoiets heeft van ‘waarom willen we als christenen alle tien geboden nog naleven en zeggen we bij de Sabbath; we doen dat op zondag?’ Ook vanuit zijn liefde voor Israel, die ik wel met hem deel. In de evangelische gemeente waar wij kwamen werd eigenlijk nooit enige aandacht aan Israel geschonken, dus dat vond hij moeilijk. Dus hij is toen naar een andere evangelische gemeente op zaterdag gegaan, je zou het messiasbelijdend kunnen noemen. In het begin had ik zoiets van ‘volgens mij hangt het niet zo heel sterk aan die dag en ik ga gewoon met de jongens mee op zondag’. Ten langen leste vond ik dat toch ook een beetje vervelend worden want je maakt niet meer samen daarin dingen mee, dus toen heb ik besloten om mijn lidmaatschap bij die evangelische gemeente op te zeggen en met hem mee te gaan. Maar ik ga als ik vrij

ben op zondag eigenlijk altijd nog wel met onze kinderen naar onze oude gemeente. Ik ben er een soort gastlid.'

Ik ben benieuwd naar of u iets kunt zeggen over hoe het behoren tot een geloofsgemeenschap zich verhoudt tot het deel uitmaken van een geseculariseerde maatschappij. Kunt u daar iets over zeggen? Vindt u dat een uitdaging?

'Ja, dat vind ik wel een uitdaging. Het is natuurlijk niet meer zo gewoon om gelovig te zijn in de hedendaagse samenleving. Het is eigenlijk makkelijker om als christenen samen op een eilandje te gaan zitten. Dan is er niemand die je tegenspreekt en je het vuur aan je schenen legt, maar dan kan je ook niet laten zien waarom het belangrijk voor je is. En ik denk dat de maatschappij gebaat is bij geloof, dus in die zin vind ik het een uitdaging.'

Naar mijn weten worden evangelische kerken ook vaak gekenmerkt door het naar buiten brengen van het geloof. Is dat bij uw gemeente ook het geval?

'Nou, dat vind ik bij de messiasbelijdende gemeente zelf niet zo'n sterke kant, als ik eerlijk ben. Maar zeker wel bij de Rafaëlgemeente, de gemeente waar ik oorspronkelijk lid van was, die wordt wel gekenmerkt door evangelisatie, zowel persoonlijk als in kerkverband... En Aglow doet dat ook natuurlijk.'

Om me meer toe te spitsen op het onderwerp van mijn scriptie; ik heb het boek *Identiteit & Intimiteit* van Jane Hansen gelezen, over het idee dat God voor iedereen een bepaalde rol heeft weggelegd in het leven en dat we moeten nastreven dat je wordt zoals God je bedoeld heeft. Ik ben benieuwd of u dat idee deelt binnen uw geloof én of u in uw geloof uitgaat van bepaalde rollen die vrouwen vervullen in het leven en bepaalde rollen die mannen vervullen in het leven.

'Ik denk dat de Bijbel wel een beetje aangeeft dat de man bijvoorbeeld het hoofd van het gezin is. Een vies woord in onze huidige maatschappij, maar goed.. Dan staat er natuurlijk in Efeze 'vrouwen, weest uw man onderdanig'; en ik weet wel toen wij ooit gingen trouwen dat mijn collega's daar zwaar over vielen, dat dat werd voorgelezen. Maar in datzelfde stukje, en dat werd ook voorgelezen, staat dat mannen hun vrouw moeten liefhebben zoals Christus zijn gemeente heeft liefgehad. Nou, dan weet ik niet wat een moeilijkere opgave is. In die zin zie ik onderdanig niet zo van slaafs 'ja' en 'amen' knikken. Voor mijzelf heb ik daarin zoiets van; als mijn man en ik iets moeten besluiten en we worden het daar helemaal niet over eens, dan vind ik het mijn taak om niet zomaar te zeggen 'jij vind dat, nou dan doen we dat', maar om aan te geven waarom ik denk dat iets anders wijs is, en dan uiteindelijk te zeggen: "we verschillen van mening. Denk er maar over na en dan mag jij het uiteindelijk zeggen." En dan ga ik niet nog drie weken lopen nukken van 'dat was een foute beslissing'. Als hij uiteindelijk in eend dergelijke situatie een besluit heeft genomen, dan ga ik daar ook voor. Het is zeker niet zo dat ik de huishoudster ben en niets te zeggen heb. Zo heeft God het niet bedoeld volgens mij.'

'En dat vrouwen dan gemeentes leiden enzo, daar ben ik voor mezelf niet helemaal uit. Volgens mij hebben mannen altijd de eindverantwoordelijkheid, maar ik denk dat vrouwen soms een hele goede inbreng hebben. Wat je wel eens in evangelische gemeentes ziet is dat oudsten als echtpaar worden ingezegend. Dat vind ik wel iets moois hebben, de notie dat vrouwen wel degelijk mee kunnen denken.'

Als het gaat om de opvattingen over man-vrouwverhoudingen binnen uw geloof; is er verschil in de manier waarop die opvattingen tot uiting komen in verschillende levensdomeinen? Daarmee bedoel ik thuis, in de kerk en op uw werk.

‘Nou kijk, ik ben niet op mijn werk om te evangeliseren. Dat verwacht het ziekenhuis niet van me. Ik weet wel, dat toen ik in mijn leerlingentijd op een volwassenenafdeling werkte, dat ik best wel eens met patiënten een gesprek over geloof had. En we hebben het er als team onderling ook over; je zit met elkaar in de nachtdienst en je praat over van alles en nog wat. Ik merk dat ik me misschien wat terugtrek als ik ervaar dat mensen zich erg laatdunkend of kritisch opstellen tegenover geloof, maar in kern is het zo dat al mijn collega’s weten dat ik christen ben en dat dat belangrijk voor me is. Natuurlijk praat je er in de kerk wat makkelijker over omdat je grotendeels met gelijkgestemden bent. Zo ook in ons gezin. Ik wil niet zeggen dat we allemaal op een lijn zitten, maar onze jongens zijn er mee opgegroeid en weten dat het belangrijk voor ons is.’

Eerder hebben we het gehad over man-vrouwverhoudingen vooral in de context van het gezin. Nu vraag ik me of u op uw werkplek ook uitgaat van bepaalde ideeën of voorschriften uit de Bijbel als het gaat om man-vrouwverhoudingen.

‘Dat is eigenlijk wat minder aan de orde. Ik denk dat in het zakenleven, of in de zorg net zo goed vrouwelijke leidinggevenden kunt hebben. Ja, dat zou natuurlijk heel erg in tegenspraak kunnen zijn met de opvatting dat de man het hoofd van het gezin is, maar dat vind ik niet eigenlijk.’

Voor u kan het hoofd van de afdeling waar u werkt net zo goed een vrouw als een man zijn?

‘Kinderverpleegkundigen zijn over het algemeen vrouwen, dus ik heb een team van 40 vrouwen met een vrouw die daar de leiding over heeft. Ik denk soms wel eens; misschien zou het goed zijn als er ook een paar mannen daarvan deel zouden uitmaken, die kijken eens anders tegen de dingen aan.’

‘Misschien grappig om te vertellen; voordat ik de verpleging inging heb ik een tijdje theologie gestudeerd, en dat was toen echt nog een mannenwereld. Het was bijna een cultuurschok om van dat hele mannendenken over te stappen in de verplegingswereld waar iedereen het over tasjes en schoentjes, dat was ik natuurlijk totaal niet gewend.’

‘Maar om op de vraag terug te komen; ik vind dat er in de samenleving niet per se een man aan het hoofd moet staan.’ ‘Ik denk dat je zulke opvattingen meer in de reformatorische hoek van de kerk terug kan vinden. Mijn man heeft bijvoorbeeld vrienden die volop in de gereformeerde gemeente hebben gezeten. Zij keken er in het begin ook erg vreemd tegenaan dat ik zoveel werk en dat ik spreker bij Aglow was. Ze zullen misschien net wat anders aankijken tegen de zorg, omdat dat ook weer kan worden gezien als een typische vrouwenaangelegenheid, maar goed, ik vind dat allemaal geen bezwaar. Ik heb er bijvoorbeeld ook niet heel veel moeite mee als een vrouw spreekt in de gemeente. Hoewel ik dan wel denk; volgens mij is het Goddelijke patroon dat Hij mannen als verantwoordelijk heeft gesteld, maar als bijvoorbeeld de leiding van de gemeente uit mannen bestaan en zij staan achter wat de spreekster vertelt – het is misschien heel onbijbels - maar voor mij kan dat wel.’ ‘Ik ben zelf ook wel eens benaderd door de gemeente om op zondag te spreken, en toen had ik daar voor mijzelf wel een beetje moeite mee, omdat mijn man dan in het gehoor zou zitten en alsof ik het hem ook allemaal even vertel. Oké, ik zou dan wel onder het gezag van de leiding van de gemeente vallen, maar voor mezelf had ik zoiets van; ik zeg niet dat het niet kan, ik ben daar nog niet uit, maar ik dacht; dat is gewoon mijn doelgroep niet, ik moet me bezig houden met vrouwen en kinderen. Ik doe ook vrij veel in kinderwerk. Ik denk; ik moet die gemeente niet in.’

U heeft meestal een vrouw als leidinggevende op uw werkplek. Wat zou u er van vinden als zo’n vrouw, met een drukke verantwoordelijke functie thuis jonge

kinderen heeft die voornamelijk door haar man worden onderhouden omdat zij daar veel minder tijd voor heeft?

‘Als ze er samen uitkomen en dat een goede manier vinden moet dat kunnen. Ik persoonlijk vind het niet ideaal als moeders 5 dagen in de week werken, maar soms zijn dingen zo dat het op die manier beter gaat, en van mij hebben ze die vrijheid. Ja, ik vind het idealer als die moeder iets meer voor de kinderen zorgt, maar ik vind niet dat het per definitie niet kan.’

Ik denk ook dat veel seculiere ouders het idealer vinden als de moeder iets meer zorg neemt over de kinderen.

‘Ja dat denk ik ook.’ ‘Mijn man heeft 8 jaar terug een paar keer een hartinfarct gehad en heeft een eigen hoveniersbedrijfje, en kon toen niet meer 100% werken. Toen is hij de ochtenden gaan werken en ben ik wat meer gaan werken zodat we toch samen iets meer dan een hele baan hebben, wat we daarvoor ook altijd hadden, maar dan in een wat andere verhouding. Het was dus op een gegeven moment dus wel zo dat mijn man ook wat meer de was vouwde en eten kookte. Ik denk niet dat de kinderen per definitie wat tekort komen als het op die manier wordt opgelost. Ik denk wel dat moeders iets heel specifiek voor kinderen hebben, maar vaders ook. Ik denk dat onze maatschappij ook wel eens vaders mist, er zijn heel veel moeders die alleen hun kinderen opvoeden. Dat kan net zo goed een tekort zijn. Je kan klagen over al die moeders die werken, maar dan denk ik; en al die afwezige vaders dan? Ik vind wel dat kinderen heel veel geborgenheid en veiligheid nodig hebben en dat je daar als ouders samen voor staat. En daarbij moeten ze allebei hun eigen plek innemen, maar of nou de een stofzuigt of de ander, ik denk dat dat niet zo heel veel uitmaakt.

INTERVIEW EMMY DE JONGH, SPREEKSTER AGLOW NEDERLAND.

Afgenomen op 3 december 2012. Audio-opname.

Wat doe je in het dagelijks leven?

Ik heb een part-time baan bij Mercedes Benz als medewerker marketing. Ik moet vrijwaringsbewijsjes verzorgen en administratieve dingen doen; eigenlijk allerlei dingen regelen voordat een auto verkocht wordt of in de lease gaat. Dat doe ik heel bewust part-time omdat ik de rest van de tijd bezig ben met New Creation, dat is een stichting die we hebben opgericht en daar ben ik de leidster van. Met New Creation brengen wij op een creatieve manier de boodschap van God, dus we organiseren theateravonden, theater met aan het eind een boodschap van God, of we doen teambuildingsdagen door middel van clowneries; dat we mensen leren voelen, leren uiten. Dat doen we eigenlijk ook samen met Jezus, zodat veel mensen ook echt een ontmoeting met God hebben en dat ze ervaren dat God van ze houdt en dat ze van binnen voelen van 'wow, ik mag me uiten, wow, ik mag mijn verdriet uiten.' Verder valt onder New Creation nu ook een stukje spreken, dus ik spreek ook gewoon vanuit New Creation. En daarnaast ga ik 1 dag in de week naar de clownsschool, omdat ik heb gezien dat een clown je kan helpen zichtbaar te worden. Dat doe ik eigenlijk al samen met Jezus om dat bij andere mensen te bereiken, maar je moet je eigen vakgebied gewoon goed bij blijven houden, dus vandaar.

Dus dat doe ik eigenlijk in het dagelijks leven. Het is voor mij een ideale balans tussen het werk dat ik doe om de huur te betalen en tijd die ik wil besteden aan het verspreiden van de boodschap van God. Een hele week van 9 tot 5 werken zou voor mij ondraaglijk zijn. Nee, van binnen voel ik me echt door God geroepen om te spreken. En met wat we met New Creation doen, daarbij maken we echt hele intense nabijheid van God mee, en dat zou ik niet willen missen. Maar goed, ik moet ook wel mijn huur betalen. Ik werk in ieder geval om mijn huur te betalen, om te kunnen eten, maar voor de rest is mijn tijd eigenlijk voor Jezus. Ik ben ook echt door hemzelf geroepen.

Hoe bent u bij Aglow terecht gekomen en wat doet u bij Aglow?

Na mijn eerste ontmoeting met God; met een vrouw waarbij ik dacht: 'jij hebt iets met God wat ik niet heb', nam zij mij mee naar Aglow. En dat ging heel ontspannen van 'joh, ik ga naar een vrouwenmeeting, en daar is ruimte voor persoonlijk gebed en er komt vaak iemand spreken.' Dat sprak me heel erg aan. Ik ben dus eerst als gast binnengekomen en toen ik hoorde dat er een Young Women Aglow was ik er natuurlijk als de kippen bij. Ik zat op de eerste rij en in mijn eerste gebed naar de here God vroeg ik al: 'als ze ooit nog eens iemand in het team nodig hebben dan ben ik beschikbaar!' En vijf jaar later werd ik in het team gevraagd, dus dat was heel bijzonder. Young Women Aglow is eigenlijk wat Aglow doet, maar dan voor jonge meiden; op een eigentijdse manier Jezus brengen. Want Jezus is niet oubollig, Jezus is niet truttig en Jezus is geen man die op sandalen loopt, maar is een man die alles begrijpt, die elke generatie kent, die mensen persoonlijk kent. Hij kijkt naar hoe hij ons hart kan bereiken.

Ik ben ook nog 2 jaar leidster geweest bij YWA voordat het stopte. Daarna ben ik zelf wat minder bij Aglow betrokken geweest en nu sta ik sinds een half jaar op de spreeksterslijst, dus wordt ik bij de verschillende afdelingen van Aglow gevraagd om te komen spreken.

Dus dat is zo'n beetje mijn geschiedenis bij Aglow. Ik ben er eigenlijk geboren. Ik ervoer zo veel liefde toen ik uit de kerk kwam en bij Aglow kwam, zo'n tastbare aanwezigheid van God, dat heeft mijn hart veroverd. Ik dacht 'Ja here Jezus, nu wil ik u wel beter leren kennen.' Het was ook een tijd waarin je gewoon je tranen mocht huilen, waarin je met je vragen welkom was; dat je gewoon kon komen zoals je was. Ik werd me ervan bewust dat het hart van God ook uitgaat naar vrouwen, en dat was ik helemaal niet gewend. Dat heeft mij echt een hoop herstel en genezing van binnen gebracht, en tegelijkertijd ook het verlangen om actief te zijn binnen deze beweging.

Van welke kerk bent u lid? [9.00]

Ik ben lid van de Volle Evangeliegemeente Windkracht 5 in Bunschoten/Spakenburg. (aangesloten bij de VPE; Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten)

Hoe verhoudt het behoren tot een geloofsgemeenschap zich tot het onderdeel uitmaken van de hedendaagse gesecculariseerde maatschappij? Is dat een uitdaging? [11.00]

Ja, dat is zeker een uitdaging, omdat je je steeds weer ergens anders beweegt in de wereld. Soms kan je je heel erg met mensen verbonden voelen en soms kan je je niet zo erg met mensen verbonden voelen. Dat kan er mee te maken hebben dat iemand open is voor Jezus of juist niet. En ik ben eigenlijk heel vol van Jezus en wil altijd graag met mensen praten over 'wat beweegt je, wat is je oorsprong, wat is je bron.' Ik vind dat altijd wel heel erg leuk. Over het algemeen vind ik dat wel prettig, maar soms komt je wel op plekken; zo was ik laatst op een personeelsfeest van mijn werk waarbij er zo'n foute act werd opgevoerd met hele erge muziek, een hele rare theateract; ja dan voel ik me wel erg ongemakkelijk. Dan heb ik strijd met mijzelf en ben ik met Jezus in gesprek over wat ik hier mee moet. Want ik wil de mensen niet veroordelen en hen hun plezier ontnemen, terwijl ik er aan de andere kant heel onrustig van word. Dat was voor mij zo'n uitdaging van 'wat ga ik hier mee doen?'. Toen heb ik me even teruggetrokken in de WC. Ik trek me terug en kap hetgeen waar ik me ongemakkelijk bij voel niet af omdat ik niet wil veroordelen, hoewel ik voel dat er achter sommige dingen die mensen leuk of prettig vinden, dat daar soms iets anders achter zit. Iets dat niet altijd even leuk is en wat wel meer invloed op jezelf kan hebben dan je zelf denkt. Dat is een soort fijngevoeligheid vanuit God.

Het is een uitdaging, want soms zeg je niks en ga je bidden, en soms, zoals bij de clowneriecursus, dan ga je heel diep met elkaar; je beleeft dingen heel diep met je emoties, en ik betrek daar toch God bij en zij niet, maar dat kan volledig naast elkaar bestaan, die verschillende emotionele ervaringen. Dus ja, in die zin vind ik 'uitdaging' wel een mooi woord. Ook bij dat verhaal van het personeelsfeest. En als het gaat over waarden en normen: in een wereld waarin die soms heel erg vaag zijn wil ik er wel echt voor kiezen om dicht bij mijn eigen hart te blijven en dicht bij wat ik van God begrijp. Dat is soms lastig, want soms ben je een eenling daarin, en zo voelde ik me op dat feest ook wel. Maar al ben ik de enige, ik heb het er toch wel gewoon met mijn baas over gehad.

Soms merk je, als mensen in de duisternis leven, en ik kom dan te dichtbij, dat ze dat als onprettig ervaren. Mensen willen niet altijd met het licht geconfronteerd worden, want dat betekent dat ze dingen moeten opbiechten die niet goed gaan, dat doet het licht. In het licht kan je niet verborgen blijven.

Wat zie je binnen je geloof als kenmerkend in het denken over man-vrouwverhoudingen. Zijn er vanuit je geloof bepaalde rollen weggelegd voor mannen en vrouwen? [16.30]

Ik denk dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden binnen Aglow. Vroeger werd er veel onderwezen over dat het belangrijk is om respect aan je man te geven, om je man te eren. Niet omdat je dan per se ondergeschikt bent, maar er zijn gewoon bepaalde principes en als je daar naar leeft omdat ze van God komen, dan werpt het ook zijn vruchten af en heb je het uiteindelijk beter in je relatie. Vroeger was Aglow veel meer voor vrouwen; er was de mogelijkheid om als vrouw tot bloei te komen, je man mag er ook zijn, en er zijn een aantal principes na te leven zodat je een goed huwelijk hebt. Vroeger was het meer 'voor vrouwen, door vrouwen'. Nu staat heel erg het mandaat van 'man en vrouw samen' voorop.

Als man en vrouw samen dien je te leren je aan elkaar op te trekken. Een man weerspiegelt iets anders van God dan een vrouw. Als je samen één bent dan is er veel meer kracht in een huwelijk. Een man heeft daar een aandeel in en een vrouw heeft daar een aandeel in. Dan is het belangrijk om te kijken naar wat God daarover zegt. Dus eerst werd onderwezen wat je als vrouw in je relatie kunt doen naar de focus op de man en vrouw als het 'kleinste team'. God heeft man en vrouw samengebracht, dat heeft Hij niet voor niks gedaan, samen ben je veel krachtiger. Wat ik daarin ook terug zie is dat een vrouw *vrouw* mag zijn en een man *man*. Je moet elkaar kunnen eren en respecteren ondanks de verschillen.

En aan die ideeën ligt puur de Bijbel ten grondslag? [20.10]

Ja natuurlijk. En wat ik mooi vind is wat je allemaal terug kunt zien in de verhalen van de Bijbel. Je hebt bijvoorbeeld het verhaal van Deborah. Zij was een profetes. Zij zat onder een palmboom en als mensen een probleem hadden sprak zij woorden van God uit. Haar man heette Lapidoth, en verder wordt er niets over die man gezegd. Maar Deborah was echt een rechter; als mensen problemen of geschillen hadden gingen ze naar haar, en zij bad dan tot God en sprak woorden van God uit, en de mensen gingen daarmee aan de gang. Ik zie daarin dat God ook heel erg een plan voor vrouwen heeft, dat vrouwen ook leidsters mogen zijn, dat ze ook mogen regeren en mogen uitdelen, waar mannen dat ook mogen. Ik heb ook een vriend, en hij is een heel grote evangelist. Als hij spreekt dan komt er zo'n kracht dat ik denk 'ja, bij mij is dat heel anders'. Ik merk bij mij een heel andere kant, maar als we dat bundelen zijn we samen heel sterk. En dat zijn toch dingen die we lezen in de Bijbel. Die boodschap van God is heel belangrijk in deze tijd, omdat er veel dingen gebeuren waardoor je heel makkelijk uit elkaar kan groeien en een ander de schuld kan geven. Het is ook een soort bescherming voor elkaar. Ja, er staan heel veel dingen in de Bijbel, over mannen; dat ze voorzichtig met hun vrouw moeten omgaan en dat vrouwen hun mannen echt moeten respecteren.

En dat is ook zo in je persoonlijke (thuis)situatie? [22.30]

We kennen elkaar nu 2 jaar en in eerste instantie is dat gewoon elkaar leren kennen en ontdekken wat voor mij belangrijk is en wat voor hem belangrijk is. Hoe gebruikt God hem en hoe gebruikt God mij? En dat stimuleren we eigenlijk heel veel in elkaar. In sommige dingen doe ik het anders dan hij maar samen zijn we heel sterk. Ik moet voor mezelf ook kijken; 'Wat voor aanwezigheid heeft God in mijn vriend en wat voor aanwezigheid heeft God in mij en wat hoort echt bij hem en wat hoort echt bij mij?'. En bij sommige dingen weet ik gewoon dat ik mijn vriend daarover moet laten beslissen omdat hij de man is. Dat vind ik niet altijd leuk, maar het is wel belangrijk. Ik merk ook als hij bepaalde keuzes maakt en ik luister daar naar, dan heeft het vaak wel een goed gevolg. In sommige dingen beslist de man, en ik denk dat het goed is als

vrouwen zich daar naar voegen. In de Bijbel staan heel veel principes en richtlijnen die je kunnen helpen met hoe je het best met elkaar om kan gaan. Want als je verdeeldheid in je relatie hebt dan ben je gewoon niet sterk.

Komen bepaalde ideeën die je vanuit je geloof hebt over verschillende rollen die mannen en vrouwen hebben ook tot uiting op je werk? [26.20]

Je hebt vanuit je geloof bepaalde ideeën over welke rollen mannen en vrouwen spelen in een gezinssituatie. Is er op uw werk ook sprake van bepaalde rollen vanuit het geloof die voor vrouwen zijn weggelegd en bepaalde rollen die voor mannen zijn weggelegd?

Je hebt het over rollen, ik zou veel meer willen benadrukken wie je als persoon bent, en vrouwen hebben andere eigenschappen en kwaliteiten dan mannen. En ik denk, dat als je bewust bent van wie je bent en hoe God je heeft gemaakt, dan stroomt dat automatisch. Ik weet dat ik in bepaalde dingen heel fijngevoelig ben omdat ik een vrouw ben. En ik werk op een mannenafdeling en tegenover mij zit een wat oudere man waarbij ik zie of aanvoel dat hij niet lekker in zijn vel zit. Op die manier laat ik mijn 'zijn wie ik ben en hoe God mij gemaakt heeft' gewoon stromen. Ja, ik weet niet of je dan specifiek moet spreken van een rol. Vrouwen zijn anders dan mannen.

En als het gaat om autoriteit. Zou je het gek vinden als de hoogste baas van het bedrijf een vrouw zou zijn? [29.45]

Nee, dat zou ik niet erg vinden. Ik vind dat je gewoon moet kijken naar wie de kwaliteiten en de talenten heeft. Mannen en vrouwen kunnen allebei leiders zijn. Een vrouwelijke leider zou wel een andere kleur aan het bedrijf geven dan een mannelijke.

En als je een vrouwelijke collega die een hele drukke functie heeft terwijl ze thuis ook nog jonge kinderen heeft die voornamelijk door haar man verzorgd worden.

Wat zou je daar van vinden? [31.30]

Dat zou ik helemaal niet gek vinden, nee daar zou ik helemaal geen oordeel over willen vellen. Mijn passie is dat mensen gewoon mogen zijn wie ze zijn en dat er uit komt wat God erin heeft gelegd.

Is het bij de gemeente waar je lid van bent ook zo dat er vrouwen volledig de mogelijkheid gegeven wordt om een leidinggevende functie te krijgen binnen de kerk? [32.30]

Ja, we hebben een vrouwelijke voorganger en zij geeft mannen en vrouwen allebei de ruimte om erachter te komen waarvoor je geroepen bent, en te worden zoals God je bedoeld heeft. Bij mij is dat spreekster. En je hebt goede mannelijke sprekers, maar ook goede vrouwelijks sprekers.

Maar er zijn ook veel evangelische gemeenten waarin vrouwen wat dat betreft minder ruimte krijgen. [33.30]

Dat klopt, maar als je de Bijbel leest zijn er zoveel dingen terug te vinden over vrouwen. Mensen die zeggen dat God de vrouwen minder ruimte geeft, die hebben de Bijbel niet goed gelezen.